

Kras

Junij 1998 št. 27
cena 500 SIT

ISSN 1318-3297
Poštna placana pri pošti 1102 Ljubljana

Hoteli Igralnice Turizem

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

PETROL

Slovenska naftna družba

Podpirajo revijo Kras

V NJENIH PRIZADEVANJIH ZA OHRANITEV NAŠE NARAVNE
IN KULTURNE DEDIŠČINE

Dunajska 5

p.p. 800

1001 Ljubljana

Tel.: +386 61 314 346

17 56 800, 17 56 801

Fax: + 386 61 302 658

DELO *tiskarna*

VERIGOL *BIO*

Opis izdelka

VERIGOL **BIO** je biološko razgradljivo olje za mazanje verige in vodila za verigo pri motornih žagah. Izdelano je iz rastlinskega olja in dodatkov za izboljšanje mazalnih lastnosti.

Namen uporabe

VERIGOL **BIO** je namenjen za mazanje verig motornih žag vseh vrst. Primeren je za zimsko in letno obdobje. Olje obenem dobro ščiti pred korozijo.

Prednosti uporabe olja VERIGOL **BIO**:

- olje je izdelano iz obnovljivih naravnih surovin
- nizko strdišče biološko razgradljivo (nad 90% po CEC L-33-T-82)
- brez škodljivega vpliva na kožo
- odlične lastnosti mazanja
- odlična oprijemljivost na kovinske površine

PETROL

Najbogatejša predstavitev naših pokrajin doslej

SLOVENIJA - POKRAJINE IN LJUDJE

Odlično dopolnilo Atlasu Slovenije

- 736 strani
- 450 barvnih fotografij
- 100 barvnih zemljevidov
- 600 barvnih grafov
- pokrajinske znamenitosti
- format 21 x 29 cm, trda vezava

20.900 SIT (5 obrokov brez obresti)

- za vsako družino
- za vse šolarje, dijake in študente
- za vse občudovalce in raziskovalce Slovenije

Naročanje 24 ur na dan: 080 12 05 (brezplačno), 061/ 125 28 26

• v knjigarnah in pri zastopnikih • <http://www.mkz-li.si>

Slika na naslovnici:
Kraški motiv iz Zgonika na Tržaškem
Foto: dr. R. Dolhar

Kras

JUNIJ 1998, št: 27

Telefoni revije Kras:

061/121-46-90

061/121-46-95

067/78-434

Fax:

061/121-46-95

Informativno revijo Kras izdaja podjetje Mediacarso. d.o.o., Rimska cesta 8, 1000 Ljubljana - telefon: +386-061/121-46-90, +386-061/121-46-95, fax: +386-061/121-46-95 - Email: Mediacarso@eunet.si - Glavni urednik Lev Lisjak - Odgovorna urednica Ida Vodopivec-Rebolj - Naslov uredništva: Revija Kras, p.p. 17, 6223 Komen, telefon: +386-067/78-434 - Maloprodajna cena 500 SIT, 5.000 Lit, 6,00 DEM, 4,00 \$; naročnina šestih zaporednih števil s pošto dostavo v Sloveniji 3.500 SIT, za tujino s pošto dostavo 80.000 Lit, 80,00DEM, 60,00 \$ - Žiro račun: 50100-603-43117 - Devizni račun pri NLB, podružnica Center: 900-27620-91455/0 - Tisk: Delo-Tiskama, Ljubljana - Fotografije: Fotoagencija Mediacarso - Nenaročenih rokopisov in fotografij uredništvo ne vrača - Brez izdajateljevega pisnega dovoljenja ponatis ali kakršno koli povzemanje objav-ljenih prispevkov iz revije Kras ni dovoljeno - Po mnenju Urada vlade R Slovenije za informiranje št. 23/142-92 od 27.5.1993 sodi revija Kras s prilogami med proizvode informativne narave, za katere se plačuje davek od prometa proizvodov po 5-odstotni stopnji - Mednarodna standardna serijska številka ISSN 1318-3257. - Organizacija tiska:

K Korotan Ljubljana d.o.o.

Adrian Rustja	DEŽELA POŠTENIH LJUDI	4
Dr. France Habe	REVIJA KRAS OPRAVLJA DELO, KAKRŠNEGA OPRAVLJA LE REDKOKATERA REVIJA NA SVETU	5
Ida Vodopivec-Rebolj v pogovoru z dr. Ljudmilo Gec-Plesničar	S KRAŠKEGA PRAGA V LJUBLJANO K USPEHU, UGLEDU... - III	8
Andreja Poklar	GOZDNA UČNA POT TABOR	14
Agencija Kras	ENAJST ODLIČIJ TUDI NA KRAS	16
Agencija Kras	DA RAKOV ŠKOCJAN NE BO SMETIŠČE	18
Arne Kozina	OTROCI SPOZNAVAJO NARAVO IN SE UČIJO NJENEGA VAROVANJA	20
Agencija Kras	RAVBARJEVO JAMO BODO OČISTILI	21
Agencija Kras	VODNI ZBIRALNIK OVČJAK JE OBNOVLJEN	22
Mateja Žgajnar	OPATJE SELO	24
...	RAZPIS ZA SOFINANCIRANJE PROJEKTOV IZ SREDSTEV PHARE	30
Agencija Kras	NA VOLJO BO 6 MILIJONOV EKUJEV	30
...	NAVODILA ZA SODELOVANJE V RAZPISU	31
Patricija Rojc	PODGORJE POD SLAVNIKOM	32
Dr. Rajko Pavlovec	ZAKRASEL APNENEC IN NEZAKRASEL FLIŠ	36
Dr. Rafko Dolhar	KRAŠKA SIMFONIJA	38
Jolka Milič	ČUJ MOJE ILNATO VZDIHOVANJE	42
Andreja Rustja	ŽELEZNIŠKA POSTAJA ŠTANJEL	44
Agencija Kras	TRIDESET IZBRANIH - ŠTIRINAJST NAGRAJENIH	50

Namesto uvodnika

Konec sezone 1997/98
v Slovenskem stalnem
gledališču v Trstu...

**DOVOLJENO
NAM JE
SANJARITI**

Po stoti predstavi Kobalove uspešnice **AFRIKA** ali **NA SVOJI ZEMLJI**, ki si jo je ogledalo rekordno število navdušenih gledalcev, lahko ob iztekajoči se sezoni 1997/98 dobrodušno pogledamo na našo problematiko... *Toda, tukaj ne naštevam senčnih strani, saj jih naši zvesti obiskovalci že poznajo. Bralci revije Kras pa lahko iz napisanega vendarle spoznajo, kaj nas žuli in kaj bi se dalo spremeniti!*

V drugem dejanju Kobalove komedije pride interpret Vinko Montenero (počepeni priimek Černigoj) do tragičnega spoznanja, da je najbolje, če zapusti to "zamejstvo usrano" in se preseli v Afriko v Burkino Faso, ki bi v prevodu pomenila "Dežela poštenih ljudi". Tam bi njegova razvajena družina lahko zaživela novo, čisto in pošteno življenje...

Kaj bi bilo, če bi se naše Slovensko stalno gledališče preselilo v Afriko?

Prepustimo se fantaziji...!

Gotovo bi nam zgradili ali dodelili gledališko dvorano, ki bi bila veliko bolj funkcionalna od naše v Trstu. V njej bi bile garderobe vredne takega imena; prav tako oder in prava akustika.

Za vsakodnevne vaje ne bi bilo v zimskih dneh treba ogrevati celotne stavbe, ker bi za to porabili preveč denarja.

Država bi se čutila dolžno skrbeti za stavbo, jo popravljati in renovirati, predno bi jo načel zob časa.

Igralci bi za svoje pošteno delo dobivali stanu primerno plačilo in ne nesramne predujme. Omogočena bi jim bila umetniška rast. Poslani bi bili na izpopolnitvena potovanja. Omogočeno in podprto bi jim bilo sodelovanje na radiu, televiziji in filmu.

Finančna sredstva bi prihajala redno v tekočem denarju in ne v obliki garancijskega pisma. S tem bi odpadlo anticipiranje bank, njih zaračunavanje pasivnih obresti, ki se iz leta v leto kapitalizirajo v vedno večje dolgove, njim pa prinašajo oderuške obresti.

Občinstvo bi bilo ponosno na svoje Gledališče. Na predstave bi prihajalo polnoštevilno, vnaprej seznanjeno s problematiko. Igram bi prisluhnilo zbrano, na koncu pa bi izražalo konstruktivno kritiko.

Nikjer ne bi bilo uničujočega rivalstva! Vsi bi opravljali svoje delo po svojih najboljših močeh, za skupne cilje.

Tako bi bilo, če bi se preselili v Burkina Baso! Tako bi bilo, če bi kje bila ta srečna dežela!

Vem sicer, da taka država v resnici obstaja, da jo je mogoče najti na zemljevidu Afrike, vendar sem prepričan, da imajo tam podobne probleme, kot jih imamo mi v Zamejstvu.

Zvečine sanjamo to, kar si želimo. Če si želimo, pa pomeni, da je realnost povsem drugačna.

Škoda, da nam je po štiriinpetdesetih letih neprekinjenega delovanja Slovenskega stalnega gledališča dovoljeno le sanjati in se zanašati na up, da se bodo dnevi tudi nam enkrat zjasnili ... s pomočjo Matične države. Kdo ve?!

Dovoljeno nam je sanjariiti!

Pravijo, da je upanje zadnje, kar ugasne v človeku!

**Telefoni
revije Kras:
061/121-46-90
061/121-46-95**

**Fax:
061/121-46-95**

Naslov uredništva:

**Rimska ul. 8
1000 Ljubljana**

Adrijan Rustja

dipl. gledališki igralec in režiser -
Slovensko stalno gledališče, Ul./Via Zanella 103, 34000 Trst

Pismo izdajatelju revije Kras
Dušanu Rebolju in s tem vsem Slovincem...

REVIJA KRAS opravlja delo, kakršnega opravlja le redkokatera revija na svetu

Kot mlinarjev sin sem rojen tam, kjer pod mogočnimi kraškimi stenami vro na dan vode, polnijo globoke tolmine in se lenobno prelivajoče izgubljajo v barskih tleh... Bilo je to med prvo svetovno vojno, ko sem kot osnovnošolček strahoma poslušal grmenje topov. Mati mi je rekla: "To je na Kra-su!"... Takrat je bila beseda KRAS zame nekaj tujega, skrivnostnega. Naiven, kot sem bil, sem na izviru kraških potokov, ki pritekajo izpod hriba sv. Trojice, iskal vhod v podzemlje. A prvi korak vanj pa mi je v petem razredu odprl moj učitelj Ivan Michler, ki se je po vojni vrnil s soške fronte. Tam sta s Pavlom Kunaverjem v brezni in jamah Trnovskega gozda iskala pitno vodo za vojake.

Michlerjeva pripoved me je privedla na klasično gimnazijo v Ljubljano, kjer sem začel slastno prebirati vse, kar sem zasledil napisanega o krasu.

Takrat sem doumel materino besedo KRAS, saj nam je pripovedovala, da se naš oče kot vojak bojuje tam, kjer bobnijo topovi - na soški fronti... Moj prvi stik s krasom pa je pomenil spust na jekleni vrvi z vitlom 200 metrov globoko v brezno Gradišnico, kjer se pretakajo vode podzemne Ljubljaničice. Bilo je to na velikonočni ponedeljek leta 1926, ko me je za jamski krst spustil v brezno moj učitelj in navdušeni jamar Michler. Še danes pomnim, kako se je sprva široka odprtina na vrhu brezna ob mojem spuščanju v globino manjšala in postajala bolj in bolj svetla točka nekje visoko nad mano. In ko sem pristal na dnu brezna, me je skoraj zajela groza. Stal sem v ogromni dvorani, ki je delo podzemne Ljubljaničice in ki privre ob prepadnih stenah na prosto v Močilniku, Retovju in Ljubiji pri Vrhniku. Odprlo se mi je prvo spoznanje, kako je to delo dveh naravnih tvorb - vode in topljivega apnenca - in kako so morala preteči sto in stotisočletja, predno so vse to podzemlje izdolble drobne vodne kapljice.

Potem sem se kot mlad fant pridružil starejšim jamarjem na obisku požiralnih jam na severnem robu Planinskega polja, na Ravniku, in leta 1930 sodeloval v prvih ekspedicijah v Križno jamo na robu Loškega polja. Ob dvaindvajsetih podzemnih jezerih v njej sem mi je razširilo spoznanje, kako je naše jamarstvo šele na začetku svoje poti, kako mora slediti podzemnim vodam, jih povezati in iz svojstev vode ter apnenca spoznati genezo jame. In tako se je med nami, mladimi, zanimanje za kras in kraške pojave poglabljalo!

Takrat so že delovala prva jamarska društva na svetu - na Dunaju, v Trstu in v Postojni. Po drugi svetovni vojni je na Slovenskem kaj hitro nastalo kakšnih štirideset jamarskih organizacij, ki so se vključile v Mednarodno speleološko zvezo, ki sedaj združuje že več kot osemdeset nacionalnih speleoloških organizacij. In Postojna je postala z Institutom za raziskovanje krasa Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU), z Jamarskim društvom Luka Čeč, z Notranjskim muzejem, z Društvom za varstvo kraškega okolja, s Turističnim društvom Postojna in s Postojnsko jamo, ki je nedavno tega slavila 180. obletnico turističnega razvoja, nekakšen centrum speleološkega raziskovanja. Od leta 1910 do sedaj je bilo na Slovenskem raziskanih in registriranih več kot 7000 jam

Prva številka revije Kras je izšla februarja 1994...

Pismo uredništvu

in brezen. Med njimi jih je 21 že urejenih za turistične obiske.

Kakor izdaja Jamarska zveza Slovenije vsako leto zbornik Naše jame, ki prikazuje raziskovanja jam pri nas, tako izdajajo prirodoslovna in sorodna društva strokovne publikacije o svoji dejavnosti. Manjkala pa nam je vseskozi publikacija, ki bi celovito zajemala vsa najbolj pomembna vprašanja in probleme krasa...

Urbanizacija in industrializacija sta nam uničili njegovo nekdanjo romantiko. Namesto težkih parizarjev in pozneje vlakov sedaj skozi naše gozdove pogosti po nepotrebnem drvijo kolone tovornjakov in avtomobilov, ki uničujejo rastlinje in zasmrajajo naše vasi. Jelke že skoraj ni več!... Skoraj ni več tudi konj in pasočih se krav, ovc, koz, kar vse bi oživiljalo naše pašnike ter zaustavilo zaraščanje krasa. Uvedli so risa in ga celo zaščitili, da zdaj z volkom koljeta še tiste redke ovce zanesenjakov, ki oživljajo gojenje drobnice. Kmetije so opustile sejanje žita in ajde za svoje potrebe; redko še vidiš kje čudovito žitno klasje. Kmet se je zaposlil v industriji in kruh kupuje v marketu... Po krasu je utihnila pesem klopotaajočih mlinskih koles in pojočih žag; 174 mlinov in žag se spreminja v razvaline. Po Krasu še pojejo škržati v brinju, ki daje čudoviti brinjevec, medtem ko kmet kupuje v trgovini industrijsko žganje... Tudi voda ni več čista, saj gnojnico iz hlevov in greznic marsikje izpuščajo kar v kraško podzemlje, ozračje pa onesnažujejo kurišča na premog in mazut, da je zaradi tega še deževnica v štirnah komaj užitna... Vasi se praznijo. Tipična kraška arhitektura propada, izgineva in z njo izgineva tudi kraška kulturna krajina. V Škocjanu nad Škocjanskimi jamami živijo samo še trije vaščani; stare kmečke hiše iz kamna in z borjači izginjajo tudi v Naklem in v Betanji... Opojno dehteče kraško cvetje, pisani krvavordeči ruj, pa gobe v naših gozdovih so bolj in bolj kupčijski artikli za devize onstran meje... Po Cankarjevih ču-

Nadelana pot v Škocjanskih jamah

Kraška značilnost ... obdelana vrtača

dovitih opisih Notranjskega krasa in edinstvenih Kosovelovih pesmi o Krasu sega vse manj bralcev in le redko kdo med mladežjo jih pozna. Ostala nam je le še pesniška apoteoza Krasa v delih Jolke Milič. In Venio Taufer nam je čudovito opisal jamo Vilenico, ker se v njej vsako leto zbirajo udeleženci mednarodne prireditve ob podeljevanju Nagrade Vilenica...

Vse to z bolečino ugotavljata tudi Ti, Dušan, in Tvoja soproga Ida! Še zlasti tisti čas, ki ga prebijeta v Vajinem drugem domu v Svetem na Krasu. In to tako občuteno, da sta s svojo družino - v revolti zoper uničevanje krasa in v želji, kras kar najbolje poznati ter razumeti - ustanovila revijo Kras. Od prve številke, ki sta nam jo predstavila v februarju 1994, do danes, ko Ti pišem, ste jih uredili in izdali 26, medtem ko sedemindvajseto, v kateri si želim, da objaviš to pismo, pripravljate za tisk. K sodelovanju ste uspeli pritegniti blizu 400 strokovnjakov, poznavalcev krasa in Kraševcev, ki so predstavili neizmerno pestro paleto zanimivosti in upoštevanja vrednih spoznanj. Predlagate in izbirate teme, ki razkrivajo bralstvu doma in na tujem številne probleme in dileme materialne in duhovne kulture krasa. Skupaj z avtorji spodbujate šolarje, dijake in študente, da v svojih nalogah raziskujejo, opisujejo in razlagajo kras. In v sodelovanju z ministrstvi ter različnimi ustanovami navdušujete za ohranjanje in varovanje kraške na-

ravne in kulturne dediščine - zlasti arhitekturne, pa tudi za varovanje kraške narave in kraškega podzemlja.

Skratka, revija Kras opozarja, kako imamo nekaj, česar nimajo drugod po Evropi... Že od pamtiveka je prazgodovinski človek od Baltika do Jadrana tovoril dragoceni jantar. Jantarna cesta je ubirala svoja pota od Ligurskega zaliva do rodopskih planin v Grčiji prav čez naš Kras in skozi Postojnska vrata. Tam, kjer sedaj drvijo milijoni vozil. In prav to je adut, ki nam ponuja velike prednosti pa tudi kruh!

To vse je dobro doumel tudi predsednik Republike Slovenije Milan Kučan, ki je ob deseti obletnici vpisa Škocjanskih jam v Unescov seznam svetovne dediščine izrekel znamenite besede, zapisane tudi v reviji Kras: "... Kar nam je dala narava in kar nam je dano kot kulturni spomenik, nam je dano kot izročilo za prihodne rodove...!"

Zato si upam, dragi Dušan, trditi, ko končujem pismo, da revija Kras opravlja delo, kakršno opravlja le redko katera revija na svetu. Iz nje in iz njenih pobud namreč raste spoznanje, da je kras za nas sveta zemlja, ki nam - prav tak, kot je, s svojo edinstveno arhitekturo in krajino - daje kruh in nam s tem omogoča preživetje, in da smo živeči Slovenci - prav zaradi naše lege

v osrčju Evrope - dolžni to zemljo in njeno naravno ter kulturno bogastvo varovati kot punčico v svojem očesu!

Razumljivo je in prav nič se zato ne čudim, če jo podpirajo številni prominentni Slovenci, podjetja in podjetniki ter državne ustanove. In zato se, ko se Tebi in Tvojim zahvaljujem za vaše opravljeno delo, hkrati obračam na naše politike s priporočilom, naj storijo čim prej, kar je nujno za zavarovanje našega kraškega bogastva. Gospodarstvenikom pa priporočam, naj gmotno podpirajo revijo Kras v njenih prizadevanjih, saj je to ena izmed zanesljivih naložb v naš uspešen in dokončen vstop med države Evropske skupnosti. Ob dnevu Zemlje pa priporočam tudi vsem županom krasa, svetnikom in vodjem upravnih enot, naj sodelujejo v reviji Kras, jo širijo med svojimi ljudmi in jo zagotovijo vsaj prirodoslovnim, zgodovinskim, geografskim in narodopisnim krožkom ter knjižnicam na osnovnih in srednjih šolah!

Prav lep pozdrav in hvala Tebi, Dušan, kot izdajatelju revije Kras, vsem Tvojim sodelavcem, pa tudi vsem, ki pišete v reviji Kras. In pozdrav, seveda, naročnikom revije!

Dr. France Habe, častni predsednik Komisije za zaščito krasa in turistične jame pri Mednarodni speleološki uniji

Arheologinja in znanstvenica
dr. Ljudmila Gec-Plesničar

POGOVOR

S KRAŠKEGA PRAGA

V LJUBLJANO K USPEHU, UGLEDU - III

Ida Vodopivec-Rebolj

Profesor dr. Marijan Slabe je v svojem portretu dr. Ljudmile Gec-Plesničar poudaril, kako so se ji je skozi mnoge njene raziskave, proučevanja in njihovo posredovanje odpirala vrata na predavalne odre mnogoterih znanstvenih ustanov, univerz in kongresov. Postala je strokovnjakinja za antično dediščino, poznana po vsej Evropi. S svojimi znanstvi je zmogla, da je bilo arheološko gradivo Emone in njenega širšega okoliša z razstavami predstavljeno ne le večkrat v Ljubljani ampak tudi na tujem... Ko je bila predsednica Slovenskega arheološkega društva, je bila njena soba v muzeju odločilno vplivno mesto in središče slovenskih arheologov, kjer so se tkala tudi strateška izhodišča takratne arheološke politike. Prejela je tudi Nagrado mesta Ljubljana, Župančičevo nagrado in Valvasorjevo nagrado... Po objavi portreta pa je prejela iz rok predsednika države Milana Kučana še državno priznanje - Častni znak svobode... Zaznavanje življenja se ji je začelo na domačem kraškem pragu, kovalo skozi čas v Kopru in v Ljubljani, in jo je že doslej zaznamovalo kot nepreklicno pričo sedanjosti, ki bo živa prav gotovo še v času, ki prihaja..!

V 25. številki revije *Kras* smo objavili portret arheologinje in znanstvenice dr. Ljudmile Gec-Plesničar, po rodu Kraševke iz Sežane. Napisal ga je prof. dr. Marijan Slabe, znanstveni svetnik Filozofske fakultete v Ljubljani, konservatorski svetnik in svetovalec vlade R Slovenije. Portretu je sledil pogovor, v katerem sta opisana njeno otroštvo in njena družina. V nadaljevanju pogovora v 26. številki revije so opisani njen študij arheologije v Ljubljani, njeno prvo službovanje, njeno znanstveno-raziskovalno delo, njen odnos do kraške naravne in kulturne dediščine in njeni načrti z domačijo v Sežani. Pogovor končujemo z opisom nekaterih ugotovitev o Emoni, ki ji je dr. Ljudmila Gec-Plesničar namenila več kot sedemintrideset let dela...

**Srečna sem,
da lahko to delo opravljam..!**

Kako se je zgodilo, da se je Vaše znanstveno-raziskovalno delo osredotočilo predvsem na odkrivanje Emone, na proučevanje te rimske naselbine na mestu sedanje Ljubljane in na skrb za kar najbolj celovito ohranitev in predstavljanje ostalin Emone sedanjim in prihajajočim rodovom?

Pred nedavnim se bila povabljena v Padovo, kjer naj bi imela predavanje za neko združenje italijanskih ženâ Federazione Italiana Donne Arti Professioni Aggari (International Federation of Business and Professional Women). Združenje se ukvarja z vprašanji ženske. Ni to nikakršna feministična združba, marveč je to združba intelektualk, podjetnic itn. Prosili so me, naj pripravim neko predavanje,

Kompleks izkopavanj Emona za novo Univerzitetno knjižnico Ljubljana (UKL) med Emonsko, Aškerčevo, Slovensko in Rimsko cesto v Ljubljani
Foto: D. Snoj.

da bom pač nastopila v tej mednarodni udeležbi. Predavanje sem pripravila, žal pa zaradi bolezni v Padovo nisem odšla, pač pa sem združenju poslala kratko besedilo predavanja. In v tem besedilu sem odgovorila tudi na vprašanje, kako sem se znašla v tem svetu moških, ki še danes upravljajo svet, in kako sem sploh začela svoje delo.

Kot ženska in mlada arheologinja nisem imela kakšnih posebnih ambicij. Bila sem zadovoljna, da sem imela otroke, družino. Leta 1961 pa sem začela svoje poklicno delo v Ljubljani v Mestnem muzeju, kakor sem že povedala v drugem delu pogovora.

In s tem je kar naenkrat padlo na moja ramena neko strahotno breme. Breme velikih, ogromnih izkopavanj. Bil je to čas v začetku šestdesetih let, ko se je tu v Ljubljani ogromno gradilo in pripravljalo za gradnjo novega Trga revolucije - sedanjega Trga Republike - s površino med petimi in osmimi tisočimi kvadratnimi metri. In to je bilo treba v dveh letih raziskati. Sočasno se je z vsvo vnelo gradilo tudi podvoze pod železniško progo v Ljubljani, kjer je bil kompleks še veliko večji - področje emonskih nekropol. In vse to sem morala kot arheologinja, ob dveh majhnih otrokih in z možem, ki je bil sam s svojim delom polno zaposlen, izpeljati. Vse skupaj je bilo videti grozljivo. Mislila sem, da tega enostavne ne bom zmogla.

Vprašanje je bilo tudi, kako se bom kot mlada ženska obnašala v tem krogu gradbenikov, arhitektov in drugih poklicev. To je bila pač domena moških. Morala sem domisliti, kako - enostavno povedano - shajati z njimi. Kajti, gledali so me z nekakšnim začudenjem, včasih celo dvomljivo, češ, saj iz tega ne bo nič - takole mlada, kaj pa ve, saj ne more, in podobno. Jaz pa sem se obnašala, kakor da nič ne vidim, nič ne slišim. In sem se enostavno obnašala, kakor da sem brez spola. Kot brezspolno bitje. In moram reči, da mi je uspelo..! Skrajna so bili nekoliko začudeni, ampak moram povedati, da v času mojega dela, to je nekaj več kot sedemintridesetletnega poklicnega dela nisem

nikoli imela občutka, da sem tretirana kakorkoli drugače kot moški.

Zakaj tako, težko odgovorim. Morebiti je bila takrat tako ugodna klima, to so bila tista šestdeseta leta, ko ženska v politiki kaj velikega ni zmogla, razen če se je podredila režimu, lahko pa je naredila veliko v kulturi. In tisti čas se je veliko vlagalo v izobraževanje žensk in da se jim zagotovi nek položaj..!

In tako se je začelo moje delo na Emoni! Skrajna res kot muka, čeprav moram poudariti, da so mi sprva kolegi z vse Slovenije ogromno pomagali. Potem pa je vse to postal način mojega življenja, v katerem sem doživljala velika zadovoljstva. In zelo sem srečna, da lahko to delo še opravljam!

Emona - mejnik med rimskim imperijem in njegovimi provincami na vzhodu

S čim, kako in zakaj je nekdanja emonska naselbina vplivala - če je vplivala - na urbanistično ureditev in podobo predhodnice Ljubljane v zgodnjem srednjem veku, na urbanistično ureditev in podobo srednjeveške Ljubljane in na urbanistično ureditev in podobo sedanje Ljubljane?

Delovno okolje ob izkopavanju

Nekdanja emonska naselbina je postavljena oziroma zgrajena - ni naselbina, ampak je utrjeno mesto - še vedno z delom ohranjenega obzidja, predvsem na Mirju, kjer je vidno celotno južno obzidje. Zgrajena je na prostoru, po katerem je že zdavnaj, v prazgodovini potekala stara jantarjeva pot. Bila je neka vrste mejnik med Italijo oziroma takratnim rimskim imperijem in njegovimi provincami. Emona je bila neke vrste zadnje mesto v tem imperiju - kolonija proti vzhodu. Zanimivo je namreč to, da so se te stare meje iz tistih časov držali leta 1941, na začetku druge svetovne vojne, Italijani, ko so zasedli naše ozemlje. Tako pri nas kakor tudi v Dalmaciji! In zanimivo je, da je še danes sedanja Slovenska cesta v Ljubljani (prej Kardeljeva) in sedanja Dunajska (prej Titova) stara rimska cesta zagotovo najmanj do Ježice. To dokazuje tudi sedanja Bukvarna na Slovenski cesti, kjer so ohranjena rimska vrata. In ta rimska vrata so zelo pomembna. Znana so še celo iz zgodovine. Kot severna emonska vrata so omenjena, ko je neki senator prebral konec 4. stoletja v rimskem senatu panegirik, slavnico Emoni ob neki priložnosti. Zanimivo je tudi, da je Tržaška cesta še vedno stara rimska cesta, ki je povezovala Emono s Trstom (Tergeste) in z Oglejem (Aquileia). Tudi Karlovska cesta je v bistvu stara rimska cesta in je vodila na vzhod, v Panonijo in še naprej po jantarjevi poti... Vzhodno emonsko obzidje je temelj poznejšemu zahodnemu obzidju srednjeveške Ljubljane v 13. stoletju. Srednja glasbena šola na Vegovi ulici stoji na rimskem zidu... Tako vse to potrjuje, da je bila urbanistična shema Emone podedovana. In glede na to, da je bila Emona grajena po principu italjskih mest s pravokotno križajočimi se cestami, med katerimi so bili stanovanjski bloki, je bila njena infrastruktura do skrajnosti urejena. In to se še danes pozna v Ljubljani po posameznih ulicah. Tako je Rimska cesta še vedno stara rimska cesta. In če z vrha stavb kompleksa Ferantovega vrta pogledate proti zahodu, vidite celo platejo, ves forum, ki ga je arhitekt Ravnikar ohranil, čeprav pod ravnjo osnovne pohodne ploščadi.

Poleg novcev, igralne kocke, žetoni...

Na prostoru bodoče nove Univerzitetne knjižnice Ljubljana je sedaj videti ostaline odkritega novega dela nekdanje Emone. Kaj so dosedanja arheološka izkopavanja in raziskovanja do sedaj odkritega na tem prostoru prispevala k dotodanjim spoznanjem o emonski naselbini, o njenem funkcioniranju, o njenih prebivalcih, o gospodarskih, političnih in družbenih odnosih med njimi ter o odnosih Emone z drugimi rimskimi naselbinami?

Sedaj delam na območju, kjer naj bi stala bodoča Univerzitetna knjižnica Ljubljana, ki je Ljubljani nujno potrebna.

Projekt za to novo knjižnico predvideva prostor štirih antičnih hiš. In izkopavanja tega kompleksa vodim in sedaj imamo odprtih, kakor arheologi pravimo, čez pet tisoč kvadratnih metrov z zelo lepo, prekrasno arhitekturo, s freskami, mozaiki itn. ter z velikim problemom, kako vse to vključiti v načrtovano stavbo knjižnice. Ostane še problem, kako vse te stvari prezentirati, se pravi predstaviti za javnost, kar pa - seveda - ni le moj problem in problem arheološke stroke, ampak je tudi problem konservatorjev in sploh celotne arhitekturne stroke. Moja naloga je predvsem pravilno izkopati, dokumentirati in ovrednotiti vse odkrito bogastvo na odprtem prostoru za njegovo nadaljnje urejanje ter študij izkopane arhitekture in predmetov.

Zanimivo je, da smo na tem odprtem prostoru naleteli na nekaj, česar prak-

tično nismo pričakovali, čeprav je to nakazoval že poprej odkriti zgodnjekrščanski center ob osnovni šoli Majde Vrhovnik, kjer so ohranjeni krstilnica, odprt portik z mozaiki in po mojem mnenju tudi predel starokrščanske bazilike iz konca 4. ali začetka 5. stoletja. Tamkajšnji prečudoviti mozaiki nekako demantirajo poznoantično ekonomsko nestabilnost, revščino in podobno. Na ostalih območjih precejšnjega dela Emone sem namreč opazila, da je moral biti ta čas za Emono zares zelo neprijazen in za preživetje zelo težak. To se vidi po zelo slabi arhitekturi in novcev praktično ni bilo. To pa pomeni, da tudi izmenjave dobrin v takšnem obsegu, kot je bila v prejšnjih stoletjih, ni bilo. In ta čas velikega uboštva sovпада z burnimi dogodki 5. stoletja, vključno s pohodom Hunov v ta prostor sredi 5. stoletja... Na tem prostoru med sedanjo Aškerčevo, Slovensko, Rimsko

Vodja arheoloških izkopavanj dr. Ljudmila Gec-Plesničar in Damjan Snoj, dipl. arheolog, razkazujeta izkopanine podpredsedniku vlade R Slovenije Marjanu Podobniku in državnemu sekretarju za kulturo Silvestru Geberščku
Foto M. Brenk.

in Emonske ceste pa smo naleteli na ostaline, ki dokazujejo, kako je bilo tod 5. stoletje izredno bogato. Naleteli smo na terme s plavalnim bazenom, na neke vrste igralnico, ki jo dokazujejo v nekem raztresenem depozitu kakšnih tisoč malih novcev, igralne kocke, igralniški žetoni kot nadomestki za denar in žetoni za igre na srečo. Takrat so igrali nekakšno dami podobno igro, v kateri se je žetone pomikalo po zrisani podlagi. In ... moralo je priti do neke katastrofe, najbrž prihoda Hunov, pa je lastnik svoje novce še utegnil skriti, jih zakopati, upajoč, da še pride ponje. A se to ni zgodilo. Hiša se je potem podrta, zasula prostor. In ker so bili na tem prostoru potem stoletja vrtovi, boljše mali vrtnički, njihovi obdelovalci zemlje niso prekopavali prav globoko. In tako smo novce izkopali mi, poldrugo tisočletje pozneje!

Da je bilo to območje zelo bogato, dokazuje tudi leta 1989 odkrita javna latrina, veliko javno stranišče, ki je datirano z enakimi novci in spada v isti čas. Našli pa smo tudi orodja atletov in sicer ostanke raznih bronastih strgal. Z njim so si rimski atleti po vadbi ali tekmovanju odstranjevali z namaziljenih in oznojenih teles prah ter umazanijo, da so se potem lahko okopali v termah. To pa kaže, kako je bila osebna higiena na zelo visoki ravni, in hkrati dokazuje premožnost uporabnikov rekreacijskih prostorov in term... V dveh hišah tega kompleksa smo našli tudi krušne peči, veliko je malih latrin. Skratka, veliko je tega, kar kaže na bogastvo tega ambienta. In kdo je takrat bil tako premožen? To je verjetno bila armada, kajti rimski imperij je imel plačano vojsko. In v Emoni je morala biti vojaška posadka zelo močna, zato tudi denarja - kljub ekonomskih težavam - ni manjkalo.

Kompleks naj bo in situ!

Kako boste oziroma bi radi novi odkriti del emonske naselbine med Aškerčevo, Slovensko, Rimsko in Emonske ceste restavrirali ter uredili za nazorno predstavljanje obiskovalcem, ko bo po arheoloških izkopavanjih tam stala Univerzitetna knjižnica Ljubljana?

Odkopani kompleks je star dva tisočletja. S tem je dokazana nekaj več kot dvatisočletna kontinuiteta mesta Ljubljana. Emona namreč ni ime, ki bi ga uveljavili Rimljani. Je star toponim za prazgodovinsko naselbino na prostoru sedanjega Grajskega griča, ki so ga po zasedbi Rimljani samo prevzeli. Kontinuiteta sedanje Ljubljane z njeno predhodnico srednjeveško Ljubljano in pred njo rimsko Emono, torej iz prazgodovine v antiko, je dokazana s prazgodovinskim gradiščem na Ljubljanskem gradu iz 11. stoletja pred našim štetjem, torej pred več kot 3100 leti. Prebivalci gradišča so svoje umrle pokopavali na prostoru, kje je sedaj dvorišče Slovenske akademije znanosti in umetnosti, torej na levem bregu Ljubljanice. To dokazuje odkritih kakšnih 350 grobov iz tistega obdobja. Ko so opustili gradišče na gradu, so se naseljevali na terasah grajskega griča. In do sredine 1. stoletja našega štetja so se razširili po kompleksu vsega Gornjega trga, nakar je ta naselbina izginila oziroma so se tamkajšnji prebivalci asimilirali s prišleki in že živeli nekje v mestu ali kje drugje, kajti na prostoru Gornjega trga je takrat že bila nekropola, rimsko pokopališče. Dokazati pa je treba še kontinuiteto iz pozne antike v staroslovensko, naše obdobje, torej v sedmo stoletje našega štetja. Do takrat so namreč še pokopavali umrle na že omenjenem prostoru dvorišča SAZU (Slovenske akademije znanosti in umetnosti). Osebno sem v to kontinuiteto prepričana, saj imamo iz 9. stoletja staroslovenski grob na Jakopičevem vrtu.

Glede na vse to bi novoodkopani kompleks moral ostati in situ, kar pomeni na kraju samem. Z neko valorizacijo ali ovrednotenjem bi bilo treba restavrirati in prikazati vse tisto, kar je pomembno in kar je izpovedno za ta prostor in čas, ki ga ostaline predstavljajo. Vsekakor naj bi bilo to vključeno v nek kulturni kompleks, nikakor ne na odprtem, ampak pokrito in zavarovano pred vremenskimi vplivi in prikazano ne samo za ogledovanje, ampak funkcionalno vključeno v urbano ureditev kompleksa bodoče knjižnice... Drugi možni način pa je, da se z nekakšno rekonstrukcijo sicer prikaže vse odkopane stavbe in objekte, se jih pokrije in

predstavlja kot nekakšen muzej tako, da bi bile vse takratne hiše in objekti opremljeni, kakor so bili opremljeni takrat, ko so služili svojemu namenu.

Denar za takšno predstavitev enega dela Emone - glede na to, kako ga marsikje porablamo neracionalno - ne bi smel biti vprašanje. Malo je takih mest v Evropi, kot je Emona - niti prstov ene roke ne bi porabili za njihovo preštetje - ki so zrastle iz antike in ki so ohranila svoj prvobitni urbanistični videz in svojo razvojno kontinuiteto. In ne bi smeli ponoviti napake izpred let in vse odkrito porušiti, kakor se je bilo zgodilo na Trgu revolucije, na sedanjem Trgu Republike! Tam smo odkopali kakšnih 120 metrov dolg in 4 metre visok ter popolnoma ohranjen obrambni zid, pa so ga v enem tednu razstrelili, čeprav je bila absolutno sprejemljiva možnost, obrambni zid vgraditi v celotni gradbeni načrt Trga revolucije. Razstrelili so ga zaradi očitnega nonšalantnega odnosa... Če pa bo na odkopanem prostoru zgrajena že omenjena knjižnica, je že narejen projekt, kako odkrite ostaline vključiti v načrtovano stavbo, da se bo mogoče sprehajati in videti, kako je nekoč funkcionirala Emona.

Sedaj pa je naša naloga, da vse odkopano, popisano, dokumentirano in valorizirano zavarujemo in konserviramo.

Tu, na Vaših mizah se vidi polno odtisov za nastajajoče publikacije... Kaj nameravate izdati?

Do jeseni, upam, bo izšla knjiga Antične freske na Slovenskem, v kateri sem obdelala tri urbane celote na osnovi starih izkopavanj - Emona, Celje (Celea) in Ptuj (Petovia). Urejeno in za oblikovanje pa imam pripravljeno še knjigo Urbanizem Emone. V njej so historični podatki, povezani s samimi najdbami in z razvojem mesta.

Bi hoteli za bralce revije Kras še povedati, kaj je v času nastanka, razcveta in propada Emone kot rimske upravne in vojaške naselbine pomenil Kras kot prostor, čez katerega so skozi Postojnska vrata in še prej čez Hrušico

vodile poti ter prometne povezave med Rimom in rimskimi postojankami v Panonski nižini?

Kras je bil vedno del tržaškega okoliša in kot tak zelo blizu Ogleju, skozi katerega so potekala pota iz antičnega Rima v Trst in odtod čez Razdrto in skozi Postojnska vrata proti Emoni in naprej čez Trojane in Norik v Panonijo. Je pa iz Emone vodila v Panonijo še ena pot in sicer v smeri sedanje Karlovške ceste v Neviodunum (pri Krškem). Najbližja pot iz Ogleja v Emono pa je vodila skozi poznoantično Ajdovščino kot zelo pomembno utrdbo čez Hrušico na robu Trnovskega gozda in skozi Vrhniko (antični Nauportus, novo pristanišče ob Ljubljani). Kar pomeni, da so Ljubljano uporabljali za transportno pot že pred več kot tremi tisočletji. In v zvezi s tem poznamo tudi pravljico o Argonavtih iz 13. stoletja pred našim štetjem! To je bilo v času, ko je s severovzhoda

prišlo neznano ljudstvo, ki je bilo nosilec kulture žarnih grobišč, se ustavilo tudi v ljubljanskem prostoru in preplavilo vso Evropo, vztrajalo tod in se po prihodu Rimljanov z njimi zlilo.

Na samem Krasu je poznanih mnogo prazgodovinskih gradbišč in tudi rimskih ostankovi. Tako je bila odkopana, na primer, pri Povirju zelo zanimiva vila rustica, med Povirjem in Merčani se kažejo ostanki vile ali celo naselja, medtem ko je nad Povirjem gradišče z elementi antične arhitekture. Tudi v Svetem pri Kommu sta dve zelo pomembni gradišči iz zgodnje železne dobe... V Sežani so našli bronasti kipec iz 1. stoletja pred našim štetjem, dva enaka smo našli v Emoni, veliko pa so jih odkopali v okolici Ogleja in v Karniji, torej v podalpskem predelu Julijske krajine. Po razlagah nekaterih strokovnjakov naj bi bil to keltski bog Belenus...

Povejte, prosim, še o tem, kdo in pod kakšnimi pogoji sploh sme izkopavati, ko se odkrije nek arheološko zanimiv material?

Po zakonu o naravni in kulturni dediščini, ki je sicer star, a še vedno velja, in po novem, ki prihaja v parlamentarno razpravo, je vse, kar se odkrije v zemlji, in vse, kar prinese voda, državna last. Zato si nihče, razen za to ustanovljenih in pooblaščenih ustanov ter zaposlenih v njih, ne more in ne sme lastiti pravice, da bi tak material odkopaval, še manj prisvajal. Pa se vseeno dogaja, da si ga iz Ljubljane, katere voda prinaša iz Vrhniko čez vse Ljubljansko barje vseskozi zelo zanimiv in dragocen arheološki material, prisvajajo ljudje, ki so dobro poučeni o tem. S potapljaško opremo sproti pregledujejo njen tok in pobirajo, kar prinaša. Kar nekaj jih je, ki so si tudi na ta način naredili zajetne zasebne arheološke zbirke.

Odkopani del Emone s kloakami in z dvema rimskima stavbama
Foto: D. Snoj.

Podobno je tudi s tako imenovanimi detektorji. Nihče nima pravice uporabljati detektor za odkrivanje nahajališč kovinskih ostalin, razen za strokovne namene pri izkopavanjih, ko ima detektor v rokah strokovnjak!

Zato mislim, da bi bilo treba tudi Kras zaščititi še kako drugače, kajti - kolikor vem in kolikor mi je znano, so ogromno odnesli s Krasa Italijani. In še odnašajo. Pa ne samo Italijani! Tudi drugi. Če jim le uspe. Predvsem so zdaj zanimiva posamezna znamenja, elementi arhitekturne dediščine. Zato bi bilo treba to preprečiti... Za to je sicer zadolžen Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici, toda ta je predaleč od Krasa. Zato bi bilo treba čim prej ustanoviti njegovo enoto s sedežem v Štanjelu, v Dutovljah ali za začetek v javnem zavodu Park Škocjanske jame. Podobno, kot ima tak zavod v Kranju enoto v Škofji Loki in zavod v Mariboru enoto na Ptuj! Skratka nekje, kjer bo v centru dogajanja in katerega zaposleni strokovnjak ali strokovnjaki bi bili v vsakem primeru takoj pri roki! Tako z nasveti, kako ravnati, kakor z intervencijami, če se dela škoda na naravni in kulturni dediščini. Saj jo ljudje, tudi na Krasu, že cenijo. Le osveščeni morajo biti, kaj vse v tako dediščino sodi.

Predsednik Republike Slovenije Milan Kučan Vam je pred nedavnim izročil visoko državno priznanje... Bi povedali, kaj Vam to priznanje - ob vseh drugih prejetih priznanjih - pomeni?

Tako priznanje mi vsekakor veliko pomeni. Hkrati pa mislim, da bi si takšno priznanje zaslužil še kdo med kolegi. Žal je tako, da mnogi ljudje, ki delajo pomembne stvari in ki veliko dajejo, ostajajo anonimni... Tudi v arheologiji!

Revija Kras je nastala v pravem času..!

Revijo Kras berete?

To je prva revija, ki je v celoti posvečena Krasu. Uredništvu revije gre pohvala

in zahvala, da se lotete problemov iz vseh aspektov življenja na kraškem prostoru. Obenem nam revija odpira povsem nov Kras; tudi tistega, ki ga do danes nismo videli ali pa ga nismo hoteli videti!

Revija Kras je nastala v pravem času in je v rokah pravih ljudi, zato sem prepričana, da bo tudi v bodoče prispevala ne samo k poznavanju Krasa temveč tudi k ohranjanju njegovih bistvenih kulturnih sestavin.

Mislim, da je revija Kras publikacija, ki je za vsakogar nekaj posebnega. Za nekoga je v njej privlačna arhitektura, za drugega je to kamen, je to pokrajina, za tretjega so zanimive trte in vinogradi, im. So pa v reviji vsepovsod tudi ljudje, in to posebni. Kraševke in Kraševci. To niso enostavni ljudje. So ljudje, ki so živeli stoletja v posebnih razmerah, tipičnih za Kras... In, priznam, četudi imam vseskozi premalo časa, jo preberem, ker mi vedno znova in znova odkriva stvari, ki jih nisem vedela ali videla ali pa sem jih že pozabila...

Če le morete, pa vam svetujem, da namenite v reviji tudi prostor kraškim mlekaricam. To so tiste kraške ženske, ki so navsezgodaj zjutraj na glavah nosile pemažst kilometrov daleč mleko v Trst... Poznala sem eno med njimi, ki je - žal - pred petimi leti umrla.! Ko je prišla domov, jo je čakalo skromno kosilo, nakar je morala požeti travo za žival. Vsak dan, v lepem in grdem vremenu. In nekoč mi je povedala, kako vesela je bila, ko je dobila za prevažanje mleka barelo, voziček na dveh kolesih, saj je bil to izreden napredek v primerjavi z nošnjo mleka na glavi. Ko pa sem jo vprašala, kako je bilo med potjo domov, je odgovorila: "Bilo je težko, pa vseeno lepo! Kupila sem si zemljo ali kos kruha in pet dek mortadele. Med vračanjem smo ženske svojo malico pojedle in do vasi pele!"

Mislim, da bi bilo treba vsem tem mlekaricam v Trstu postaviti spomenik. Pa tudi na Krasu!

Konec

Ida Vodopivec-Rebolj - odgovorna urednica revije Kras, Mediacarso, d.o.o., Rimska 8, 1000 Ljubljana

GOZDNA UČNA POT TAVOR

Andreja Poklar

Gozdarji Zavoda za gozdove Slovenije - Območne enote Sežana smo uredili in predali svojemu namenu gozdno učno pot Tabor po hribu Tabor nad Sežano. Pot smo opremili z informacijskimi tablami, na katerih je napisana ustrezna vsebina, s klopki in z različnimi učnimi pripomočki. Izdali smo tudi zloženko v slovenskem in v italijanskem jeziku s predstavitvijo gozdne učne poti. Finančno so to omogočili Evropska zveza v okviru projektov PHARE - Program čezmejnega sodelovanja Slovenija/Italija - Timav/Kraški park, Občina Sežana, Lovska družina Tabor, Gozdarstvo Kras, Foto Franetič in podjetje Marmor - vsi iz Sežane.

Gozdna učna pot Tabor, kakor je predstavljena v barvni zloženki

Opis gozdne učne poti

Gozdna učna pot Tabor je prva urejena gozdna učna pot v mejah bodočega Kraškega parka. Obiskovalca oziroma sprehajalca vodi in seznanja z naravnimi posebnostmi kraškega sveta, še posebej gozda, najprirodnejšega in nepogrešljivega dela narave v krajini. Poleg spoznavanja tega pa zadovoljuje tudi potrebo po človekovi rekreaciji, sprostitvi, kajti gozdna pot je speljana po razgibanem, vsebinsko izredno pestrem terenu. Namenjena je šolam, vrtcem, rekreativcem, sprehajalcem, ljubiteljem narave iz Sežane in bližnjih krajev, tudi iz Italije, saj je hrib Tabor blizu slovensko-italijanske meje.

Hrib Tabor je severovzhodno od mesta Sežana. Do gozdne učne poti pridete

Začetek

3. rast in razvoj drevesa - prerez debla
8. raznolikost
12. kraški gozd skozi čas
14. arheološko najdišče - prazgodovinsko gradišče, utrdba - srednji vek
15. varovalni gozd - funkcije gozda
17. požarišče - varstvo gozdov
21. primorski gozd črnega gabra in kraškega jesena
22. zunanji vplivi na gozd
23. lovstvo - živali v gozdu
26. razgledišče
27. dupline
31. protipožarni zid
32. gozdna tla - prerez tal

Konec

Drevesne vrste

1. LIPA - TILIA PLATYPHYLLOS
2. TISA - TAXUS BACCATA
4. PUHAVEC - QUERCUS PUBESCENS
5. RUJ - COTINUS COGGYRIA
6. RUMENI DREN - CORNUS MAS
7. MAKLEN - ACER CAMPESTRE
9. GORSKI JAVOR - ACER PESUDOPLATANUS
10. OSTROLISTI JAVOR - ACER PLATANOIDES
11. ČRNI BOR - PINUS NIGRA
13. BUKEV - FAGUS SYLVATICA
16. ČRNI GABER - OSTRYA CARPINIFOLIA
18. BRIN - JUNIPERUS COMMUNIS
19. MALI JESEN - FRAXINUS ORNUS
20. TROKRPI JAVOR - ACER MONSPESSULANUM
24. CER - QUERCUS CERRIS
25. GRADEN - QUERCUS SESSILIFLORA
28. MOKOVEC - SORBUS ARIA
29. ČEŠNJA - PRUNUS AVIUM
30. BREK - SORBUS TORMINALIS

Sprehajalci...

Opuščen kamnolom - zunanji vpliv na gozd.

Informacijska tabla

Pojasnjevalna tabla drevesne vrste

tako, da z glavne ceste, ki pelje v Sežano in skoznjo, zavijete na desno v križišču ob avtobusni postaji proti stavbi Kmetijske zadruge Vinakras do parkirišča pred sežansko tržnico. Tam lahko parkirate, če se boste v Sežano pripeljali z avtom, motociklom ali avtobusom. Odtod vas informacijska tabla z veverico - maskoto gozdne učne poti - na zidu ob stanovanjski hiši usmeri na začetek poti.

Gozdna učna pot se začne pri veliki pojasnjevalni tabli na kamnu. Njeno besedilo pojasnjuje splošne značilnosti poti in bontona, to je pravil za ustrezno obnašanje v gozdu. Sledijo informacijske table na kamnih o splošnih značilnostih gozda in prostora, po katerem je pot speljana, in sicer: kako drevo raste in se razvija, kako raznolik je

gozd v vseh pogledih, kako je nanj vplivalo gospodarjenje v različnih časih, kakšna je zgodovina tega prostora, kakšne funkcije ali naloge opravlja gozd, kako ga lahko varujemo pred biotskimi in abiotskimi vplivi in kateri so ti vplivi, kakšna je gozdna združba primorskega gozda črnega gabra in kraškega jesena, na kakšnih tleh se je gozd razvil, kakšen je pomen lovstva kot dejavnosti, ki predvsem gospodarji z živalmi v gozdu, komu služijo v gozdu dupline, zakaj so na Taboru postavili kamniti zid, itn.

Med takimi tablam se prepletajo še table z imeni dreves in grmovnih vrst v tem prostoru. Predstavljenih je trideset vrst, vendar jih je tod naokrog še mnogo več. Te bomo na tablah ob gozdni učni poti še predstavili!

Gozdno učno pot popestrijo maketa, ki ponazarja prerez debla, ostanki zgodovine, maketa lovske preže, kamniti protipožarni zid, pojasnjevalna tabla kraške pokrajine na razgledišču... Pot je dolga 2900 metrov. Pri počasni hoji jo boste prehodili v eni uri, s postanki in z razmišljanjem ob tablah in opisih na njih pa bo hoja nekaj daljša. Zlasti še, če si zagotovite gozdarjevo strokovno vodstvo. Začenja se na 395 metrih nadmorske višine, vrh Tabora je na 484 metrih n.v., konča pa se gozdna učna pot na 405 metrih n.v.

Gozdna učna pot Tabor je izredno lepa, pestra in zanimiva. Na vsakem koraku in vedno znova, ko se boste vrnili nanjo, boste našli še kaj novega, drugačnega, slišali petje ptic, se srečali še z gozdnimi prebivalci, ...

Sežanska gozdna učna pot po Taboru obiskovalca oziroma sprehajalca resnično približa gozdu. Speljana in urejena je tako, da igro narave raziskujete počasi, na vsakem svojem koraku in vsak trenutek. In na njenem koncu vas veвериčka usmeri še v botanični vrt Komunalno-stanovanjskega podjetja Sežana, v katerem raste veliko redkih in zanimivih drevesnih vrst.

Načrtovalci gozdne učne poti Tabor smo zadovoljni, da smo projekt Phare uspešno uredili in to namesto do konca septembra že do 28. maja 1998!

Z leve na desno:
Primož Štoka, Boris Lisjak,
Branko in Vasja Čotar, ter Edvin Širca

44. mednarodni
vinogradniško-vinarski sejem,
salon gostinstva in hotelske opreme

Enajst odličij TUDI NA KRAS

Agencija Kras

V zdravici "Na zdravje" kataloga za letošnji, že 44. mednarodni vinogradniško-vinarski sejem, je predsednica uprave Ljubljanskega sejma Ljuba Kofler med drugim zapisala: "Niso vsa vina dobra, še manj kakovostna, so pa zagotovo odlična vsa, ki sodelujejo na Mednarodnem ocenjevanju vin v Ljubljani. Tako hude konkurence ni skorajda na nobenem vinskem ocenjevanju, zagotovo pa ni nikjer tako strogih in ostrih kriterijev. Samo 30 odstotkov vin se ob koncu lahko pohvali z odličjem, šampioni pa postanejo izključno najboljši; tisti, ki ustrezajo strogim merilom cvetu vinskih poznavalcev z vsega sveta..."

Letošnji šampion so: med belimi suhimi mirnimi vini je Eikendal Chardonnay 1997 južnoafriškega proizvajalca Eikendal Vineyard, med belimi mirnimi vini z ostankom sladkorja Welschriesling Trockenbeerauslese 1996 avstrijskega proizvajalca Adreasa Fischla, med rdečimi vini Norton Privada Tinto (Cab.Suv.-Merlot-Malbec) 1996 argentinskega proizvajalca Edmunda S.A. Nortona in med alkoholiziranimi vini Tokaji Aszu 6 Putionyos 1795 madžarskega proizvajalca Tokaj Kereskedofoza R.T., ki je prejel tudi nagrado Ákos Ásvány. Slovenski parvak pa je Renski rizling, kat. 1/3, 1997 kmetije Hancič v Dobrovniku.

Med 1150 v oceno predloženimi vzorci vin 432 proizvajalcev iz 28 držav je bilo letos iz Slovenije 550 vzorcev 190 preizvajalcev. S Krasa je bilo 36 vzorcev enajstih proizvajalcev. Štirje vzorci so prejeli Veliko častno diplomu z zlato medaljo in dva med njimi hkrati naziv Slovenski parvak sorte, pet vzorcev pa je prejelo Veliko častno diplomu s srebrno medaljo.

Na sejmu

so se predstavili...

Na letošnji sejem Vino Ljubljana '98 so se s Krasa prijavi vinogradniki in proizvajalci vin:

- Branko in Vasja Čotar, Gorjansko 18, 6223 Komen, telefon 067/78-228
- Albin in Jože Gomezelj, Dutovlje 88, 6221 Dutovlje, telefon 067/64-031
- Boris Lisjak, Dutovlje, 6221 Dutovlje, telefon 067/64-063
- Rado Macarol, Križ 191, 6210 Sežana, telefon 067/64-654
- Viljem Petelin, Pliskovica 52, 6221 Dutovlje, telefon 067/64-539
- Edvin Širca, Gradnje 19, 6221 Dutovlje, telefon 067/64-632
- Rajko in David Štok, Dutovlje 40/c, 6221 Dutovlje, telefon 067/64-475
- Primož Štoka, Krajna vas 32, 6221 Dutovlje, telefon 067/64-327
- Emil Tavčar, Kreplje 34, 6221 Dutovlje, telefon 067/64-484
- Kmetijska zadruga VINAKRAS SEŽANA, z.o.o., Sejmiška 1/a, 6210 Sežana, telefon 067/31-511, fax 067/72-522
- Bojan Vovk, Dutovlje 46/a, 6221 Dutovlje, telefon 067/64-054

Slovenski parvak sorte

Naslov slovenski parvak sorte sta s Krasa prejeli dve vini oziroma proizvajalca: Cabernet Sauvignon - kat. 3/21, letnik 1993 - proizvajalec Boris Lisjak; Kraški teran, serija 4 - kat. 2/21, letnik 1995 - proizvajalec Edvin Širca.

Velika častna diploma z zlato medaljo

Veliko častno diplomu z zlato medaljo so prejela s Krasa naslednja vina oziroma njihovi proizvajalci: Cabernet Sauvignon - kat. 3/21, letnik 1993 - proizvajalca Branko in Vasja Čotar (v oceno sta predložila šest vzorcev vin); Cabernet Sauvignon - kat. 3/21, letnik 1993 - proizvajalec Boris Lisjak (v oceno je predložil sedem vzorcev vin); Kraški teran, serija 4 - kat. 3/21, letnik 1995 - proizvajalec Edvin Širca (v oceno je predložil šest vzorcev vin); Chardonnay - sušeno grozdje - kat. 1/4, letnik 1996 - proizvajalka KZ VINAKRAS SEŽANA, z.o.o. (v oceno je predložila šest vzorcev vina).

Velika častna diploma s srebrno medaljo

Veliko častno diplomu s srebrno medaljo so prejela s Krasa naslednja vina oziroma njihovi proizvajalci: Terra rossa I. - kat. 3/21, letnik 1994 - proizvajalca Branko in Vasja Čotar; Kraški teran I. - kat. 3/21, letnik 1997 - proizvajalca Branko in Vasja Čotar; Chardonnay - kat. 1/2, letnik 1997 - proizvajalec Boris Lisjak; Kraški teran - kat. 3/21, letnik 1997 - proizvajalec Viljem Petelin; Kraški teran - kat. 3/21, letnik 1995 - proizvajalec Primož Štoka.

Kaj pa ocenjevanje slovenskih vinskih kleti?

Urejena vinska klet postaja vedno večji ponos in nujnost vinogradnika ter vinarja na Slovenskem, saj je potreba po kakovostnem vinu za nastop na tržišču samoumevna. Zato so že leta 1993 začeli ocenjevati vinske kleti v Prekmurju, medtem ko se je v letu 1997 začelo v okviru osrednjega slovenskega vinskega sejma tudi vseslovensko ocenjevanje vinskih kleti in to v dveh kategorijah - za večje kleti (zmogljivost nad 120.000 litrov) in za manjše kleti (zmogljivost do 120.000 litrov).

Letos se je za 2. ocenjevanje slovenskih vinskih kleti prijavilo 27 kleti oziroma njihovih lastnikov, med njimi dve s Krasa - vinska klet Borisa Lisjaka, Dutovlje 21, in vinska klet Primoža Štoke, Krajna vas 32 - obe v kategoriji manjših kleti. Med manjšimi kletmi je letos z 59,5 točke na 1. mestu klet Borisa Lisjaka in z 49 točkami na 5. mestu klet Primoža Štoke. Slovenska prvakinja in prvakinja primorske vinorodne dežele je tako med manjšimi kletmi klet Borisa Lisjaka z zmogljivostjo 80.000 litrov, v kateri sprejemajo goste v degustacijskih prostorih (Dutovlje 32, 6221 Dutovlje, telefon 067/64-063). Druga v primorski vinorodni deželi pa je med manjšimi kletmi klet Primoža Štoke z zmogljivostjo 50.000 litrov. Goste sporejemajo v kleti (Krajna vas 32, 6221 Dutovlje, telefon 067/64-327).

Krog vinarjev s Krasa se širi...

Prirediteljem sejma Vino Ljubljana oziroma sedanjega Vinogradniško-vinarskega sejma, salona gostinske in hotelske opreme priznavata Mednarodni urad za trto in vino O.I.V. in Mednarodna zveza enologov U.I.F., da so tudi letos svoje delo dobro opravili, zato jim vsako leto znova potrjuje ta svoje pokroviteljstvo. Prav zato in zaradi vseh ljubiteljev kakovostnega vina, ki zapajo podeljenim medaljam v Ljubljani, si bo Ljubljanski sejem prizadeval ne le ohranjati, marveč še dvigovati raven prireditve. To bo najpomembnejši delež k razvoju vinarstva in posredno tudi vinogradništva doma in na tujem. Pa tudi k vzgoji zahtevnega potrošnika, ki ve, kaj je dobro vino, in ki ve, kje dobi vino tudi dobi.

Letošnjih dvanajst prijavljenih razstavljalcev vin s Krasa na osrednji slovenski razstavnici prireditvi z enajstimi prejetimi nacionalnimi priznanji - dva slovenska prvaka sorte, štiri zlate medalje in pet srebrnih medalj za devet vzorcev vin - naj bodo spodbuda kraškim vinogradnikom in vinarjem za nadaljnje delo in spodbujanje pridelave grozda in proizvodnje vin, po katerih bodo potrošniki povpraševali... Naj se v naslednjih letih Čotarjeva, Lisjaku, Petelinu, Širci in Štoki ter Kmetijski zadrugi VINAKRAS Sežana med prejemniki nagrad pridružijo še drugi! Kras si zaradi dobrega dela vinogradnikov in vinarjev to zagotovo zasluži!

Posvet o bodočem varstvenem režimu...

DA Rakov Škocjan NE

Agencija Kras

V Centru šolskih in obšolskih dejavnosti v Rakovem Škocjanu se je 24. aprila 1998 zbral krog strokovnjakov, ki se ukvarjajo s Notranjskim krasom, z njegovim raziskovanjem, z varovanjem pred neustreznimi posegi, z njegovimi razvojnimi možnostmi ter s spodbujanjem njegovega gospodarskega razvoja. Na posvet o varstvu Rakovega Škocjana jih je povabil državni podsekretar v Ministrstvu za okolje in prostor Mladen Berginc, da bi udeleženci izoblikovali osnovne rešitve za letošnjo turistično sezono in na njihovi osnovi tudi dolgoročne rešitve. Pobudo za to srečanje pa je dal nastarejši živeči slovenski speleolog dr. France Habe iz Postojne. Po polemični razpravi so udeleženci soglašali s ugotovitvami, ki jih je povzel sklicatelj posveta, in s predlaganimi sklepi.

Ko naravni biser postane smetišče, celo stranišče

Povod za posvet je bil lanskoletni množičen obisk Rakovega Škocjana, točneje 12. julija 1997, ki ga je spodbudilo tamkajšnje gostišče Rakov Škocjan. Na dogodek je v časniku Delo opozoril dr. France Habe s komentarjem "Ko naravni biser postane smetišče, celo stranišče", in da gre za kraško sramoto. Napisal je:

"Gostišče Rakov Škocjan je 12. julija z letakom vabilo goste na celodnevni obisk in pogostitev. Odzvale so se množice in z več kot 500 avtomobili zasedle velik del znanega kraškega dragulja, ki predstavlja naravni most med cerkniškim in postojnskim turističnim območjem. Poteptali so še tisto malenkost travnate površine, ki jo nudi dolina. Upravna enota občine Cerknica je izdala dovoljenje za prireditev samo za prostor ob gostišču, množica pa je zasedla tudi trate, daleč proč od gostišča. Velik del doline se je tako spremenil v smetišče in stranišče. Rakov Škocjan namreč nima sanitarij.

Vsi ljubitelji krasa smo pričakovali, da bo ta svet naravnih mostov, kraških

*jam in čudovitega drevja postal eden najbolj dragocenih kraških koticov, saj je bil izločen iz območja gospodarskega gozda, z republiškim odlokom iz leta 1949 pa je kot park zaščiten. Njegova namembnost naj bi bila znanstveno-raziskovalna, učno-vzgojna in rekreacijska. Z izgradnjo gostišča leta 1963 je v Rakov Škocjan začelo prihajati veliko obiskovalcev, naslednje leto pa so sklicali posvetovanje o turizmu in predlagali so proglasitev doline za naravni park. V 90. letih so ustanovili podjetje za organizacijo in razvoj turizma v Cerknici, imenovano Most. Ena njegovih glavnih nalog naj bi bil organiziran obisk v Rakovem Škocjanu. Urejeni naj bi bili dostop v park in pobirali naj bi vstopnino za obisk naravnih znamenitosti, kot je to pri slapu Savica na Gorenjskem. Naloge niso izpolnili, ker podjetje ni zažive-
lo.*

V leto 1986 segajo začetki podjetja za zaščito in varstvo kraških pojavov z imenom Area. V lastni državi je bila 1991. ustanovljena vladna komisija za zavarovanje Ljubljaničinega porečja pod imenom Notranjski park. Ta zajema 1762 kvadratnih kilometrov z 260 naselji in skoraj s 60 tisoč prebivalci. V dogovoru s cerkniško občino je Area prevzela skrb nad parkom. Pravih gospodarskih posegov in investicij pa ni, ker za zdaj državni zbor še ni sprejel zakona o No-

Na levi pobudnik posveta dr. France Habe, na sredini dr. Pater Habič - oba iz Postojne in oba zelo kritična do neurejenih naravovarstvenih razmer v Rakovem Škocjanu.

trantskem parku, ki bi z investicijami dajal možnosti za urejanje parka.

Naravovarstveni ukrepi na Cerkniskem jezeru in v Rakovem Škocjanu niso prinesli nič dobrega, kar je najbolj opazno na gostišču Rakov Škocjan. Tu je 1963. takratna občinska turistična zveza s turističnim društvom Rakek ob pomoči številnih sponzorjev in občine Cerknica na mestu italijanske finančne stavbe zgradila gostišče z 18 posteljami in gostinskim obratom, ki naj bi služili turističnim obiskovalcem. Obisk je postajal iz leta v leto večji in ko sta se 1973. združila postojnsko in cerkniško gostinstvo, je bilo Hotelsko turistično podjetje Postojnska jama pripravljeno asfaltirati pot skozi Škocjan in prenočitvene zmogljivosti povečati na 60 ležišč. Zaradi nesoglasij z zavodom za varstvo okolja Slovenije pa je ta projekt opuščen. Ko se je v devetdesetih letih gostinsko podjetje Škocjan ločilo od Postojne, je zašlo v finančne težave. Odločilo se je znebiti dolgov s prodajo gostišča v Rakovem Škocjanu. Niti občina Cerknica niti republika se nista odločili za nakup. Kupili so ga lastniki diska v Planini in ga znali tudi pošteno restavrirati.

Takih prireditev, kot je bila 12. julija, bo vedno več. Pot kozi Škocjan ne bi smela biti bližnjica za v Cerknico, občina Cerknica bi morala postaviti na vhodu v do-

BO SMETIŠČE

Posvet je vodil državni podsekretar Mladen Berginc (levo!), povzetek ugotovitev in sklepov pa je izoblikoval Marko Udovič z Zavoda za gozdove Slovenije - OE Postojna.

V domu Rak v Rakovem Škocjanu so se 24. aprila 1998 dogovorili, kako preprečiti naravi škodljive obiske turistov, ki ne znajo ceniti tega zavarovanega naravnega spomenika.

lino opozorilne table z omejitvijo hitrosti (največ 30 kilometrov) in prepovedjo vožnje za tovornjake skozi dolino, z izjemo tistih, ki prihajajo iz javorniških gozdov. Zato mora ta občina občasno nadzorovati območje. Prav tako bi bilo treba označiti mesta za parkiranje in kurišča”.

Udeleženci posveta

Posveta so se udeležili: **Mladen Berginc** - državni podsekretar za Ministrstva za okolje in prostor; **Franjo Drole** - Jamarsko društvo Rakek, **dr. France Habe** - predsednik komisije za varstvo jam in jamski turizem pri mednarodni speleološki zvezi (IUS); **dr. Peter Habič** - redni profesor na Filozofski fakulteti v Ljubljani, **Špela Habič** - svetovalka na Zavodu za gozdove Slovenije, OE Postojna; **Janko Hamler** - Center šolskih in občinskih dejavnosti, Centrala Ljubljana; **Andrej Janežič** - Policijska postaja Cerknica; **Ida Kavčič** - Center šolskih in občinskih dejavnosti, Dom Rak, Rakov Škocjan; **dr. Janja Kogovšek** - strokovna svetnica na Inštitutu za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Postojna; **Frank Kovač**, direktor Gozdnega gospodarstva Postojna; **Arne Kozina** - pedagoški vodja doma Rak, Center šolskih in občinskih dejavnosti, Ra-

kov Škocjan; **Samo Razdrih**, Center šolskih in občinskih dejavnosti, dom Rak, Rakov Škocjan; **Dušan Rebolj**, direktor Madiacarso, revija Kras, Ljubljana; **Tine Schein**, župan občine Cerknica; **Stanko Silan** - Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana; **Marko Simič** - Uprava za varstvo narave, Ministrstvo za okolje in prostor; **Jože Sterle** - vodja območne enote Postojna, Zavod za gozdove Slovenije; **Jože Stražisar** - Jamarsko društvo Karlovica, Dolenja vas; **Maksimiljan Turšič** - načelnik Upravne enote Cerknica; **Marko Udovič** - vodja oddelka za načrtovanje na Zavodu za gozdove Slovenije, OE Postojna, in **Živan Veselič** - Zavod za gozdove Slovenije, CE Ljubljana.

Ugotovitve in sklepi

Enaindvajset udeležencev je soglašalo z ugotovitvami in predlaganimi sklepi, ki jih je pred koncem posveta povzel državni podsekretar v Ministrstvu za okolje in prostor Mladen Berginc. Ti so:

1. Stanje naravnega okolja v Rakovem Škocjanu je sedaj še zadovoljivo.
2. Predvsem v poletnem in jesenskem času zaradi stihijskega obiska v Rakovem Škocjanu parkirajo lastniki svoja vozila zunaj

cestišč, z motornimi vozili vozijo po travniških, taborijo in kurijo, kjer ne bi smeli, organizirajo razne množične prireditve - piknike ter z vsem tem preobremenjujejo okolje.

3. Občina Cerknica naj v smislu sprejetega Odloka o komunalnem nadzoru (Ur. list RS št. 5/98) ukrepa in uredi ustrezno redarsko službo v Rakovem Škocjanu.

4. Vse javne službe in ustanove, ki so po uradni dolžnosti odgovorne za območje Notranjskega krasa, naj storijo vse, kar je v njihovi moči, za ureditev razmer v Rakovem Škocjanu.

5. Občina Cerknica, Zavod za gozdove Slovenije - OE Postojna, Center šolskih in občinskih delavnosti, Jamarsko društvo Rakek, Jamarsko društvo Karlovica Dolenja vas, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine ter Sklad kmetijskih zemljišč in gozdov Republike Slovenije naj do 10. maja 1998 imenujejo v delovno skupino po enega svojega predstavnika ter o tem imenovanju obvestijo Ministrstvo za okolje in prostor. Delovna skupina naj izoblikuje predloge za izboljšanje razmer v Rakovem Škocjanu.

6. Ministrstvo za okolje in prostor naj zagotovi ustrezna sredstva za evidentiranje in ustrezno vzdrževanje najbolj kritičnih točk v Rakovem Škocjanu.

7. Dolgoročno bo treba območje Rakovega Škocjana, kot vsa druga zavarovanja območja v Republiki Sloveniji, varovati z zakonom o varstvu narave.

8. Ministrstvo za okolje in prostor mora preveriti in podpreti vse aktivnosti, da vsi objekti v Rakovem Škocjanu ostanejo oziroma preidejo v državno last.

9. Na Ministrstvu za okolje in prostor je treba preveriti upravljalni načrt za Rakov Škocjan, ali je zadosten glede zagotavljanja harmonije v tem prostoru.

Sprejeti sklepi so jasni in zavezujoči. Če bodo v njih navedeni organi, organizacije, ustanove in podjetja ter njihovi pooblaščenici pravočasno opravili, kar jim nalagajo, se območju Rakovega Škocjana kot zavarovanega območja in enega izmed izjemnih naravnih spomenikov v Sloveniji obetajo le obiski takšnih turistov, ki znajo ceniti naravne lepote in jih hkrati tudi varovati! Potem za skrunilce narave tod ne bo več prostora!

Center šolskih in obšolskih dejavnosti
v Rakovem Škocjanu

OTROCI SPOZNAVAJO NARAVO IN SE UČIJO NJENEGA VAROVANJA

Arne Kozina

Center šolskih in obšolskih dejavnosti - Dom Rak je ena izmed sedaj že dvanajstih centrovih enot v Sloveniji, ki uresničujejo vzgojno-izobraževalne programe v naravnem okolju. Osnovni smoter programa je otrokom posredovati poglobljene informacije in izkušnje o naravi in o življenju v njej. Informacije in izkušnje pridobivajo iz treh vsebinskih področij in sicer iz naravoslovja, športne rekreacije in taborniških veščin. Delo poteka praviloma v dveh skupina s po 15 do 25 otroki. Delo vsake skupine vodi za določeno področje strokovno usposobljen učitelj. Program traja ves dan, dopoldne in popoldne - skupaj po 12 ur dnevno ali 50 pedagoških ur na teden. Bivanje v domu je organizirano po načelih tabornišтва. Otroci sami skrbijo za red in čistočo (dežurstva!) v domu in v njegovi okolici.

V programu so v vseh obravnavanih témah načrtno vgrajene tudi posebne prvine okoljske vzgoje. V naših naravoslovnih témah otroci pridobijo tudi osnovna spoznanja o občutljivosti in ranljivosti ekosistemov, ki jih raziskujejo. Glavni poudarek je na spoznavanju izredno ranljivega kraškega okolja, ki je svojstvena posebnost doline (Rakov Škocjan) in njene bližnje okolice (Cerkniško jezero). Otroci pri obravnavanju podzemnih (jama) in nadzemnih (dolina in jezero) kraških pojavov spoznajo ne le vzroke in načine njihovega nastanka, ampak spoznajo tudi usodno povezanost teh pojavov s človekovimi dejavnostmi (spreminjanje in ogrožanje okolja) ter z njihovimi posledicami (onesnaženje).

Te osnovne predstave čudovito popestri ekskurzija na Cerkniško jezero (s kolesi). Tam imajo otroci enkratno priložnost svoje šolsko predznanje obogatiti z nazornim prikazom delovanja Cerkniškega jezera na maketi. Oglede skladno dopolnjujeta solidna strokovna razlaga in učin-

kovita zvočna kulisa. Kot zanimivost v razlagi otroci zvedo še za ekološke preizkušnje, ki jih je jezero prestalo v svoji zgodovini pri različnih poskusih njegovega spreminjanja (osušitev, ojezeritev).

V visokokraškem gozdu parka do- bijo otroci vtise o nekakšnem pragozdnem značaju gozda (stara, mogočna drevesa).

Naučijo se razpoznavati nekatere najbolj pogoste drevesne vrste, ki rastejo v Sloveniji (pa tudi druge uporabne rastline). Spoznajo tudi pomen pojmov, kot sta nastajanje oziroma ohranjanje sicer v naravi večnega gozda; spoznajo tudi vzroke in posledice njegovega spreminjanja (na primer: nasad) oziroma uničenje (goli kras). Poskušamo jih spodbuditi k razmišljanju in prepoznavanju sledov človekovega delovanja v naravnem okolju ter k povezovanju teh dejavnosti, kakor jim tudi omogočimo spoznati pojma onesnaženje in uničevanje (na primer: propadanje gozdov) okolja.

Pri obravnavi vodnega ekosistema poleg spoznavanja zanimivega živalskega sveta otroke opozorimo tudi na živalice, katerih prisotnost (ali odsotnost) nakazuje stopnjo onesnaženosti vodotoka. Otroci ob tem tudi razmišljajo, kdo in kako je za onesnaženje vode odgovoren.

Pri ogledu kraške jame (Zelške jame) otroke še prav posebej opozorimo na krhkost in občutljivost tega ekosistema in

Otroci si ogledujejo Zelške jame...

zato tudi na potrebo po disciplinarnem ogledu njegovih posebnosti. Otroci hodijo strogo samo po obstoječi stezici in pri ogledovanju okolja ne smejo prijematni ničesar. Posebej pazimo, da je vznemirjanje jamskih živalic resnično čim krajše.

Taborniške večšine načeloma že same po sebi vsebujejo okoljevarstvene vsebine. Tudi v našem programu od tega ne odstopamo. Pri vseh naših taborniških večščinah (pohodi, ognji, bivaki, preživetje) pridobijo otroci še predstave o zglednem obnašanju v naravnem okolju s posebnim poudarkom na skrbi za njegovo trajno ohranitev.

Na osnovi štiriletnih izkušenj s skupinami otrok, odzivov učiteljev, ki jih spremljajo, in pohvalnih referenc šol, ki gostujejo pri nas v Domu Rak, ocenjujemo, da je program življenja v naravi v Rakovem Škocjanu uspešno zaživel. Otroci odhajajo od nas z novimi znanji, izkušnjami in doživetji. Tudi že omenjena okoljska znanja so med njimi! In ko ob koncu tedna polni avtobusi odvažajo iz doline navdušene mlade raziskovalce, nekako slutimo in verjamemo, da so enkratna doživetja v Rakovem Škocjanu marsikoga med njimi trajno zapisala med navdušene ambasadorje lepote in vrednote ohranjenega naravnega okolja!

Arne Kozina, dip. inž. gozdarstva - pedagoški vodja
Doma Rak, Center šolskih in obšolskih dejavnosti,
1380 Cerknica, Dom Rak

Helios namenil 1,500.000 tolarjev
za očiščenje in zavarovanje petih kraških jam

RAVBARJEVO JAMO BODO OČISTILI

Agencija Kras

Predstavniki Ministrstva za okolje in prostor ter družbe Heios iz Domžal so v okviru Heliosovega projekta za ureditev kraških jam izbrali pet jamaskih društev, ki jim bodo dodelili po 300.000 tolarjev za očiščenje in zavarovanje petih kraških jam.

Projekt sodi v Heliosovo akcijo za ohranjanje slovenskih vodâ. Za uresničitev projekta so ustanovili poseben sklad, v katerem se stekajo sredstva iz prodaje Heliosovih vodnih premazov. Od vsakega prodanega litra vodnih premazov dobi sklad 50 tolarjev... Akcija poteka v sodelovanju s Ministrstvom za okolje in prostor, ki jo strokovno usmerja.

Letos so se organizatorji odločili zbrati denar nameniti za ureditev kraških jam. Tričlanska komisija, sestavljena iz dveh predstavnikov Ministrstva za okolje in prostor ter predstavnice Heliosa, se je odločila podpreti vse pravočasno prispele in pra-

Pogled v Ravbarjevo jamo, ki jo upravlja Jamarsko društvo Sežana

vilno dokumentirane projekte. Tako je po 300.000 tolarjev namenjenih jamaskim društvom za očiščenje in zavarovanje naslednjih jam:

Babje jame
(Jamarsko društvo Železničar, Ljubljana)
Brezno treh dimnikov
(Jamarsko društvo Borovnica)
Brnščica
(Društvo za raziskovanje jam Ljubljana)
Ravbarjeva jama
(Jamarsko društvo Sežana)
Severjevo brezno
(Društvo za raziskovanje jam Simon Robič, Domžale).

Z vsemi jamarskimi društvi so ali še bodo nosilci akcije podpisali pogodbe, da bo denar porabljen namensko. Organizatorji pa so hkrati naprosili lokalne skupnosti, kjer so našete jame, naj sodelujejo pri njihovem čiščenju in sicer zlasti pri odvozu in uničevanju odpadkov.

Akcija se je pričela 22. marca ob svetovnem dnevu vodâ. Pri vsem večjem obremenjevanju okolja je Heliosova odločitev, da vsako leto namenja denar za ohranjanje slovenskih vodâ, svetel zglede.

Letošnje leto je še posebej v znaku vode, saj je bilo razglašeno za leto oceanov. Oceani in vse v zvezi z vodo, ki je ključna prvina bivanja na Zemlji, so tudi téma razstave EXPO '98 v Lizboni, na kateri se predstavlja tudi Slovenija. Slovenska predstavitev vključuje tudi podzemni svet, ki so ga v tisočletjih izdoble vode.

Heliosova akcija ni enkratna. Nadaljevala se bo v naslednjih letih. Prihodnje leto bodo sredstva iz njegovega sklada namenjena oživiljanju slovenskih vodnjakov!

Pomemben dosežek
Odbora za ločeno upravljanje
jusarskega premoženja
Opčine

TRŽAŠKI KRAS

VODNI ZBIRALNIK OVČJAK JE OBNOVLJEN

Agencija Kras

V petek, 24. aprila, je Odbor za ločeno upravljanje jusarskega premoženja z Opčin na Tržaškem (Ulica Doberdob 20/3) pripravil na gmajni južno od Grize, blizu železniške postaje Opčine, slovesnost ob obnovitvenih delih za ureditev vodnega zbiralnika Ovčjak. Ob cesti proti Repnu, za transformatorsko postajo, sta pred domonstracijskim panojem, ki v slovenskem in italijanskem jeziku predstavlja posebnosti vodnega zbiralnika Ovčjak, o uspešnih prizadevanjih odbora spregovorila predsednik Vzhodnokraškega sveta občine Trst Zoran Sosič in predsednik Odbora za ločeno upravljanje jusarskega premoženja z Opčin Pavel Milič. Ob samem zbiralniku na dnu bližnje kraške doline pa je spregovoril udeležencem slovesnosti biolog dr. Bressi.

Na Tržaškem Krasu so še sedaj kali in vodni zbiralniki, ki so bili prebivalstvu nekdaj osnovni vodni vir. Kakor je zapisano v priložnostnem gradivu, pripravljenem za odprtje prenovljenega vodnega zbiralnika Ovčjak, jih je bilo na Opčinah devet in najpomembnejši med njimi je bil s svojo zalogo pitne vode Ovčjak. Vodo so okoličani od zbiralnika nekdaj nosili do svojih bivališč na glavi ali na ramenih, prevažali pa so jo tudi z živalsko vprego.

Vodni zbiralnik Ovčjak je verjetno povezan z nastankom Opčin. Krajevno ime doline in zbiralnika samega izhajata iz slovenske besede "ovca". Je okrogle oblike, globok 3 metre in s premerom 16 metrov. Obdan je s kamnitim zidom. Stene in dno so obloženi s kamenjem, špranje pa so zadelane z ilovico. Pretežni del zemljišča je vknjižen kot last openske skupnosti "La Comune di Optschina" in je podvržen jusarski pravici.

Na predstavitvi prenovljenega Ovčjaka se je zbralo precej ljubiteljev ohranjanja kraške kulturne in naravne dediščine

O pomenu obnovljenega vodnega zbiralnika sta na slovesnosti spregovorila Zoran Sosič (na desni) in Pavel. Milič

16 metrov širok in 3 metre globok vodni zbiralnik Ovcjak po prenovitvi

Sedanja oblika zbiralnika sega v leto 1836, ko so ga v celoti obnovili. Ob dograditvi Južne železnice Dunaj-Trst pa so ga še dodatno utrdili. Ovcjak je predstavljal glavno zalogo pitne vode do leta 1908, ko so Opčine pričeli oskrbovati z vodo iz nabrežinskega vodovoda. Zaradi velikega pomena za oskrbovanje prebivalstva s pitno vodo so ga nadzirali čuvaji openske skupnosti.

Ovcjak leži na dnu kraške doline, za katero je značilna pogosta toplotna inverzija. Temperatura zraka je namreč pogosto nižja na njenem dnu, nad vodo, kot je na robovih doline. Vlaga narašča od roba do dna doline in dosega povprečno letno vlažnost 80 odstotkov.

Vodni zbiralnik je bogat življenjski prostor, v katerem živi mnogo vrst bakterij, enoceličnih organizmov in drobnih nevretenčarjev. Tod živijo tudi večje močvirske živalice, med katerimi prevladujejo kačji pastirji, komarji, vodni ščipalec, pupki, navadna krastača, dalmatinska žaba, belouška pa tudi modras.

Od maja do septembra leta nad Ovcjakovo vodno gladino **ploščati kačji pastir** (*Libellula depressa*). Od konca junija do septembra se ob njegovi vodi zadržuje **vitki kačji pastir** (*Simpestrum sanguineum*). Poleti sta tod zelo številna **navadni komar** (*Culex pipiens*, *Culex* sp., *Aedes* sp.) in **komar mrzličar** *Anopheles* sp.), vse leto živi v blatu **vodni ščipalec** *Nepa Rubras*). Od marca do junija odlaga jajčeca na vodno rastlinje v zbiralniku **puppek** (*Triturus carnifex* in *Triturus vulgaris meridionalis*), medtem ko se odrasli pupki zadržujejo ob njegovi vodi. V času razmnoževanja od marca do aprila prihajata v Ovcjak in odlagata v sluzastih trakovih mrešta zlepljena jajčeca **navadna krastača** (*Bufo bufo spinosus*) in **dalmatinska žaba** (*Rana dalmatina*), katerih paglavci se razvijajo v žabice in junija oziroma avgusta zapustijo vodo. V Ovcjakovi vodi se zadržuje in lovi dvoživke **belouška** (*Natrix natrix natrix*), njeni odrasli primerki pa imajo bivališča tudi po več kilometrov daleč od zbiralnika. In tod živi tudi zelo strupeni **modras** (*Vipera ammodytes*) z rožičkom na nosu, ki včasih zaide tudi v vodo.

Pot do obnovljenega vodnega zbiralnika Ovcjak kaže izsek iz tretje dopolnjene izdaje Atlasa Slovenije, ki ga je založila in izdala Založba Mladinska knjiga, Ljubljana.

Če bi si obnovljeni vodni zbiralnik Ovcjak pri Opčinah radi ogledali, sredi Opčin zavijte po stari cesti proti Proseku. Za železniškim podvožjem tovorne postaje zavijte desno na cesto proti Repnu, dvakrat prečkajte železniško progo v nivoju in si na zahodni strani transformatorske in razdelilne postaje oglejte informativni pano o Ovcjaku. Potem pojdite po shojeni in označeni poti proti severu in se po njej spustite v kraško dolino Ovcjak. Pot je dolga kakšnih 500 metrov!

Kjer se konča kras na Slovenskem

OPATJE SELO

Mateja Žgajnar

Ta zapis je nastal kot odmev na mojo diplomsko nalogo "Razvoj kraškega zemljišča in naselja Opatje selo", katere mentor je bil prof. dr. Jurij Kunaver. Morda ne bo izzvenel kot študija, ampak bo bolj kot čustven odziv na vse, kar je obogatilo moj svet ob spoznavanju skritega, ob spoznavanju ljudi in iskanju odgovorov. Morda bi lahko zapis nastal kjerkoli na Krasu, toda zagotovo lahko trdim, da so to poti z Opajske zemlje.

Nekje na nekem robu, ki se ozira k Jadranskemu morju, je Opatje selo. Ravno prav, da se pelješ čez vso planoto, da okusiš kraške dobrote in trdote, kraško preteklost in sedanost, kraško različnost in zaznamovanost, vzniklo iz kamenja; kamenja, posejanega z jerovico in s trto, ki daje kraški teran, ali preprosto z ostanki kamenja in pašnikov, travnikov. Kjer se stikata Komenski Kras in Doberdobski Kras, kjer se končuje Slovenija in pričinja Italija, kjer seže pogled do Jadranskega morja in na Goriško ravnino in še dlje ter globlje proti severu h goram ... Tam je Opatje selo!

Vloga Opatjega sela v širšem prostoru

Opatje selo je začelo nastajati v 11. stoletju pod okriljem samostana v Štivanu. V svojem več kot dvestoletnem razvoju je prevzemalo in privzemalo različna imena: Albacella, Apačsele, Apatselo/e, Apacchiasello, Appatzell in dajalo dom Opajkam in Opajcem.

Včasih je bil v naselju sedež občine. Sedaj imata tod sedež krajevna skupnost in župnija, katere župnijska cerkev je posvečena sv. Andreju. Pred drugo svetovno vojno je župniji pripadal tudi sosednji Dol, sedaj pa so v njej povezana naselja: Nova vas, Lokvica, Hudi log in seveda sámo Opatje

selo. V krajevno skupnost Opatje selo so vključena vsa omenjena naselja na slovenski strani, razen Hudega loga. Katastrska občina Opatje selo je druga največja katastrska občina na Goriškem Krasu in meri 1010 hektarov (pred drugo svetovno vojno je merila nekaj čez 12 kvadratnih kilometrov). Vanjo sta vključeni naselji Opatje selo in Lokvica.

Pred reformo lokalne samouprave so bila naselja na Goriškem Krasu vključena v občino Nova Gorica (Lipa, Temnica, Vojščica, Sela na Krasu, Korita na Krasu, Novelo, Kostanjevica na Krasu, Hudi log, Nova vas, Opatje selo, Lokvica), sedaj pa pripadajo novi občini Miren-Kostanjevica na Krasu, ki povezuje na Kras in Goriško ravnino povezane interese prebivalstva. Na

Kras jih vežejo problemi onesnaževanja okolja, odvoza odpadkov, oskrbe z vodo, povezovanja v okviru načrtovanega Kraškega parka (žal katastrska občina Opatje selo ni vključena v ta projekt). Na območje Nove Gorice (oddaljene 18 km) in ostalih zaposlitvenih središč pa prebivalce vežejo večje možnosti za zaposlitev in opravljanje ter zadovoljevanje različnih uslug in storitev (pošta, banka, splošni in specialistični zdravstveni pregledi, bolnica, gledališče, koncerti, mesečni nakupi, idr.). Vlogo zaposlitvenega centra je Nova Gorica prevzela v šestdesetih letih 20. stoletja, ko so območje Goriškega Krasa povezali z regionalno cesto, medtem ko je bilo v drugi polovici 19. stoletja in pred drugo svetovno vojno prebivalstvo močno vezano na delo v Trziču - Monfalconu (ladjedelnica, na ladjah) - in v kamnolomih na Doberdobskem Krasu, v Nabrežini (opajski močje so bili med glavnimi pobudniki delavskega gibanja na Tržaškem). Poleg tega so kmetje iz Opatjega sela v Trziču prodajali mesne in mlečne pridelke in izdelke domače obrti (kraške biče ali škorobace, vezano lončenino) ter dračje za kurjavo. Ker kmetijstvo ni nudilo dovolj sredstev za preživetje, so se ukvarjali tudi s furmanstvom.

Območje Doberdobskega Krasa je bilo in je še vedno območje, s katerim Opajci in drugi goriški Kraševci ohranjajo prijateljske in družinske vezi. Pri tem ima pomembno vlogo tudi prosvetno društvo Kras, ki deluje v vasi že več kot devetdeset let. Takšno povezanost bi bilo vredno izkoristiti tudi pri širitvi projekta za Kraški park čez mejo in tako povezati "Kraški otok" z obalo (Štivanom, Devinom) ter ustvariti enotno turistično območje.

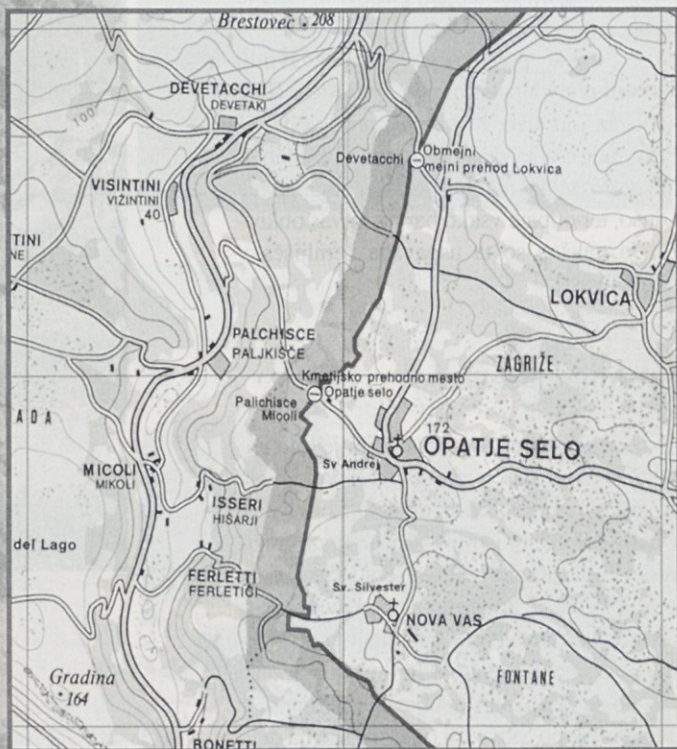

Razgled s Cerja (343 metrov nadmorske višine) proti Opatjemu selu (172 metrov n.v.).

Pogled s Cerja na Mirenski grad in na zahodne Julijce.

Lega Opatjega sela na Goriškem Krasu - izsek iz 3. izdaje Atlasa Slovenije, Založba Mladinska knjiga

Pogled na osrednji trg v Opatjem selu danes in pred I. svetovno vojno.

Opatje selo pred prvo svetovno vojno.

Goriški

In sredi med njimi je Opatje selo, majhno gručasto naselje z rdečimi strehami sredi zeleno-modrih poljan, poraslih s kraško hosto, prepređenimi z enorednimi, dvo-rednimi, mnogorednimi suhimi zidovi, vrtačami, kamnitimi jarki, kavernami, ki skrivajo najstrašnejše zgodbe minulih vojskâ ter najlepše igrice in pravljice iz dni, ko so na pašnikih odmevali otroški glasovi in veselje otrok...

Kar povprašajte gospoda **Ivana Zavadlava** v Opatjem selu 76/a tisto o Rusi kapci in ogradah, ki branijo pred volkovi! Prav rade volje vam jih pove. Vi pa lahko medtem sanjate o vonju, ki vam omami srce i dušo, ter otipate vsako barvo, ki vas obkroža. Ja, takšna so ta uspavana zemljišča v okolici vasi!

Energija naselja

Po drugi svetovni vojni je bilo naselje in vse območje povsem izolirano. Šele po zgraditvi ceste do Mirna sta Lokvica in Opatje selo dobili novo možnost za preživetje. Toda število prebivalstva se je vse do leta 1971 stalno zmanjševalo; takrat je bilo v vasi 266 prebivalcev. Obnavljali so kmetijske površine, ker pa ni bilo dovolj hrane za vse, so se prebivalci izseljevali - v tujino, v druge kraje po Sloveniji (na Jesenice na delo v železarni). Deleži posameznih zemljiških kategorij so bili leta 1971 podobni deležem v letu 1931, torej v času intenzivne kmetijske rabe tal (Delno tudi zaradi neažurnosti sprememb, vpisanih v parcelne zapisnike, saj se ve, da se je ob popisu prebivalstva znaten del Opajcev že zaposlil zunaj kmetijstva, čedalje bolj pa se je zmanjševal tudi stalež živine. Nikogar namreč ni bilo, ki bi skrbel zanjo. Zato je bila faza opuščanja zemljišč že v polnem razmahu!). Po podatkih iz parcelnega zapisnika za leto 1931 je bilo 6,9 % zemlje namenjene njivam, 11,9 % travnikom, 78,2 % pašnikom (po pripovedovanju je bilo v tistih časih v vasi kakšnih 200 glav govedi in prav toliko drobnice) in komaj 2,9 % gozdu.

Tipi kraških zidov in način spravila kamna z obdelovalnih površin;
a - enoredni suhi zid

Po letu 1971 so bile sprejete nekatere odločitve, ki so omogočile nakup zemlje za gradnjo po nižjih cenah, na voljo so bila tudi ugodna posojila, s katerimi so si ljudje obnovili domove in zgradili nove. Hlevi so svojo kmetijsko namembnost spremenili v bivalno. Počasi so gradili ceste tudi v kraško zaledje. V letu 1983 je bil napeljan brestoviški vodovod; za silo je bilo rešeno vprašanje odpadnih vodâ ter odpadkov, hkrati pa se je ohranjala intima manjšega kraškega naselja. Bližina zaposlitvenih centrov v Vipavski dolini in na Goriški ravnini ter vsi navedeni dejavniki so v Opatje selo pritegnili prebivalstvo z območja Nove Go-

rice in iz bolj odmaknjenih kraških vasi (v naselju je bilo leta 1956 le 352 prebivalcev, medtem ko jih je bilo v letu 1900 kar 500), Opatje selo pa je postalo naselje z najbolj izraženim povečanjem prebivalstva na Goriškem Krasu v zadnjih dvajsetih letih. V prid obstoju in razvoju naselja govori tudi starostni sestav prebivalstva, saj je sedaj v starosti med 0 in 34 let skoraj 45 % vsega prebivalstva (22 % v starosti med 9 in 24 leti), kar je sorazmerno velik delež za območje vsega Krasa. Poleg tega se mladi pogosto odločajo za nadaljevanje šolanja po srednji šoli. Podpirajo ustanovitev tretje univerze, ker menijo, da bodo tudi s tem ohr-

kras

Tipi kraških zidov in način spravlja kamna z obdelovalnih površin:
b - mnogoredni suhi zid v več oblikah

c - zidovi
v kraških
dvoriščih

d - škarpa

Tip kmetijske rabe tal
v delanih vrtačah nekoč in danes.
Slika zgoraj: Ostanke teras, utrjenih
s suhimi zidovi,
in slika levo spodaj - terase danes, utrjene
z zidanimi škarpami; poskus vzgoje netipičnih
kraških kultur v dnu vrtače in na terasah.

Nadaljevanje na 26. strani

Goriški

nili strokovni kader v domačih krajih, na Primorskem. Zavedajo se, kakšne so in kakšne bodo potrebe po kadrih in vrsti njihove izobrazbe.

Dejavnostna sestava prebivalstva

S spremembo dejavnostne sestave prebivalstva se je spremenila tudi kmetijska raba tal: delež gozda se je povečal na 45,7 %, medtem ko se je delež njiv zmanjšal na 2 %. Travniki in pašniki se počasi zaraščajo (podatki za leto 1987). V Opatjem selu se samo še ena družina ukvarja s kmetijstvom in z vzrejo goveda, drugi obdelujejo površine predvsem v neposredni bližini domov (hobi vrtičkarstvo). Po popisu iz leta 1991 je bilo 43,9 % Opajcev zaposlenih v industriji, 10,6 % v gradbeništvu, medtem ko so trgovska in gostinska dejavnost ter turizem nudili delovna mesta 15,2 % prebivalstva. V samem naselju sta dve zasebni podjetji z dolgoletno družinsko tradicijo. Podjetje **Kamen Kras** se ukvarja s kamnoseštvom. Po vojni je nekaj časa delovalo pod okriljem sežanskega Marmorja, po uspešni denacionalizaciji pa je postalo samostojna enota s šestimi zaposlenimi in z več kot 30 kooperanti z vsega Krasa. Podjetje **Marušič, d.o.o., predelava lesa** se je razvilo iz obrtne delavnice. V njem so izdelovali kraške biče. V naselju je še nekaj manjših storitvenih in obrtnih enot, ki so doživele svoj razcvet po stečaju Mebla in Cicibana, saj so si domačini morali poiskati drug vir dohodka.

Ostanki kulturne krajine v nadaljnjem razvoju naselja

Po letu 1971 sprejete odločitve so v Opatje selo prinesle tudi nekatere nezaželene učinke, saj se je z njimi začel izgubljati prvotni gručasti tloris vasi in naselje vse bolj dobiva obliko obcestnega naselja z razpršeno gradnjo. Prvotna strnjena pozidava se razbija z velikimi zazidalnimi parcelami, na

Poljska hišica v sklopu ograde na travniško-pašniški parceli.

katerih so domovi postavljeni v sredino, da bi si njihovi lastniki na tak način zagotovili kar največ zasebnosti. Prav tako izginevajo kraška dvorišča in v njih urejeni vrtovi. Suhi zidovi okrog na novo zazidanih površin izginjajo ali pa so zelo slabo vzdrževani.

Sproža se vprašanje, v kakšen okvir in kako zavarovati ostanke nekdanje tipične kraške kulturne krajine: ali jih je vredno ohraniti povsod, do kakšne mere jih je vredno ohraniti? Pri tem moramo upoštevati, da naselje sploh ni vzeto pod okrilje odredb in ugodnosti, ki jih bo nudil Kraški park. Tako je vsa dediščina prepuščena interesom in željam posameznikov.

Sedanje vprašljivo stanje posredno odslikujejo neprehodna hosta, ki obdaja praktično vse naselje, zaraščene in razdrte ograde ter Opatje selo kot speča Trnjulčiča - romantiki rečemo očarljivo, pragmatiki rečejo nepraktično (slabo rabljen prostor!). Ja, ampak ograde bi bile lahko spet obnovljene, bodičevje in nizko grmičevje posekano, poti očiščene, zemljišče okrog Opatjega sela bi

bilo lahko najlepši park, samo naselje pa bi bilo lahko odlična izhodiščna točka za izlete na italijansko obalo in po slovenskem Krasu! Lahko...!

Vse je odvisno od interesa lastnikov zemljišč, od denarne pomoči, ki bi lahko aktivirala turistično zanimive dejavnike v okolici Opatjega sela in po ostalen Goriškem Krasu. Opatje selo in Lokvica nista naselji, katerih arhitektura bi ljudi privabljala iz najbolj oddaljenih krajev. Obe naselji sta bili med 6. in 7. italijansko ofenzivo v prvi svetovni vojni povsem razdejani, tako da so vse stavbe obnovljene in zgrajene po letu 1917. Grajene so bile v značilnem vipavskem slogu, ki ga v moderni gradnji ne zasledimo več. Zato pa so možnosti drugod. Nekaj med njimi so oziroma bi lahko bile:

1. **Kolesarska magistralna pot po Krasu** (projekt se že uresničuje), speljana na razgledno točko na Cerje (343 metra nadmorske višine), nekdanja vojaška postojanka in odlično razgledišče na Goriško ravnino z Vipavsko dolino, proti Julijcem v

Kras

Ostanki griz z najlepšim okrasjem, ki ga kleše in gladi Narava.

Vse fotografije: M. Žgajnar

Soško dolino, proti obronkom visokih Dinarskih planot, proti jugu na Kras in proti jadranski obali.

2. **Sprehajalna pot v okolici naselja z ogledom zaščitene ostankov 1. svetovne vojne** (pot po Goriškem Krasu po liniji bojnih črt), ob kateri bi predstavljali oskrbovanje bojujočih se enot, delo terenskih bolnišnic, katerih ostanki so še vidni, ostanke vojne opreme, zaščitene suhe zidove s spremljajočimi poljskimi hiškami oziroma pastirskimi zavetišči, posamezne obdelane vrtače, ki jih lastniki še vzdržujejo (lahko zgolj kot obliko ali pa še kot aktivno dolino, na primer Lokev in Kovačice). Vse skupaj bi bilo lahko nekakšen muzej na prostem.

3. **Prenočitvene in gostinske zmogljivosti kmečkega turizma** na zaščitene kmetijah (odprtih vrat) v Lokvici z značilno kraško kulinariko, zgraditev manjših turističnih objektov (penzionov).

4. **Lovski turizem**, ki je že razvit in ki igra v turistični ponudbi območja pomembno vlogo.

Vse našete možnosti so sedaj kakor uspravane oziroma so prepuščene životarjenju ali celo odmiranju neke preteklosti!

In medtem se pod Cerjem, Medvejiščem, Fajtjim hribom, ... razprostira zeleno-modro morje gozdov in trat, ki valovi ob sunkih burje in glajenju mornika, napaja s poznojesenskimi padavinami, prebuja v pomladnih dotikih sonca in sije v poletni sončni pripeki. Opajci in Opajke pa čakajo vsakega prišleka, nenadejanega gosta sprejmejo in ga vzamejo skoraj za svojega. Hitijo govoriti o svojem Krasu, o izgubljenih se grizah, prepredenih z nešteti čipkastimi vzorci, ki jih odevajo najlepši barvni odtenki vsemogočne Narave, ki daje tam, kjer jemlje... Zato odkrivajte Kras! Povsod boste našli veliko za svoje srce. Tudi v dokaj odmaknjenem Opatjem selu, na zahodnem koncu Slovenije!

Program čezmejnega sodelovanja
Slovenija/Italija

Republika Slovenija
Ministrstvo za ekonomske odnose
in razvoj

PHARE Program ezmejnega sodelovanja Slovenija/Italija in Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj Republike Slovenije objavljata razpis za sofinanciranje projektov iz sredstev PHARE - Program čezmejnega sodelovanja v letu 1999 v skupnem znesku 6 milijonov ekujev. Sredstva so namenjena projektom, ki bodo potekali na območju mejnih občin med Republiko Slovenijo in Republiko Italijo za krepitev čezmejnega sodelovanja na področjih prometa in infrastrukture, okolja, gospodarstva, kulture in izmenjave znanja ter tehnične pomoči.

Prednost pri izbiri bodo imeli projekti, ki:

- so spodbuda za celovit in skladen razvoj obmejnega območja;
- so pomoč pri vključevanju obmejnih območij v evropske integracijske tokove;
- so skladni s prioritetami ali prednostmi iz programa Interreg II v Republikli Italiji (so zrcalni projektom iz Republike Italije ali jih neposredno podpirajo partnerji čez mejo);
- so skladni z razvojnimi prednostmi območja, ki so določene v resornih razvojnih strategijah; jih financirajo lokalne ali državne inštitucije ali drugi programi Evropske unije v višini vsaj 25 % celotne vrednosti;
- so namenjeni dokončanju projektov iz prejšnjih programov ali smiselno in kakovostno nadgrajujejo projekte iz programov čezmejnega sodelovanja Slovenija-Italija v letih 1995, 1996 in 1997; povezujejo širša geografska območja ali več med seboj povezanih organizacij, uporabnic sredstev Phare.

Pri razpisu lahko enakopravno sodelujejo vse neprofitne organizacije, kot so občine, območne ali medobčinske organizacije in združenja. Upoštewane bodo vse popolne prijave, ki bodo izpolnjevale pogoje, zapisane v razpisni dokumentaciji, in ki bodo napisane v angleškem jeziku ter odposlane pošti ali dostavljene osebno do vključno 31. julija 1998.

Do vključno 31. julija 1998
se lahko prijavite na...

RAZPIS ZA SOFINANCIRANJE PROJEKTOV IZ SREDSTEV PHARE

S programom PHARE do novih investij na obmejnem območju med Slovenijo in Italijo

NA VOLJO BO 6 MILIJONOV EKUJEV

Agencija Kras

Ministrstvo za ekonomske odnose in razvoj je objavilo razpis za zbiranje projektov za PHARE program čezmejnega sodelovanja med Italijo in Slovenijo (Phare CBC) v skupni vrednosti 6 milijonov ekujev. O poteku razpisa in o razpisnik kriterijih smo se pogovarjali z Dimitrijem Purom, vodjo projektov v okviru programa PHARE CBC med Slovenijo in Italijo.

Kakšen je terminski plan za izvedbo razpisa?

Rok za oddajo porjavljenih projektov je 31. julij letos. V avgustu bo naša enota ocenila prispеле prijave glede na pravilno izpolnjenost projektnih listov. V septembru, oktobru in novembru se bo usklajevalo in izbiralo projekte. V tem bodo sodelovali obmejne lokalne skupnosti, slovenska ministrstva in predstavniki italjanskih pokrajin Furlanija-Juljska krajina in Veneta. Dokončen izbor projektov bo potrjen na sestanku skupne programske in nadzorne komisije decembra letos.

NAVODILA ZA SODELOVANJE V RAZPISU

Časovno je postopek priprave in izbora projektov relativno dolg, vendar naše izkušnje kažejo, da je bolje porabiti nekaj več časa za pripravo dobrih projektov in za njihov kakovosten izbor.

Kateri projekti bodo imeli prednost pri izboru?

Prednost bodo imeli projekti, ki bodo v največji meri izpolnjevali naslednje kriterije:

1. spodbujanje celovitega in skladnega razvoja obmejnega območja;
2. pomoč pri vključevanju obmejnih območij v evropske integracijske tokove;
3. skladnost s prioritetai iz programa Interreg II v Republiki Italiji (so zrcalni projektom v Republiki Italiji ali jih neposredno podpirajo partnerji čez mejo);
4. zagotovljeno sofinanciranje lokalne skupnosti ali državne ustanove ali drugih programov Evropske skupnosti z vsaj 25-odstotnim deležem celotne vrednosti;
5. povezovanje širšega geografskega območja in več med seboj povezanih organizacij, kot so občine, ministrstva, ...;
6. pridobljena potrebna dovoljenja, vključno z izdelano oceno o vplivih na okolje, kar pomeni pripravljenost za takojšnje uresničitev;
7. zaproseno sofinanciranje najmanj 500 tisoč ekujev PHARE sredstev.

Pri izboru se bo upoštevalo tudi dosedanje uspešnost oziroma neuspešnost v uresničevanju PHARE projektov.

Na razpis se lahko prijavi projekte, ki so skladni s cilji Programa čezmejnega sodelovanja in podpirajo čezmejno sodelovanje med Republiko Slovenijo in Republiko Italijo, pomagajo pri približevanju normativom in standardom Evropske zveze, premoščajo razvojne ovire, povezane z obmejno lego, pospešujejo gospodarski razvoj, izboljšujejo komunalno infrastrukturo in spodbujajo trajnostno rabo naravnih virov.

Prednostna področja sodelovanja

Prednostna področja sodelovanja so:

1. **Gospodarski razvoj** - sodelovanje med malimi in srednjevelikimi podjetji (SMEs), turizem; razvoj podeželja (Primeri: ustanavljanje informacijskih centrov, poslovnih in tehnoloških parkov ter podatkovnih baz; trženje in poslovodstvo; neposredne naložbe v infrastrukturo in objekte).
2. **Infrastruktura in transport** - gradnja cest; izboljšanje javnega prevoza (Primeri: gradnja cestnega in železniškega omrežja; cestne oznake).
3. **Človeški potenciali in kulturno sodelovanje** - izobraževanje in usposabljanje; ohranitev kulturne dediščine (Seminarji, tečaji in delavnice; izobraževalni, informativni in reklamni projekti; revitalizacija in obnova spomenikov);
4. **Okolje** - upravljanje in zaščita vodozbirnih območij; trajnostno upravljanje z naravnimi viri (Primeri: gradnja čistilnih naprav; načrtovanje zaščitnih območij).

Pogoji za sofinanciranje

V razpisu lahko enakopravno sodelujejo vse neprofitne vladne in nevladne organizacije, kot so občine, območne in medobčinske organizacije in združenja. Upoštewane bodo vse popolne prijave, ki bodo izpolnjevale kriterije izbora.

Prijave morajo biti napisane v angleškem jeziku v izvirniku in eni kopiji ter na računalniški disketi. Odposlane morajo biti najpozneje 31. julija 1998 s priporočeno pošto na naslov regionalne pisarne v Štanjelu, Vhodni stolp, 6222 Štanjel ali prinesene osebno v regionalno pisarno do vključno petka, 31. julija 1998 do 12. ure. Na pisemski ovojnici naj bo napisano: Phare projekt čezmejnega sodelovanja Slovenija/Italija 1999.

Prijave projektov se bo odpiralo sproti in jih uvrščalo in vpisovalo v seznam šprispelih projektov po datumih prejetja. Seznam bo skupaj s prijavi predložen v strokovno presojo in izbor.

Informacije o pogojih za sodelovanja na razpisu in prijavnico z navodili ponudnikom daje v regionalni pisarni programa Phare - Čezmejno sodelovanje - Tatjana Renner, dipl.in.arh. v Vhodnem stolpu v Štanjelu, 6222 Štanjel, tel. /fax.: 067/79-266, e-mail: cbc.rpslovit@eunet.si.

PODGORJE

pod

SLAVNIKOM

Patricija Rojc

Patricija Rojc med svojim raziskovalnim delom...

Med ljudmi je običaj, da se ob prvem srečanju najprej drug drugemu predstavimo... Sem učenka drugega letnika Gimnazije v Kopru. Med prijatelji in znanci sem poznana kot mlada raziskovalka in zbiralka starin, dokumentov, nabožnih podob, razglednic, božičnih in velikonočnih voščilnic... Že v osnovni šoli Dekani sem doživela prijeten odziv učiteljev. Spodbujali so me, da sem sodelovala na različnih raziskovalnih področjih. Najbolj ponosna sem na skupno delo zgodovinskega krožka z mentorico Pavlo Križman, saj smo za raziskovalno nalogo "Kamnita in tehnična dediščina v domačem kraju" prejeli visoko priznanje. Pred koncem osnovne šole pa sem se učencem in učiteljem predstavila s prvimi ugotovitvami samostojne raziskovalne naloge "Cvetje Podgorskega Krasa". Za projekt me je navdušil Danilo Pečar s Klanca pri Kozini, zvest zbiralec in zapisovalec vsega, kar se je zgodilo na Malem Krasu. Svetoval mi je, da so poleg zgodovine zanimiva še druga vprašanja. In z novimi spoznanji sem se pozneje predstavila na razstavi v Študijski knjižnici v Kopru s 16 panoji. Razstavila sem več kot dvesto fotografij rastlin, vseh opremljenih s slovenskim in latinskim imenom, z opisom rastišča, višine, časa cvetenja in lastnosti. Pri lastnostih sem poudarila morebitno zdravilno moč rastline in opozorila na morebitno strupenost. Poseben izziv so bila zame domača imena rastlin. Zato sem naredila primerjavo njihovih imen v širši okolici. Na priporočilo razredničarke prof. Jelke Vrabcem sem se odločila nalogo kar najbolj strokovno obdelati in jo prijaviti na natečaju koprskega Raziskovalnega središča. Njen zagovor sem opravila pred kratkim in dosegla 3. mesto na področju naravoslovja. K uspehu je veliko pripomogla prof. Sonja Fink, ki se z mano "sprehaja" po terenu in me uvaja v botanične skrivnosti!

Poličeva kolonja
s kamnitim sklepni-
kom v sredini.

Podgorje s Slavnikom v ozadju.

Kot svoj prvi prispevek za revijo Kras predstavljam svoj domači kraj Podgorje in nekaj njegove kamnite dediščine. Čeprav sem veliko fotografirala, pa vseh zakladov ni mogoče predstaviti samo s sliko oziroma fotografijo. Moraš jih videti v prostoru, jih otipati, doživeti, da začutiš njihovo bogato sporočilo. Z vsemi značilnostmi kraškega svetâ se lahko tod srečate že pol ure vožnje daleč od morja.

Prostor mojega raziskovanja so geografi poimenovali Podgorski Kras. To je kraška planota ob vznožju Slavnika in sega do ostrega Kraškega roba, ki ločuje Bržanijo od kraškega svetâ.

Že bežen pogled z morja proti notranjosti vzbudi v človeku zanimanje. Strme stene nad Podpečjo, Ospom, Gabrovico in Črnim Kalom vzbudijo s svojo mogočnostjo in nepremostljivostjo v človeku spoštovanje.

Kaj se skriva za temi stenami?

Prijetne kraške vasice: Črnotiče, Kastelec, Petrinje, Praproče... Najgloblje v notranjosti, tik pod vznožjem 1028 metrov visokega Slavnika, pa leži moj domači kraj Podgorje ali Podgorje na Krasu, da ne bo pomote, saj je v Sloveniji kar več Podgorij.

Najstarejša hiša
v Podgorju sega
v leto 1774.
Na sliki sta
Bravincova
in Žnidarjeva
domačija

In prav Podgorje na Krasu, do nedavnega skoraj neznan kraj, so zaradi hudih sporov o postavitvi radarske postaje na Slavniku gotovo spoznali po vsej Sloveniji.

Prijetna kraška vasica Podgorje se razteza od železniške proge Kozina-Pulj v dolžini poldruga kilometra proti Slavnikovemu južnemu vznožju ob cesti proti Jelovcam in Reki. Na jugu se vzpenja 802 metra visok Kojnik. Osrednji del vasi je strnjen prav pod Slavnikom. Domačini ga imenujejo Brce. Med cesto in Kojnikom se razteza vaško polje. V bližini vasi so obdelovalne površine, sledijo jim travniki in pašniki. Pogled na vaško polje pa je zadnje čase žalosten. Obdelanih površin je vse manj; vsa-

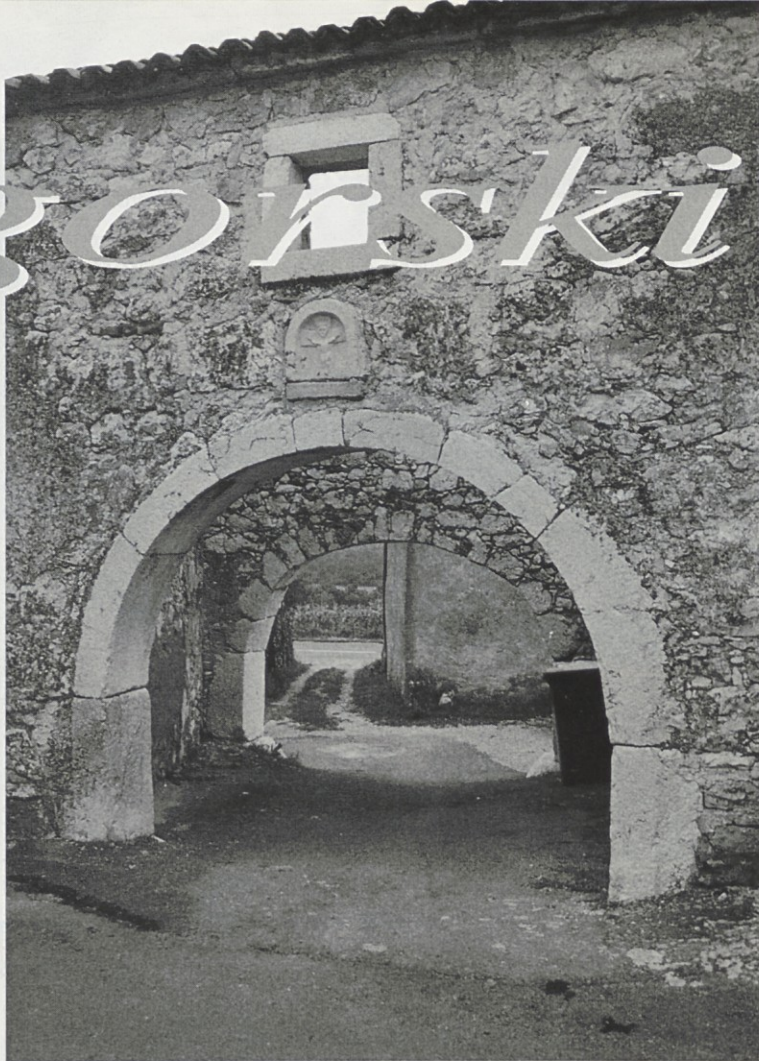
ko leto je več nepokošenih travnikov. Na paši srečaš le še nekaj koz in ovac. Čistih kmetij v vasi ni več; prevladujejo polkmetije, na katerih delajo le starejši, upokojeni vaščani. Mlajši, dela zmožni, se vsak delavnik vozi na delo v Koper in Divačo, na Kozino ter celo v Sežano.

Sedaj živi v vasi 165 ljudi. Prevladujejo starejši, med njimi je največ ženâ. Osnovno šolo v Dekanih obiskuje 14 otrok, pet dijakov obiskujemo srednje šole, dva pa študirata na fakulteti. Najmlajši vaščan je **Jernej Nagy**, star tri mesece, najstarejša pa je **Marija Rojc**, ki se bliža 90. letom.

Iz vasi vozi delavski avtobus v Koper. Število vlakov, ki povezujejo Pod-

Podgorski

Kapelica sv. Antona je med najstarejšimi primeri slikarstva iz konca 15. stoletja in je med najstarejšimi znamenji na Slovenskem. Je spomeniško zaščiten. Že nekaj let pa v vdolbini ni več kamnitega kipa sv. Antona, ki je bil edinstveni primerek kraškega kiparskega primitivizma...

Polkrožno zaključena portala povezujeta ulico z notranjostjo dvorišča. Takšno rešitev imenujemo v vasi kolonja... Na sliki je Kralova kolonja iz leta 1838, nad katero je kamniti relief križanega ter vklesan monogram lastnika hiše.

Na sliki je križani v Verbovi kolonji

gorje z Divačo, se je zaradi manjšega zanimanja potnikov za prevoz z vlakom, zmanjšalo. V vasi imamo tudi pošto in trgovino. Po petnajstih letih je spet zaživela vaška gostilna. Na koncu vasi stoji cerkev sv. Sabe s pokopališčem.

To je podoba o mojem kraju!

Življenje v vasi teče svojo pot. Predvsem v dopoldanskem času so vaške poti skoraj prazne. Bolj živahno je ob večerih, ko se najbolj zagnani zberejo na vaškem balinišču, poleti pa v senci lip.

Podnebne razmere so v Podgorju precej drugačne od razmer v Črnotičah, Prapročah in Kastelcu. Predvsem so izrazite razlike v zimskem času. Nekakšen naravni mejnik je prehod čez železniško progo v Podgorju. Od proge proti vzhodu Slavnik je prava Sibirija z nizkimi temperaturami in močno burjo, ki med sneženjem ustvarja tudi več metrov visoke zamete.

Poletja so vroča in suha. Prav zaradi pomanjkanja padavin nekatere kulturne rastline ne obrodijo dovolj, zato so jih kmet-

je opustili. V takih sušnih obdobjih vaščani pravijo, da tudi trava "zgori" od sonca in suše.

Tudi vodne razmere so tod zelo slabe. Čeprav ima skoraj vsako gospodinjstvo svoj zbirnik deževnice ali šterno po domače, se dogaja, da vode zmanjkuje in jo morajo dovažati gasilci s cisternami.

Opisanim podnebnim razmeram je prilagojeno tudi rastje. In rastline so najnatančnejši kazalnik življenjskih razmer! Z večletnim namenskim pogozdovanjem površin s črnim borom se je ta v zadnjih časih tako razbohotil, da že zavira rast drugih rastlin. Na nepokošenih in neobdelanih površinah so se razrastli tudi brinj, črni trn, šipek. Vse to rastje pa daje pokrajini posebno podobo. Zakriva kamnite površine, preprečuje odnašanje zemlje in povečuje vlažnost tal. To rastje je tudi odlično skrivališče živalim. Zelo se je povečalo število divjih prašičev, ki prav na podgorskem območju delajo veliko škodo.

Kras

Bivalnim prostorom so prizidana gospodarska poslopja (skedenj, lupa, lupca, štala, loža, kozjak, velb). Značilnost vseh stavb pa so velika vhodna vrata... Na sliki domačija Pri Rejčevih.

Pri Zemljakovih. Kamen deluje čisto in hladno ter ustvarja občutek večnosti...

Zelo rada imam svoj domači kraj. Opazujem spremembe v življenju ljudi in v pokrajini. Tri leta opazujem rastje. Fotografirala sem več kot 200 rastlin. Številne med njimi na kamnitih tleh Podgorskega Krasa kljubujejo burji in suši. Spoznala sem, da se podoba podeželja spreminja iz dneva v dan. Nekatere njene lepote so se v modernem času že izgubile. In ker je moja želja in želja mojih staršev ohraniti bogato dediščino domačega kraja, mi dela zagotovo ne bo zmanjkalo!

Urejam tudi gradivo za razstavo "Slavnik", ki je del obsežnega projekta "Slavnik - naravni spomenik". Razstavo sem postavila že dvakrat - v Podgorju v počastitev 40. obletnice postavitve Tumove kočice na Slavniku in v decembru 1997 v študijski knjižnici v Kopru, sedaj pa je (od 29. maja do 24. junija 1998) postavljena na osnovni šoli na Vrhniki.

Čeprav je o Slavniku že veliko napisanega, želim zbrati kar največ zanimivosti o njem in jih predstavljati širšemu krogu ljudi.

Že več kot sto let se na Slavnik vzpenjajo ljubitelji narave, saj je pot nanj lahka in primer-na za vsakogar. Verjetno le redko kdo med bralci revije Kras ve, da je 7. julija 1997 preteklo že 40 let od postavitve Tumove kočice na njegovem vrhu. In prvo nedeljo v oktobru bo jubilejni, že 20. množični pohod na Slavnik!

S Slavnika se pred očmi razprejo veličasten svet in cveto-či travniki. Razgled z njega je edinstveno doživetje. Veliko poti vodi na Slavnik prav iz Podgorja, iz mojega domačega kraja!

Ko se boste spet vzpenjali na Slavnik, verjamem, da boste ravnali z naravo kot pravi planinci in njeni varuhi!

Kmečka dvorišča skrivajo prenekatero kamnito bogastvo. Na sliki je obrsник, kamnita podlaga portala, ki je s svojo okrogolino odpravila kolesa voz, ki so dovažala in odvažala tovor domačije.

Fotografije: P. Rojc, I. Poljak

ZAKRASEL *apnenec* *in* NEZAKRASEL *fliš*

Rajko Pavlovec

Temeljne lastnosti kamnine so poleg tektonskih in drugih pretrtosti, vodnega režima ter klimatskih pogojev osnova za nastajanje kraških pojavov. Pri nas je največji del krasa razvit v apnencih in dolomitih, nekaj še v karbonatnih kamninah. Na Primorskem je poleg apnencev in dolomitov največ flišnih kamnin, ki v bistvu ne zakrasevajo, vendar to v celoti ne drži.

Kraški izvir v flišnih kamninah blizu Dolenjega mlina ob Vipavi
Foto: S. Bačar.

Najprej o apnencih

Na Krasu je med najpogostejšimi kamninami rudistni apnenec, ki je nastal v krednem morju. Pridobivajo ga v lipiških kamnolomih, pri Nabrežini in drugod. Srečamo ga v portalih, portonih, vodnjakih, stopniščih in drugih kamnitih delih stavb na Krasu.

Rudistni apnenec je ena izmed kamnin iz plitvega morja, ki mu pravijo geologi Dinarska karbonatna platforma in ki je v mezozoiku ali srednjem zemeljskem veku prekrivalo velik del sedanje južne Slovenije. V morju so se usedali pretežno karbonatni sedimenti, to so usedline. Okolje v tem morju je bilo ugodno za različne živalske in rastlinske organizme, med drugim za školjke iz skupine rudistov, po katerih je dobil kredni apnenec ime. V nekoliko starejšem obdobju, v jurski dobi, so uspevali številne alge, ramenonožci in polži. Zelo veliko je bilo tudi koral, ki so gradila koralne grebene. Ostanke teh organizmov najdemo na Tmovskem gozdu in drugod. V omenjenem morju se je kopičilo najprej veliko apnenčevega blata. Ta je postopoma prešel v trdno kamnino, ki hrani številne ostanke nekdanjih organizmov.

Kredni apnenci so v južnozahodni Sloveniji najpogostejše kamnine s kraškimi pojava. V njih so se izoblikovali žlebiči, skraplje, vr-

tače, kraška brezna in jame, kakršne so tudi Škocjanske jame ali Postojnska jama. Apnenec kot kalcijev karbonat je osnova za raztapljanje, torej za nastanek kraških pojavov.

Fliš

Velik del Primorske pokrivajo kamnine, ki jim pravimo fliš. Izraz je uvedel geolog B. Studer leta 1827 (Flysch) in izhaja iz nemške besede teči = fliessen (H. Schaub, 1961). Te kamnine namreč niso posebno odporne proti eroziji (izpiranju, izjedanju, glodanju vode na zemeljskem površju) in preperevanju. Hitro razpadajo, na njih nastajajo plazovi in voda jih zelo razjeda. Zato so ljudje dejali, da "tečejo".

Fliš je nastal ob živahnem gorotvornem premikanju. Takrat so se kamnine drobile in pokale, zaradi dviganj ozemlja so reke povečale svojo erozijsko moč in odnašale kamninske delce v morje. Tudi kamnine ob morski obali in na njegovem dnu so se ob gorotvornih premikanjih drobile. To je bila osnova za nastanek flišnih kamnin.

Sam fliš je nastajal v globljih delih morja. Tja so se kamninski kosi ali celo večji bloki od časa do časa sprožali kot mogočni plazovi. Kamnine iz takšnih plazov izkoriščajo za izdelke v Anhovem. V tamkajšnjih kamnolomih se ime-

nitno vidi, kako so se kosi in bloki v plazovih mešali med seboj. Opisani procesi so dali enega izmed tipov flišnih kamnin.

Drugi tip fliša je hitro menjavanje laporjev in peščenjakov, kar se dobro vidi ob vsej slovenski obali pa tudi drugod na Primorskem. Takšen tip fliša je nastajal iz drobnejših kamninskih delcev, ki so se od časa do časa v obliki vrtničastih kalnih tokov spuščali proti globljemu morju in prenašali s seboj veliko materiala. Ko se je energija tokov začela manjšati, so padli na morsko dno najprej največji delci, potem postopoma vse drobnejši. Kalni tokovi so se velikokrat ponavljali, zato imamo v flišu več stokrat in več tisočkrat ponavljajoče se plasti laporjev in peščenjakov.

Kras in fliš

Zaradi močne glinaste primesi je večina flišnih kamnin za vodo neprepustnih in zato v njih kraški pojavi ne morejo nastajati. V nadaljevanju pa lahko preberete, da ni vedno tako!

A. Mihevc in T. Slabe (1997) omenjata pomen flišnih kamnin za nastajanje krasa. Fliša je bilo nekoč v južnozahodni Sloveniji precej več, kot ga je sedaj, ker ga je odnesla erozija. Omenjena speleologa pravita, da je bila podzemna voda zajezena, ko so bili apnenci kraškega vo-

donosnika še obdani s flišem. Seveda niso bili samo obdani, ampak so bili tudi prekriti s flišnimi kamninami. In posledica so bili površinski vodotoki. Omenjena raziskovalca pišeta tudi: "Sledimo lahko počasnemu in pogosto skokovitemu zakrasevanju vodonosnika s postopnim nižanjem gladine podzemne vode, ki je vezana predvsem na navpično tektonsko členjenje kraških predelov in na višino nižajočega se obrobnega flišnega jezua".

Zakrasevanje sicer ni potekalo dobesedno skokovito, pač pa so se tektonska premikanja občasno ustavila ali upočasnila. Takrat so se v določenih nivojih ali ravneh bolj razvili kraški prostori. Za takšno "nivojsko" širitev so, seveda, še drugi vzroki, o katerih je že precej napisanega (primerjaj M. Knez, 1996), vendar se v tem prispevku v to ne spuščam!

V kraških jamah, ki ležijo proč od sedanjih flišnih kamnin, pogosto najdemo flišne prodnike in druge flišne sedimente. Po tem sklepa Mihevc in Slabe, da so ponekod ostale flišne kamnine dalj časa. Upoštevat pa moramo še to, da so reke lahko prenašale flišni material v kraške jame tudi iz večje oddaljenosti.

Iz vsega napisanega sledi, da so flišne kamnine igrale pomembno vlogo pri razvoju kraških pojavov. Z drugimi besedami: flišne kamnine so lahko preprečevale ali močno ovirale nastajanje krasa.

Kras v flišu

Ponekod so se kraški pojavi razvili tudi v flišu. Kakor sem že zapisal, lahko ob različnih procesih nastajajo različni tipi fliša, torej različne flišne kamnine. Med njimi so lahko tudi tanjši ali debelejši vložki močno karbonatnih sedimentov, kot so laporji z visokim deležem kalcijevega karbonata ali tako imenovani kalkareniti, sestavljeni predvsem iz drobcev apnenca, lahko tudi laporni apnenec in še kaj. V takšnih močno karbonatnih kamninah lahko nastajajo kraški pojavi.

V Vipavski dolini so griči, ki se vlečejo od Vipavskega Križa proti severozahodu mimo Dobravelj do Vrtovina in Gojač. Gradijo jih flišne kamnine, ki so nastale v podmorskih plazovih. V njih je veliko karbonatnih kamnin.

V opuščnem kamnolomu v Dobravljah so manjše kraške jame (R. Pavlovec, 1965; R. Pavlovec in M. Pleničar, 1984). Jame so tudi pri Ustju in drugod, tako da niso kakšna posebnost. Neupravičeno ljubosumno skrivanje jame v zgornjem delu Vipavske doline nad Otoščami je popoln nesmisel in kaže na nekritičnost do takih pojavov. Tudi govorjenje o velikosti te jame je pretirano, saj v flišu po mojem mnenju ne morejo nastati taki jamski prostori.

Skupaj s Stanislavom Bačarjem sva obiskala nekaj kraških pojavov v flišu. Vhod v jamo, izoblikovano v breči in kalkarenitu, je nad hišo Ivana Jamska v Mančah 5. Kraški izvir je pri Dolenjem mlinu (ali Dolnjem mlinu). Voda se hi-

tro izliva v Vipavo. Po podatkih evidenčnega lista Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica v Novi Gorici je v notranjosti plitvo brezno, naprej pa je rov zalit z vodo.

Blizu omenjenega mlina so v kalkarenitu še druge manjše jame. Med Uhanjami in Dolenjim mlinom ob močnejši vodi brizga ta v zrak tudi do meter visoko. Kraj imenujejo Brenk. V okolici je še več jam v flišnih sedimentih. Omenjeni goriški zavod ima evidentirano jamo Okno blizu Dolenja, ki je nekoliko večja in zasigana. F. Malečkar (1983) je v karbonatnih vložkih med flišnimi kamninami v okolici Kopra sledil kar precej dolgim, vendar dokaj nizkim jamam. Podobne pojave najdemo še drugod. Večinoma so to manjši kraški pojavi, ki ne dosegajo velikosti kraških jam v apnencih.

Za razvoj kraških pojavov primerne plasti v flišnih kamninah skoraj nikjer niso posebno debele. Pa še nekaj je! Osnova podzemskih prostorov v flišnih kamninah je zakrasevanje. Teško vode pa so v teh jamah navadno naletele na neprepustne kamnine, v katerih kras ni mogel nastajati. Vanje so zarezovale; naredile so prave erozijske poti. To pa, seveda, ni več pravi kras. Zato so podzemni prostori v flišu pogosto kombinacija zakrasevanja in erozije.

Kdaj je nastajal kras?

Iz napisanega je očitno, da se v nekaterih kamninah kraški pojavi lažje in hitreje razvijajo kot v drugih in da nekatere kamnine zaradi neprepustnosti ovirajo in zadržujejo nastanek teh pojavov. Zanima pa nas, kdaj kras sploh lahko začne nastajati?

Pri tem mislim na karbonatne kamnine na površju, čeprav je možno, da nastaja kras tudi pod pokrovom neprepustnih kamnin, če voda prodira v globino do karbonatnih kamnin. To se zgodi, če je zgornji kamninski pokrov zdrobljen in razpokan ali če pride voda v globlje dele s strani.

Kraški pojavi se v bistvu začno razvijati takoj, ko se dvigne apnenec iz morja kot trdna kamnina; seveda ob predpostavki, da so takrat ugodni klimatski in drugi pogoji. Kraške jame, vrtače, škraplje in drugo, ki jih poznamo danes, niso edini kraški pojavi v dolgi geološki zgodovini. Tudi iz davne preteklosti imamo ostanke krasa! Zanimiv primer je iz srednje Istre. Tam so v zgornji kredi nastali rudistni apnenci. Zaradi tektonskih premikanj se je morje umaknilo, apnenci so prišli na kopno in v njih se je začel razvijati kras. Na površini je bilo preperevanje zelo močno. Nastala je rdeča prst (jerovica, jerina, terra rossa), ki so jo vode odnašale in z njo polnile kraške jame in brezna. Po zamotanih kemičnih procesih je iz jerovice nastajal boksit. V starejšem terciarju pa je morje te prostore ponovno preplavilo. Prekrilo je kraške jame z boksitom vred (R. Pavlovec, 1995; M. Knez in R. Pavlovec, 1990).

Kras je v srednji Istri torej nastajal v času od nastanka krednih rudistnih apnencev do začetka usedanja staroterциarnih plasti, to je bilo v obdobju nekako pred 70 in 50 milijoni let!

Sledov starih kraških pojavov (paleokrasa) je v Dinaridih veliko (I. Jurković in K. Sakač, 1964; K. Sakač, 1972). Podobno kot v Istri poznamo boksitna ležišča kot posledico starega zakrasevanja v Dalmaciji in Hercegovini.

Zanimiv primer omenjajo italijanski geologi iz okolice Devina (B. M. Ciliberto in sod., 1982). V strmi skalni obalni steni so našli ostanke kraških votlin in nekakšne sigaste tvorbe, ki so nastale na prehodu iz srednjega v novi zemeljski vek, torej približno pred 65 milijoni let. Po tem vemo, da se je takrat tudi s prostora okrog Trsta morje vsaj za nekaj časa umaknilo in začelo se je zakrasevanje.

Kras torej ni samo delo naravnih sil, ki so oblikovale sedanje jame, brezna, vrtače in drugo. Nastajal je kadarkoli v geološki preteklosti. Potrebni so bili le primerne kamnine in ugodni pogoji.

Literatura:

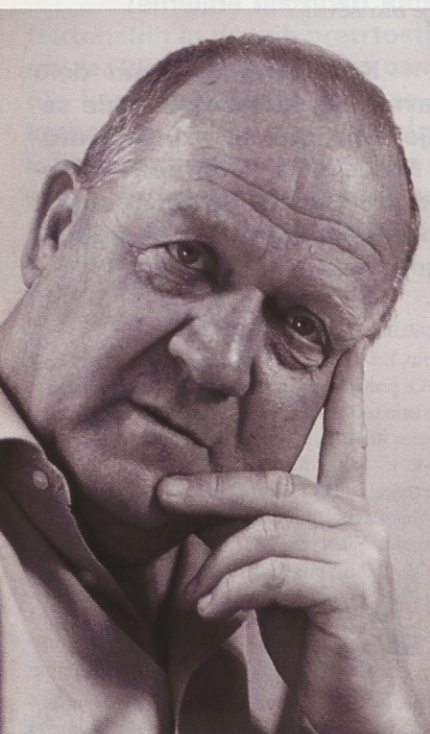
- Ciliberto, B.M. - Pirini Radrizzani, C. - Pugliese, N., 1982: Le piattaforma carbonatica al passaggio cretaco-terziario nell'area di Duino (Carso Triestino.- Geologica Romana, 21, 849-857, Roma.
- Jurković, I. - Sakač, K., 1964: Stratigraphical, Paragenetical and Genetical Characteristics of Bauxites in Yugoslavia.- Simp. Bauxites, Oxydes et Hydroxydes Alum., 253-263, Zagreb.
- Knez, M., 1996: Vpliv lezik na razvoj kraških jam.- Zbirka ZRC, 14-186, Ljubljana.
- Knez, M.- Pavlovec, R., 1990: Paleokras v starejšem paleogenu Zunanjih Dinaridov.- Rudar.-metal. zbornik, 37/3, 359-365, Ljubljana.
- Malečkar, F., 1983: Fenomeni carsici nel Flysch della Šavrska brda (Istria-Jugoslavia).- Atti IV. Convegno speleol. del Friuli Venezia Giulia, 307-312, Pordenone.
- Mihevc, A. - Slabe, T., 1997: Speleološke značilnosti matičnega Krasa.- Kras, 21, 34-37, Ljubljana.
- Pavlovec, R., 1965: O nekaterih manj znanih kraških pojavih na Primorskem.- Naše jame, 6, 26-29, Ljubljana.
- Pavlovec, R., 1995: Kraški pojavi in nastanek boksita.- Acta carsologica, 24, 447-453, Ljubljana.
- Pavlovec, R. - Pleničar, M., 1984: Geološka zgradba in kraški pojavi.- Deveti jug. speleološki kongres, Zbornik pred., 285-291, Zagreb.
- Sakač, K., 1972: A new survey of stratigraphic bauxite-bearing horizons in Croatia (Yugoslavia).- Bul. Scient., A, 17/7-8, 221-223, Zagreb.
- Schaub, H., 1961: Flyschfragen im Bau der Alpen.- Verhandl. Naturf. Ges., 72/2, 333-342, Basel.

Prof. dr. Rajko Pavlovec, dipl. inž. geologije - redni profesor na Naravoslovnotehniški fakulteti v Ljubljani, Oddelek za geologijo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana.

Kraška

Črtice s kraško tematiko
dr. Rafka Dolharja
iz Trsta

Simfonija

Ciril Zlobec je o Dolharjevih črticah med drugim zapisal:

... Na tem skrajnem robu slovenskega nacionalnega ozemlja je slovenski človek že od naselitve sèm na nenehni preizkušnji; bo ali ne bo vzdržal? Bo ostal, ne da bi o tem razmišljal, sam sebi zvest? Bo ohranil svojo drugačnost in samobitnost, svoj jezik, svojo kulturo

(tudi, kadar je je bilo res samo za "prgišče", pa še ta skromna in neodporna), svoje dostojanstvo človeka in ljudstva, v poznejšem času tudi naroda, pogosto v neprijaznem sosedstvu z drugo, agresivnejšo drugačnostjo, z drugo, nestrpnjejšo samobitnostjo, z uglednejšim, nikoli ogroženim jezikom in kulturo, ki je bila pogosto srž ekspanzivne politike? Traja to soočenje še zmerom? Na drugi strani meje prav gotovo. In vendar se trudimo, da bi ostali celota. Skupen slovenski kulturni prostor - vse ena sama preizkušnja od začetkov do danes, in tudi v prihodnje ne bo drugače.

Lahko bi rekli, da je knjiga vzorčen primer udejanjenega načela o skupnem slovenskem kulturnem prostoru.

V založbi Tržaške knjigarne je izšla zbirka črtic "Kraška simfonija" tržaškega zdravnika, publicista in politika dr. Rafka Dolharja. Je avtorjev izbor črtic s kraško tematiko, objavljenih v že razprodanih njegovih knjigah *Moji kraški sprehodi*, *Prgišče Krasa in Stezice*. Zbirka *Kraška simfonija* je že trinajsta Dolharjeva knjiga. Predstavlja dvaindvajset črtic, ki jih avtor ob spretnem oblikovanju Paola Magnanija bogati z 59 svojimi fotografijami, med njimi z 39 barvnimi. V nekoliko skrajšani obliki je *Kraška simfonija* izšla konec leta 1997 tudi v italijanščini. Knjigo, ki jo je natisnila tiskarna *Stella Arti Grafiche*, je mogoče kupiti za 45.000 lir v Tržaški knjigarni v Ulici S. Francesco 20 v Trstu in po 4.500 SIT v knjigarni *Libris* na Prešernpovem trgu 9 v Kopru ter v papirnici *Piramida Fillex* na partizanski cesti 17 v Sezani.

Rafko Dolhar se je rodil leta 1933 na Trbižu. Šolal se je v Trstu. Medicinske študije je dokončal v Padovi. Živi v Trstu, kjer je predaval na univerzi anatomijo človeka. Poleg zdravniškega poklica opravlja vrsto družbenopolitičnih funkcij. Ob tem vseskozi obiskuje domače planine in kraško pokrajino, jih fotografira in opisuje. Kot publicist je opazen v osrednjem slovenskem in zamejskem tisku. Prispeval je veliko ciklov predavanj za slovenski tržaški in ljubljanski radio in mnogo tega pozneje objavil v knjigah.

Iz *Kraške simfonije* objavljamo črtico *Obisk v Tomažičevi Škrbini...*

Obisk v Tomažičevi Škrbini

Pred mnogimi leti mi je starejši prijatelj, planinski tovariš, velik ljubitelj planinske literature, poklonil zelo dragoceno knjigo, rekoč: "Jaz je tako ne bom rabil, ti pa, ki živiš v Trstu, jo boš lahko". In sem jo res zelo pogosto. V dar sem namreč dobil v usnje vezan Cuminov vodnik po Tržaškem Krasu, celotnem namreč, ker takrat, ko je izšel, leta 1929, na Krasu še ni bilo meje. Natančen naslov vodnika je malo nenavaden: Guida della Carsia Giulia. Danes ni samo bibliofilska redkost, ampak je tudi natančen vodnik s podrobnostmi, sicer delno zastarelimi podatki o našem celotnem Krasu, kakršnega v našem jeziku sploh še nimamo in ga verjetno ne bomo kmalu imeli, ker bi to terjalo toliko truda, da se danes najbrž nihče za to ne bi odločil.

Nešteto sem že ta dragoceni vodnik vzel v roke in ga imel pri sebi v krušnjaku. Tudi preden sem se odpravil na izlet na Komenski Kras na Trstelj. Pravzaprav nisem potreboval nobenega napotka, ker sem na tem razglednem vrhu med Krasom in Vipavo bil že mnogokrat, lahko sem si pa osvežil spomin.

Trstelj je omenjen v poglavju, ki ima naslov Iz Nabrežine prek Komna v Prvačino. Toda daje že slutiti velikopoteznost tega vodnika. Le kdo se danes še peš odpravi na to pot! Od odstavka Lipa je zapisano: "348 metrov, 258 prebivalcev. Za vasjo se dviga Trstelj. Za zaselkom, ki je bil poškodovan v vojni (seveda je mišljena prva svetovna vojna), so tri avstrijska pokopališča. Na Trstelj, 643 metrov, pridemo po stezi za cerkvijo in do vrha hodimo približno eno uro. Ob strani pustimo razvaline cerkve sv. Ambroža, ki je sredi gradišča. Najlepši razgled je z zahodnega vrha Stola, 690 metrov. Vzpon ni naporen, je pa dolgočasen zaradi golega in skalnatega ozemlja, po katerem hodimo, in je poplačan s prelepim razgledom z vrha. Na Trstelj se mora odpraviti, kdor si hoče ustvariti nazorno podobo o naši gmajni, o kraški planoti z njenimi vasicami, hrastovimi gozdovi, temnimi bori in kamnitimi gmajnjami. Izlet je zanimiv zaradi pomladanskega cvetja, ki je zelo bogato, čeprav ne izjemno. Z vrha lahko sestopimo skozi Železna vrata in dalje v Dornberk." Do tod natančni zapisovalerc Cumin.

Seveda se je to območje v šestdesetih letih znatno spremenilo. O avstrijskih pokopališčih, ruševinah cerkvice in gradišču ni več nobene sledi. S planote med Trsteljem in Grmado so odstranili odvečno kamenje. Danes raste tu na prostranih njivah rožnato cvetoča ajda in koruza. Vse južno pobočje Trstelja je tako zaraščeno, da se komaj preriješ skozi gosto grmovje in drevje po lepo markirani stezi, ki se prične prav pri vaški cerkvi, v katero se stopi skozi portal v zvoniku. Tam žalostno visi vrv enega samega zvona. Gotovo danes ta sicer živa prisojna vas ne premore več 258 prebi-

valcev. Mnogi so odšli kam v dolino ali v mesto za mehkejšim kruhom. Številni pa, predvsem Kavčiči in Štepančiči pa tudi Trampuzi in Trobci ter Cigani in Hareji, počivajo na pokopališču za cerkvijo.

Na vhodnih vratih pokopališča je opominjajoč napis iz kovanega železa: "Ta zemlja vam bo dom!" Ravno pravi napotek za polurno meditacijo na ozki in deloma zelo zaraščeni stezi, ki najprej prečka poševno vozno cesto, nad katero se pa ne hudujem, ker je nastala za gradnjo zbiralnika za kraški vodovod. V ta rezer-

voar sredi Trsteljevega pobočja črpajo vodo iz podzemnega jezera pod Brestovico, ki leži ob podzemskem toku reke Timave, in potem oddteka v vse kraške domove tja do Sežane. V Lipi, kjer so vodovod imeli že prej, pa niso zadovoljni, ker trdijo, da je voda slaba, saj z njo perejo celulozo v tovarni lesonitnih plošč v Ilirski Bistrici. Verjetno imajo prav in prav nič jih ne potolaži moja izjava, da isto vodo pijemo tudi mi v Trstu. Vsekakor pa je to velika pridobitev za ves Kras, saj bo mogoče vodo iz podvodne Timave izboljšati s čistilnimi napravami, priteče pa le iz pip vseh kraških gospodinjstev. To je bilo zagotovo premalo poudarjeno. Vsekakor ne tako kot podoben dogodek pred osemdesetimi leti. Tedaj je dobila bližnja vas Škrbina občinski vodnjak. Na cerkvenem obzidju pod košatimi kostanji in zeleno lipo je ob štirioglatem vodnjaku vzdignjena spominska plošča z tem napisom: "Občinski vodnjak. Zgradila občina leta 1908 z deželno in vladno podporo v proslavo

60-letnega vladanja njegovega veličanstva Franca Jožefa I.” Tako so tedaj za poznejše rodove ovekovečili pomemben dogodek.

Kljub vročini, ki je na to predzadnjo avgustovo soboto še vedno neznosna, je tricetrturne hoje prehitro konec.

Položni vrh je zelo razgleden, toda če bodo zrasli poleg gozda televizijskih in radijskih anten tudi mladi borovci, ki so se spontano zasejali vse naokoli, bo treba misliti še na razglednik. Že sedaj se moraš premikati sem in tja, da objameš vse severno obzorje prek vipavskih zaselkov do Golakov nad Trnovsko planoto. Goriško in Furlansko nižino, ki si ju včasih imel na dlani, pa je sedaj videti le še deloma. Proti jugu se prek Komenske ravnine, Brestoviškega žleba in valovitega vrha Grmade blešči morje v Tržaškem zalivu. Na vzhodu je zaradi zameglenosti komaj videti zaselke vzhodnega Krasa in položno sleme zelene Vremščiće.

Z vrha je proti severu pot markirana tudi za Prvačino in Dornberk. Ko sem bil tu pred mnogimi leti, sem sestopil v Vipavsko dolino na obisk k Branku, malce zagonetnemu prijatelju iz otroških in vojnih let. Tedaj sem se vrnil po avto v Lipo skozi Železna vrata. A to so bili drugačni časi, bil sem pač boljše treniran. Danes pa je vroč sobotni poldan. Zvonovi se po vrsti oglašajo v krogu s Krasa in Vipavskega. Zato stopim pogledat v kočo.

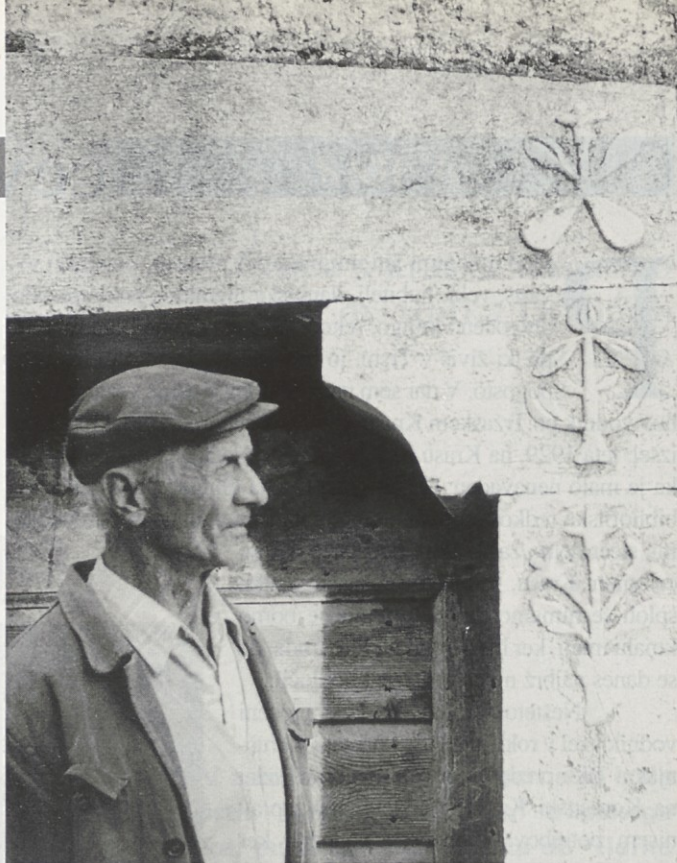
Kljub temu, da Lipa št. 46 stoji na ozemlju Komna, jo oskrbuje že vsa leta Planinsko društvo iz Nove Gorice. Tudi poimenošana je po Kraševcu, narodnemu heroju Antonu Šibelji Stjenki.

Koča uradno ni odprta. Odprejo jo samo ob sobotah popoldne in nedeljah. Vendar imam srečo. Podjeten oskrbnik namreč s preprostim kosmatim valjarjem, ki ga pomaka v barvo, ki jo je sam pripravil kar tukaj, beli njeno notranjost. Tako pridem tudi do pijače, ki se v senci košatih kostanjev pod kočo prav prileže.

Na južnem pročelju male kamnite kočice je vzdana spominska plošča, posvečena planincu Bučerju, ki je omahnil v Triglavski steni. Zdi se mi pa, da bi napis bolj veljal za samo kočico: “Skromna si, a kremenita, kakor je naš Kraševac, budni čuvar ob krivični meji”. Snov za celo razpravo! Nekako je ubrana z bronasto ploščo na zahodni strani kočice, na kateri je tale napis: “Na Trstelju so leta 1934 komunisti Goriške in Krasa razpravljali o tripartitni izjavi komunističnih partij treh sosednjih držav o združitvi Slovencev v enotno socialistično državo. Leta 1937 pa z organizacijo TIGR v ljudsko fronto in o sodelovanju primorskih komunistov s pravkar ustanovljeno KP Slovenije”.

Teze komunističnih strank treh sosednjih dežel so predvidevale združitev celotnega slovenskega ozemlja s Trstom, Gorico in Celovcem vred. Zadevni dokument, ki so ga podpisali Ivan Regent, Dragotin Guštinčič, Palmiro Togliatti in Gregor Kersche, je decembra 1933 odobrila tudi Kominterneta.

Zgodovinski kraj torej. Medtem ko se po prijetni stmi stezi spuščam spet v dolino, se mi utrne misel. Saj to je v nekem smislu ožja domovina Pinka Tomažiča, ki je bil na materinem domu v Škrbini tudi sam domač. Tu je lahko dobil stik s Kraševci in jih navduševal za svoje vizije ter navezoval stike z drugimi uporniki, vsaj malo manj na očeh fašistične Ovre kot v Trstu.

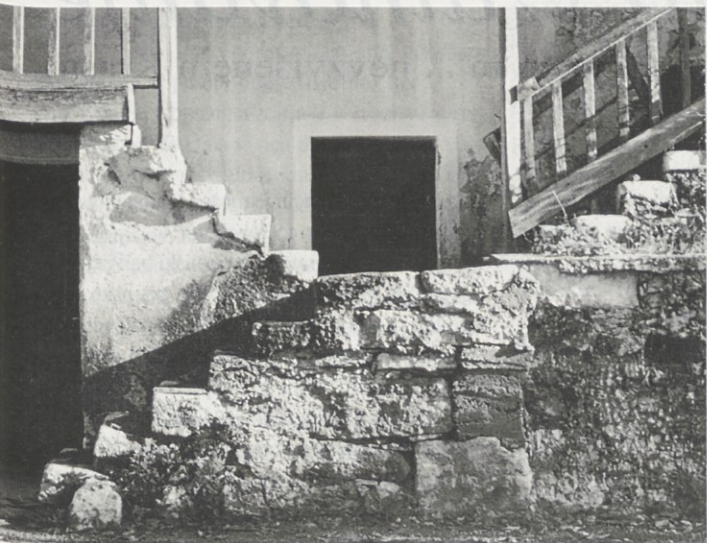

Kamen na kamen - kraška arhitektura, Griže
Vse fotografije: R. Dolhar

Na povratku domov se ne morem izogniti obisku pri gostoljubni Coljevi družini, ki poleti živi v Škrbini, sredi sedaj zelene in obdelanega zahodnega Krasa. Odkar sem zdravil Pinkovo mamo, imam s Coljevimi skoraj prijateljske stike. V to prijateljstvo spada tudi tradicionalno vabilo na srbsko pito iz mladega srbskega sira, ki jo odlično pripravi Justova hčerka, ki se je udomacila v Beogradu.

Sredi letošnjega vročega avgusta se je povabilo na Kras še vedno prileglo, saj je kljub vročini kraška vas, predvsem pa njihovo senčno dvorišče, zelo prijetno pribežališče.

Slika na levi:
Kraševec pred portalom, Rodik

Kraška ženica ob vozu

Sredi vasi zavijem po klanecu, ki pelje proti južnemu robu vasi. Tu stoji na levi strani klanca od zunaj na videz preprosta domačija. Podolgovata ometana hiša z dvema vrstama majhnih, z lesenimi naoknicami zakritih oken. Velika lesena vrata zapirajo globoko kalono, skozi katero se pride na obsežno dvorišče, ki je skupno kar trem hišam, ki ustvarjajo s svojimi lesenimi ganki zaokroženo celoto. Ta domačija je za našo zgodovino zelo pomembna in bi se tega morali spomniti posebno letos. Na njenem zunanjem pročelju je namreč vzdana marmornata plošča z vklesanim lapidarnim stavkom iz Pinkovega poslovnega pisma sestri Danici s

skoraj statističnim prizvokom: "Med mnogimi milijoni ljudi, ki bodo morali izgubiti svoje življenje, bom le eden med tolikimi".

V tej hiši je bil 2.6.1940 aretiran Pinko Tomažič, ki je bil obsojen na drugem tržaškem procesu in z drugimi sotrpini ustreljen na Opčinah 15.12.1941. Torej natanko pred petdesetimi leti.

Pokažejo mi okno sobice, predzadnje na desni strani prvega nadstropja. To je bila Pinkova soba. Danes je zastrto z lesenimi oknicami, ki mi neizogibno priključijo v spomin tiste železne, za špranjo odmaknjene od zidu, koronejske.

Ob trpkem teranu, ki ga tu še vedno skrbno prideluje gospod Just, Pinkov stric, mi misli uhajajo na dogodke pred petdesetimi leti. Na teran se gotovo dobro spozna, saj je bil vse svoje življenje podjeten gostilničar. Dobro je vsem poznan bife ob Borznem trgu v Trstu, imenovan po slovenskem Papiju, njegovem svaku in Pinkovem očetu. Pa tudi v Beogradu je bila Justova restavracija "Trst" vedno zbirališče pregnanih in preganjanih primorskih Slovencev, do povojne nacionalizacije, ki ga je prignala nazaj v Trst.

V prijetnem pomenku se čakati, a bistri in vedri Just vedno rad spominja tistih časov, seveda pa tudi starejših časov svoje ga službovanja v cesarskokraljevi vojski v Karpatih. Pa tekmovanj s tedaj redkimi motornimi kolesi. In seveda tragedije nečakinje Danice in njenega moža Stanka Vuka v ulici Rossetti.

Pogled sili na dvoriščno pročelje tiste hiše nad globoko vhodno kalono, mimo vhoda v kamniti, obokani hram, kjer Just hrani svoj teran, na kamnito stopnišče, ki še vodi v spalnice. Z okna te sobice je videti Trstelj, prizorišče mnogih zarotniških srečanj. Tu je torej Pinko Tomažič iskal zatočišče za razmišljanje o svojih političnih načrtih in seveda sejal med kraške kmete zamisel za bodočnost naše dežele, ki je bila odobrena prav na sestanku na vrhu Trstelja.

Izobraženi sin premožnih staršev se je zaveroval v politično idejo, ki naj bi varovala pravice njegovih rojakov, preprostih ljudi, delavcev in kmetov. Tudi ureditev slovenske, od Italije osvobojene dežele, si je zamišljal po sovjetskem vzoru. V to idejo je veroval in za to idejo je zavestno žrtvoval največ, kar je mogel, svoje mlado življenje, čeprav je sam zapisal, da je to najmanj, kar je mogel prispevati.

Seveda bi bilo sedaj prelahko, pa tudi krivično ob polnem kozarcu črnega terana razmišljati ali celo soditi o rezultatu tistih sanj in hotenj. Kajti pošten človek se lahko žrtvuje samo za idejo, v katero veruje. Ali se je ta ideja potem uresničila ali ne, je postransko in "post festum" prelahko soditi.

Velik del Primorske, tudi vas, iz katere je bil Pinko odpeljan v smrt, je sedaj priključen matični domovini, danes svobodni in demokratični republiki, ki se je, kot vsa Evropa, otresla na utopističnih idejah zasnovanega in sedaj propadlega družbenega reda. Spomin na ljudi, ki so za to žrtvovali svoje življenje, pa je in mora ostati svetel in neizbrisen.

Čuj moje ilnato vzdihovanje

(O sublimnem in ... nevzvišenem Krasu)

Jolka Milič

Ne pišem "o poeziji" Pietra Zovatta, ker nameravam prepustiti kar njemu to prijetno dolžnost, da se sam predstavi neposredno z nekaj svojimi pesmimi o Krasu iz zadnje pesniške zbirke, ki ima naslov Carso sublime - Sublimni Kras - in je potemtakem Krasu tudi posvečena.

Zapisala sem neposredno, pa bi morala pripisati: skoraj, ali celo pristaviti: iz druge roke, v tem specifičnem primeru moje, saj boste brali le moje prevode, in prevodi so, kar so, bolj ali manj zvesta pa posrečeno (ali neposrečeno, kakor kdaj!) prepesnjena (ali skrupcana) informacija o stvari, ki se ji pravi poezija. A, ker gre za skoraj neznano ime na naši strani, naj vam najprej predstavim pesnika zelo na kratko, v brzojavnem stilu, z najnujnejšimi podatki o njem:

Italijan furlanskega rodu. Rodil se je leta 1936 v Portogruaru. Živi v Trstu že od mladosti, kjer je bil kasneje posvečen v duhovnika. Na tržaški univerzi je tudi diplomiral leta 1968 in tam že vrsto let predava cerkveno zgodovino in zgodovino v času iluminizma. S skupino kolegov je v Trstu, na ulici Besenghi 6, ustanovil Center religiozno zgodovinskih študijev v Furlaniji-Juljski krajini (Centro Studi Storico-Religiosi del Friuli-Venezia Giulia). Bavi se predvsem z znanstvenimi raziskavami kvietizma, jansenizma in z zgodovino verstva v Istri in Furlaniji. Je zelo pozoren na verski navdih in etične spodbude v književnosti. Njegov esejistični delež je kar obsežen, omenjam pa le nekaj imen, o katerih se je razpisal (Manzoni, Pia Rimini, Rosmini, Tomizza, Saba itd.). Večino teh esejev je objavil v knjigah: **Pia Rimini** (žrtev rasizma), 1978; **Trieste tra umanesimo e religiosità** (Trst med humanizmom in religioznostjo), 1986; **Ugo Mioni scrittore popolare** (Ljudski pisatelj Ugo Mioni), 1988 in **Introduzione a Rosmini** (Uvod k Rosminiju), 1992. Pesništvo je bila - kot sam zatrjuje - njegova velika ljubezen in strast že od mladih nog, a šele nedavno si je upal z njo na dan, saj je njegova prva zbirka **Amo Trieste** (Ljubim Trst) izšla šele aprila 1995. Tej so sledile v naglem ritmu še tri: **Tieste, città del canzoniere** (Trst, mesto pesmarice), januarja 1996 - mišljena je očitno Pesmarica pesnika velikega formata Umberta

Sabe, **Notturmo a Trieste** (Nokturno v Trstu), januarja 1997 in januarja 1998 **Carso sublime** (Sublimni Kras).

Nas, Kraševce - mene vsaj! - že malce prenarekli in prevzneseni naslov spravi v majčkeno krizo. Pridevnik sublime pomeni namreč visok, vzvišen, plemenit, veličasten, slaven, odličen. Jaz bi to sublimnost, ki mi lebdi preveč v zraku, če bi mogla in smela seveda - hvala bogu, da ne smem! - potegnila rajši na zemeljska in kamnita kraška tla. Morda zato, ker sem podvržena vrtoglavi, in če nimam trdnih tal pod nogami ali kakšne druge opore, se mi svet kar nevarno zamaje in zamegli in štrbunk na tla. Me prav veselijo, da nisem noben odločilni ali odločujoči faktor in da bo vzvišenost ostala tam, kjer ji je pesnik določil mesto, meni pa sladko zvenela bolj po gregorijanskem petju in pontifikalni maši in opojno dehtela po kadilu. ... kot pa mi priklicala kraški svet pred oči. Nanjo se konec koncev utegnem še privaditi. Dovolj je, da si sposodim tuje oči in se zamrem v krajino z njihovega zornega

kota, saj le na tak način je možen dialog in vsakršno komuniciranje s sočlovekom.

A povrnimo se k pesniški beri pesnika Zovatta! V štirih letih je izdal štiri pesniške zbirke (ali 217 pesmi) pri tržaških Parnaskih edicijah (Edizioni Parnaso) in požel izkoliko laskavih kritik in recenzij. Ni pa še ... izpraznil predalov in tudi nobenega znaka ne kaže, da bi se mu izpraznile lirične baterije. Potemtakem nas prihodnje leto lahko preseneti z novo zbirko ali vsaj s kakšno antologijsko izdajo.

No, dovolj podatkov za naglo ali instant predstavitev in pripravo na branje nekaj izrazito kraških pesmi, bolj ali manj uglašenihih na stih "čuj moje ilnato ječanje"! Pri Zovattu gre nasploh za veliko žejo po neskončnem, za klic po Bogu, ki se včasih odziva in včasih trdovratno molči, ko da ne obstaja in je le fikcija, in obenem za hudo duhovno stisko in človeško samoto, skoraj brez razrešitve - morda pa? - sredi nam vsem tako domače in mile kraške pokrajine.

Kje?

*Kje si, tih Bog,
kozmični drget,
jutro pričakovanja?
Na prehodu večera
si me pahnil
v temno noč.
Moja potrta
misel
beži z vetrom,
ne vem kam.
Čuj moje ilnato
ječanje
kot šelest
potepanega
listja,
iz škrlatnega
ruja
brizga
jesenska kri.*

Zavetje

*Gospod,
drobljiv atom sem,
šušteč list
v kamenem vetru
negibnega Krasa,
primi me
z žametno roko,
ko je debela luna
kot nebeška rosa
v mojem bridkem življenju,
pospremi me
v paviljon svoje milosti
z glasbo
zlatolasih angelov,
prilagodljivo zavetje
mojemu živemu srcu.*

Potepuh

*Potepuški pes si,
zapravi si si vodenje
božanskega Odiseja;
zavoham svoj nič
v viseči jagodi
sleherne žive meje,
iščem moledujoč
ukradeno drobtinico
izmikajoče se gotovosti.*

Pietro Zovatto,
kakor ga je portretiral
Livio Rosignano.

Sam

*Ne puščaj me samega
ob zahodu,
Gospod,
jaz ne znam klicati
kot tvoj sin:
Moj Bog, moj Bog,
zakaj si me zapustil.
Ob trenju mojega srca
s kraškimi kamni
moj duh
bridko
izgoreva v iskre
iz pepela.*

Kras, pa naj gre za tržaški okoliš ali za širše območje, ki prestopi meje - iz verzov namreč ni razvidno, kje pravzaprav ležijo tisti vpesnjeni kamni pa škrlatni ruj in mile doline - je še vedno živa in silno privlačna metafora in lirska sce(nerij)a zanesljivega efekta, ki nas hočeš nočeš vedno pritegneta in očarata.

No, moja pozornost je prav posebno pritegnila tudi pesem **Foibe** (Brezna), ker se pesnik z njimi, z breznimi, ukvarja le v zvezi z zmetanimi ljudmi vanje na koncu druge svetovne vojne, ne pa kot z izrazitim kraškim morfološkim pojavom, silno zanimivim tudi z estetskega vidika kot gmajne, kali, soteske, borovi gaji, ograde itd. Tako rekoč brez raziskovalne radovednosti sprehejalca ali jamarja. Brez vznesenosti zaljubljenca spričo njih skrivnostne naravne lepote. Zanj so le leglo oziroma mesto zločina in umora...

A preberimo pesem, ki je tu napisana prozno, da zavzame v reviji manj prostora, pri čemer so besede v oklepajih moje opazke!

“Brezna - Vzdolž gmajnastega (pravzaprav stepskega) Krasa / pod napetim in razbeljeno / žarečim nebom / burja ne piha / kot nekaj tujega (ali zgolj kot zunanji vremenski dogodiljaj - saj niti dobro ne razumem, kaj je hotel povedati s stavkom: la bora non soffia / come evento alieno! SOS - Na pomoč! / marveč vihra v robidovju / razpadajočih zidkov, / dremavam zavetju / v klopčič zvitega modrasa. / Hruneče se pogrezne / med jamske sence, / ki so jih žive strmoglavili. / Vsaj dih vetra / za to človeško ječanje, /

Vzvišeni Kras

*Kras se mi razkriva
kot žameten vrt,
njegova tiha spokojnost seže do neba.
Skozi labirint malih stezic
se kamenčki prikotatijo do morja,
visoka duša vetra
veje nad golim drevjem.
Moj Kras me dela zamišljenega,
v nadvse dragi samoti
me sili, da poljubljam
spomine, drobce življenja.
Zibelka listja
zasuši pod grmovjem,
ko ga pohodi nagli korak,
ki išče šima obzorja.
Moj Kras je posut
z gradišči, kjer prebivajo
pastirji na ovčarskem pobočju.
Mršavi, potujoči oblaki
dremuckajo nad milo dolino.
Drevesne veje
v temnem večeru
odprejo roke mesecu.
Kot travna bilka
se pustim poljubiti
od njegovega ponočnega žarka.*

ki sega do neba / tiho tožeče. / O usmiljeni veter / pogubne (ali usodne) meje / samo hrunenje burje / lahko prenese (ali preživi) takšno noč, / krik mrtvih / je še močnejši.”

Ne bi rada bila krivična pesniku, a se mi zdi, sodeč po osnovnem tonu pesmi, da je tudi on nasedel italijanski iredentistični (in bojim se, že splošni) propagandi, ki je že predolgo v navadi pri naših sosedih. Zdi se mi, da nista njegova groza in žalost le izraza človeškega sočutja in globoke prizadetosti, marveč tudi in predvsem apriorno in naglas izpričano politično dejanje, motivirano bolj od predsodkov, večkrat kar od nam očitno nenaklonjene skupnosti, kateri pripada, kot od individualnega zrenja in drže, ki v glavnem temeljita na slepo prevzetih in niti malo preverjenih podatkih, ki mečejo mrakobno senco le na našo stran, s soncem pa grandomansko obsejajo večno ali že kronično nedolžne sosedo.

Tudi v **Nokturnu v Trstu**, v zelo intimitni in občuteni pesmi **Vsakdanje življenje** (ali životarjenje), kjer se sprašuje o smislu življenja, oziroma je že prekoračil prag smisla in zadel ali butnil v ... nič, so tri pretresljive vrstice - stih, ki se posredno dotikajo nesrečnikov v breznih, saj si pesnik želi biti kot oni... okostje brez spomina. Tudi ta pesem, ki pa sploh ni politična (v slabem pomenu besede) in še manj konjunktorna, je vredna - zdaleč bolj kot pesem **Brezna** - naše pozornosti in zbranega branja!

Vsakdanje življenje

*Biti od slane vode
zlizan kamen
pred Miramarom.
Biti izbrisano ime
na akvilejskem sarkofagu.*

*Biti okostje brez spomina
strmoglavljenca v gluhi
temi kraške jame.*

*Biti nepotešena kost na obali
s silnim hrepenenjem po vrnitvi,
po ponovnem učlovečenju,
ki ga tvoji učenci niso dočakali,
o véliki iz Betlehema.*

*Biti, da bi več ne bil:
tiho umiranje
sredi vsakdanjega životarjenja.*

Gre v bistvu za pretresljivo razbolel krik ČLOVEKA NIKAR in narobe: ČLOVEK ŠE - “biti, da bi več ne bil” - za nekakšno novo, notranjo razklano ali razdvojeno inačico v sintoniji z modernimi psihotičnimi in shizoidnimi časi. Zanimiva izpoved, krvavo doživeta menda. Kot kakšna pesem španskega pesnika in mistika Juana de la Cruza.

Vendar po daljšem premisleku, bi-ne bi, sem vseeno prišla do mnenja, da bi bilo treba tega italijanskega pesnika, univerzitetnega profesorja in duhovnika nekoliko (bolj) informirati. Mu dati priložnost, da posluša in sliši tudi drugo plat zvona, da vidi medaljo tudi s hrbtne strani; ker bo slika, domnevam, potem manj strahotna in manj enostranska, mu bo vednost prav gotovo v nemajhno tolažbo. Treba bi ga bilo opozoriti, recimo, na začetek, na knjigo Claudie Cernigoi o manipulaciji s “fojbi”, ga uradno povabiti na sedež **Odbora za zgodovinsko resnico**, da si ogleda vse zbrano gradivo in se najizčrpnije seznanj s to delikatno tematiko, do kosti okleščeno vsakršne retorike. Mu magari predlagati, da postane 751. podpisnik peticije v podporo zahtevi, naj italijanske sodne oblasti dajo odpreti in preiskati na Tržaškem inkriminirani kraški jami (ali brezni) - pri Bazovici in Opčinah - ki sta zabetonirani postali za Italijane nacionalna spomenika (ki naj bi bojda vsebovali na tisoče in desetisoče trupel, ki so tako bedno in nesrečno končala samo zato, kot se vse pogosteje čuje, ker “so bili Italijani”) (Glej v Primorskem dnevniku 25. maja 1998 objavljen članek “Fojbi je treba čim prej odpreti”!).

Ker sem globoko prepričana v resnicoljubnost in dobronamernost Zovattovih dobrih Muz in plemenitih čustev, mislim, da bo odprtih rok sprejel priložnost in izziv, ki ju nudi pobuda, da se vsi skupaj in enkrat za vselej dokopljemo do resnice. Da tako rekoč preštejemo mrtve na naši zahodni meji in ocenimo stanje, pa naj pride na dan - kot sem napisala pred desetimi leti v Razgledih po svetu (Naši razgledi, 26.2.1988) v članciču Tudi Italijani naj kaj zvedo! - karkoli. Za nas, recimo, kaj veliko bolj neprijetnega, kakor so nas doslej dolžili. Ali pa obratno: demontaža ali sesutje nekega mita, ki ne zasluži niti malo, da bi ga Italijani povzdigovali v vsesplošni narodni monument. In s to rokohitrsko finto in z diplomatsko zvijačo - dodajam sedaj - prevelikodušno zradirali svoje mnogotere odgovornosti in vso neznansko krivdo, retorično napihnjeno in politično postoteren - naprtili ali zvalili - kako komod! - le na naše rame.

92 let že služi
svojemu namenu

ŽELEZNIŠKA POSTAJA ŠTANJEL

Andreja Rustja

Na prvi pogled je videti opisovanje železniške postaje kot nesmisel, vendar je mogoče o nekaterih postajah napisati marsikaj zanimivega. Posebej velja to za železniško postajo v Štanjelu, biseru Krasa, na progi Nova Gorica-Trst sv. Andrej!

Kako je prišlo do odločitve za zgraditev železniške proge Jesenice-Gorica-Trst sv. Andrej?

Komaj je glavna dvotirna magistralna železniška proga Južne državne železnice Dunaj-Trst dosegla Ljubljano, že so se okrog leta 1850 gospodarstveniki notranje Avstrije začeli zavzemati za zgraditev nove železniške proge proti jugu. Predvsem so novo progo zagovarjali v rudnikih, železarnah in industrijskih podjetjih. Nova proga naj bi jih povezala med seboj ter z glavnimi prometnimi potmi ter morskim pristaniščem. Iz tega se je izoblikoval načrt, da dobijo južno od Donave ležeče pokrajine zvezo z Jadranskim morjem. Tej zamisli so se pridružili tudi Zgornja Avstrija, Koroška in Štajerska pa mesta Trst, Gorica in Videm. Predvidevali so, da bo nova proga potekala od mesta Wels skozi Leoben in Beljak v Videm. Ker predstavlja dolina Soče najkrajšo možno zvezo med Jadranskim morjem in Alpami, so po nalogu Trgovinskega ministrstva Avstro-Ogrske zadnji del trase omenjene proge obdelali v dveh različicah in sicer: Trbiž-Kanalska dolina-Pontebe-Videm ter Trbiž-Predil-Soška dolina-Gorica. Prednost naj bi imela druga različica, ker je bila cenejša.

ŽELEZNICE NA KRASU

Pročelje železniške postaje Štanjel

Razmere so se bistveno spremenile, ko je Avstrija po porazu z Italijo izgubila del ozemlja in je proga iz Trbiža proti Vidmu za Avstrijo izgubila tranzitni pomen. Po mirovni pogodbi z Italijo se je položaj Trsta bistveno spremenil. Postal je glavno avstrijsko pristanišče. Njegov pomen se je po odprtju sueškega prekopa leta 1869 še povečal, toda monopol Južne železnice je zelen razvoj Trsta onemogočal. Tržačani so z vedno večjim nezadovoljstvom ugotavljali, da Južna železnica ne dovaža v Trst dovolj trgovskega blaga in da je glavnim industrijskim centrom pot čez Dunaj, Gradec in Maribor predolga, neprikladna in predraga.

Promet v tržaškem pristanišču se po odprtju sueškega prekopa ni razvijal po pričakovanjih. Pomorski krogi in veletrgovi-

na v Trstu so spoznali, da ugodne lega Trsta ne morejo primerno izkoristiti zaradi nezadostne povezanosti z zaledjem. Uvideli so, da njegov položaj lahko izboljša le nova železniška proga do severnega industrijskega zaledja. Tržaška trgovinska zbornica je zato nadaljevala prizadevanja za zgraditev predilske proge kot najkrajše zveze z Bavarsko, Gornjo Avstrijo in Češko.

Medtem je tržaški mestni svet sprožil akcijo za zgraditev železniške proge, ki bi od Škofje Loke vodila skozi Žiri, Hrušico, sv. Mihael, Razdrto, Senožeče do Divače. Ta proga bi odprla tržaški lesni industriji bogate gozdove Hrušice in Kokre pri Kranju, saj bi se proga nadaljevala na Koroško. Napisanih je bilo veliko spomenic, prošenj in ocen, izdelani so bili tudi načrti,

vendar je borzna katastrofa leta 1873 izničila vsa prizadevanja.

Ljubljanska trgovinska zbornica je zelo podpirala različico Škofja Loka-Divača in se trudila, da bi jo uresničili Gorenjski in Notranjski v korist. V ta namen je leta 1872 izdala posebno spomenico in jo poslala vsem članom parlamenta. V njej je utemeljila svoje stališče za graditev proge Divača-Škofja Loka in naprej v Celovec.

Med zagovorniki predilske različice proge in njene različice skozi Škofjo Loko se je bil hud boj. Ker pa se vprašanje o gradnji železniške proge na Kranjskem ni

premaknilo, je leta 1882 Trgovinska zbornica v Ljubljani poslala na Dunaj vplivno delegacijo. Trgovinski minister baron Pino-Friedenthal je zastopstvu izrazil upanje, da bo prišlo do gradnje proge Škofja Loka-Divača. Pozneje pa je avstrijski parlament zaradi varčevanja črtal posojila, namenjena pripravljalnemu delu za to progo, in se postavil na stališče, da je s peažno pogodbo na progi Južne železnice med Ljubljano in Divačo problem druge zveze s Trstom rešen. Vendar se je to pozneje pokazalo za neprimerno.

Pogled na štanjelsko železniško postajo s Štanjela. V ozadju na levi Kobjdij.

Štanjelska postaja na železniški strani

Tržaška borza, Trgovinska zbornica, ladijska družba z Lloydom na čelu, deželni odbori in trgovinske zbornice v Gorici, Celovcu, Linzu, Salzburgu, Pragi, Leobnu in Libercu so vedno znova načenjali vprašanje o direktni zvezi Trsta s severozahodnim industrijskim zaledjem takratne Avstrije. Med zagovorniki predelske in loške proge so se več kot tri desetletja kresala različna mnenja. Oba tabora sta sestavljala predloge, peticije in resolucije. Končno se je kot kompromisna različica oblikovala sedanja trasa proge Jesenice-Gorica-Trst sv. Andrej. Podprli so jo tudi Nemci, novoustanovljeno Ministrstvo za železnice in vojska. Češki deželni odbor je predlog še bolj razčlenil in ga dopolnil z zahtevo, naj se od Gorice do Trsta zgradi novo progo, popolnoma neodvisno od že obstoječe proge družbe Južne železnice (Gorica-Gradišče-Ronke-Trst). Predlog za sedanjo traso je avstrijski parlament obravnaval 6. maja 1898, zakon o gradnji te proge pa je sprejel junija 1901.

Krajani so se zavzemali za ime postaje Štanjel-Kobjdij

Ko so bile končane terenske meritve in ko je bila pripravljena potrebna dokumentacija, so opravili še zadnje usklajevanje na terenu oziroma politični obhod, nekakšno lokacijsko obravnavo. Za traso proge skozi krajevno skupnost (KS) Štanjel je bila taka lokacijska obravnava 7. marca 1903 od 109,571. kilometra (z Jesenic), to je od meje katastrske občine (k.o.) Štanjel nad Lisjaki, do predora Štanjel. Od železniške postaje Štanjel skozi k.o. Kobjdij in Hrušico do 115,703. kilometra, to je do meje k.o. Kopriva, pa je bil politični obhod 9. marca 1903... Iz tega tudi sledi, da poteka po k.o. Štanjel 3.729 metrov proge in po KS Štanjel 6.132 metrov.

Politični obhod in ekspropriacija ali razlastitev in odkup zemljišč sta minila brez težav, saj so železniško progo vsi prebivalci težko pričakovali in si od nje tudi veliko obetal. Vsa križanja proge in cest so izpeljali zunajnivojsko, s podvozi in nadvozi. Na območju KS Štanjel je samo eno nivojsko križanje, pa še to je z nepomembno poljsko potjo na 110,015. kilometru, to je 3200 metrov pred postajo Štanjel. Niso pa načrtovalci slutili poznejšega silovitega razvoja cestnega prometa, sicer cestni odbor ne bi dal soglasja za podvoz ceste Branik-Štanjel

ŽELEZNICE NA KRASU

Vlakovni odpravnik Silvan Mržek iz Kobjeglave (desno!) in kretnik Stojan Jerič z Lukovca sta 22. maja dopoldne 1998 skrbela za promet po štanjelskem postajališču...

Sicer pa na tej postaji skrbijo za promet še šef postaje Edvin Furlan, vlakovni odpravniki Bojan in Stojan Abram, Miroslav Čigon in Stane Gaspari ter kretniki Bojan Furlan, Slavko Mržek, Boris Tavčar, Ivan Turk in Slavko Zlobec.

pod progo na 110,511. kilometru, ki je nekaj nižji kot 4 metre.

Želje in zahteve krajanov lepo ponazarjajo izjave takratnega župana in drugih zainteresiranih. Povzemamo jih iz zapisnika železniškega ministrstva o političnem obhodu (Protokoll über die zufolge Erlasses des k.k. Eisenbahn-Ministeriums vom 21. Jänner 1903):

15. Alojzij Jerič, župan v Štanjelu, jemlje na znanje toliko načrt, kolikor komisijonalne ukrepe in izjavlja, da popolnoma soglaša z načrtom in ukrepi. Ako bi se pa povodom zgradbe predora pokazalo, da se vsled te zgradbe količina vode na "Studencu" in v napajališču na "Pesku" krči, pridržuje si občina pravico, da zahteva od železniške uprave primerno odškodnino. Dalje pripominja, da nima ničesar prigovarjati proti legi postaje kakor projektirane, prosi samo, da se premeni ime postaje "Štanjel" v "Štanjel-Kobdilj", in to iz razloga, ker postaja po svojem večjem delu leži na svetu katastrske občine Kobdilj.

Jerič, l.r., župan

16. Josip Kovačič, zastopnik komenskega cestnega odbora, nima proti projektiranim preložitvam skladovne ceste Rihenberk-Kopriva, in sicer med km. 20.½, 20.9/21.1, 21.8/22.0, 23.½ in 24.½, ničesar prigovarjati s pogojem, da novi del ceste ne bodo, kar se tiče razmer padca in širivosti slabejši od sedanjih, in da se vsled korigiranja skladovne ceste med km. 24.½ nastali padec oziroma vzpon kolikor možno ublaži.

Josip Kovačič, l.r.

17. Profesor Ivan Berbuč, zastopnik deželnega odbora, Josip Kovačič, načelnik komenskega cestnega odbora, Alojzij Jerič, župan občine Štanjel, in privatni interesent Josip Fabian, posestnik parcele št. 816/1, zastopan po sinu Francetu, izjavljajo, da soglašajo glede potrebe, smeri, dolgosti, širivosti in drugih gradbenih okolščin železniš-

ke dovozne ceste k postaji "Štanjel" v občini z načrtom, zahtevajo pa, da padec te ceste ne sme presegati 7%.

J. Berbuč, l.r.

Josip Kovačič, l.r.

Jerič, l.r., župan

Franc Fabjan, l.r.

18. Privatni interesent in podžupan štanjelski Anton Kobal izraža željo, da bi se gradila dovozna cesta na postajo tako, da bi imeli Štanjelci kolikor možno bliže na postajo.

Anton Kobal, l.r.

V Štanjelu proga doseže kraško planoto, zato ima od Štanjela naprej le majhne vzpone in padce. Železniška postaja Štanjel je na nadmorski višini 274,95 metra (velja za zgornji rob tirnice) in v 113,265 kilometru* (vrata v prometno pisarno!), tik pred mejo katastrskih občin Štanjel in Kobdilj. Večji del postajinega območja je na površini k.o. Kobdilj. Postajno poslopje je bilo med drugo svetovno vojno požgano; z njegovo obnovo so pričeli leta 1948.

Na območju k.o. Štanjel sta dva predora: 170 metrov dolg predor Branica in 532 metrov dolg predor Štanjel. Skozi oba je proga speljana zelo strmo, zato ni čudno, da se je včasih valil iz predora Štanjel gost dim, saj so parne lokomotive med vožnjo proti Štanjelu bruhale dim in paro.

Od Prvačine do Štanjela je progo gradilo celovško gradbeno podjetje Madile & Co., od Štanjela do Repentabra pa jo je gradilo podjetje inženirja dr. Rudolfa Mayrederja z Dunaja. Gradnja te proge je bila velik gradbeni podvig. Domačih delavcev ni bilo dovolj; zelo veliko je bilo Italijanov, precej tudi Makedoncev, Črnogorcev, Albancev, Poljakov itn. Prosilcev za delo je bilo več kot dela. Ko je tako nekega dne prišla v Štanjel skupina delavcev iz Črne gore iskat zaposlitev, dela pa ni bilo za vse, so jih žandarji odpeljali v Trst in jih tam vkrkali na ladjo, da so se odpeljali domov. Pogled na skupino sestradanih, neukih in prestrašenih iskalcev zaposlitve je bil zelo žalosten.

Prvi vlak skozi Štanjel 17. maja 1906

Prvi vlak je iz Trsta skozi Štanjel v Gorico peljal 17. maja 1906. Na slovesni otvoritvi proge 19. julija 1906 se je trlo politikov in državnih funkcionarjev, saj se je s slavnostnim vlakom z Jesenic v Trst peljal tudi prestolonaslednik Franc Ferdinand. V Štanjel je slavnostni vlak pripeljal tistega dne nekaj minut po 19. uri. Prestolonaslednika je na železniški postaji pozdravil okrajni glavar iz Sežane.

Kmalu po odprtju prometa po novi železniški progi je začel ob koncu tedna voziti iz Trsta do Štanjela poseben "zabavni" (turistični) vlak. Zjutraj je v Štanjel pripeljal meščane iz Trsta, da so se potem razkropili po okoliških izletniških točkah ter gostiščih, zvečer pa je jih je odpeljal nazaj v Trst.

V prvem desetletju po dograditvi je bila proga zelo izkoriščena. Skozi Štanjel so drug za drugim vozili vlaki noč in dan. Žal pa je 25. maja 1915 za dolgo časa peljal zadnji vlak z Jesenic v Trst. Med Volčjo Drago in Trstom pa je zadnjič peljal potniški vlak 23. julija 1915. Zaradi vojnih dogodkov na soški fronti je bil med Prvačino in

Mostom na Soči ukinjen ves promet, saj je bila železniška proga na sami frontni črti in zato popolnoma porušena. Zato so takoj po začetku vojnih operacij na postaji Štanjel (in Dutovlje) organizirali strojno izpostavo, da so lahko oskrbovali parne lokomotive, ki so vozile vojaške transporte (do Ajdovščine).

Pomen potniškega prometa za kraj in za progo je mogoče oceniti na osnovi števila potniških vlakov, ki so se ustavljali na štanjelski železniški postaji. Do prve svetovne vojne se je v Štanjelu dnevno ustavljalo sedem parov potniških vlakov in trije pari brzih vlakov, medtem ko sta dva para brzih vlakov postajo prevozila brez postanka. Takoj po prvi svetovni vojni je bil promet bolj skromen, saj so se v Štanjelu ustavljali le trije potniški vlaki, vozila pa sta skozenj tudi dva brza vlaka, ki se v Štanjelu nista ustavljala. V letu 1939 se je v Štanjelu ustavljalo dnevno osem parov motornih vlakov, niso pa imeli postanka brzi vlaki. Po drugi svetovni vojni so imeli Štanjelci in okoličani na voljo šest parov potniških vlakov, medtem ko imajo sedaj na voljo le štiri pare motornih vlakov.

Ko so trasirali železniško progo, so se odločili za železniško postajo Štanjel

(St. Daniel). Ker je del postaje na ozemlju k.o. Kobdilj, so vaščani Kobdilja zahtevali že pred granjo za postajo dvojno ime Štanjel-Kobdilj. Štanjel je od železniške postaje odmaknjen in je imel leta 1899 463 prebivalcev, medtem ko jih je imel Kobdilj 258. Železniška uprava je njihovo zahtevo sprejela in je postajo imenovala Štanjel-Kobdilj (St. Daniel-Kobdilj). Italijani so po zasedbi njeno ime nemudoma spremenili v S. Daniel del Carso. Ko so po drugi svetovni vojni obnovili na tej progi promet 9. novembra 1947, so postajo Štanjel-Kobdilj preimenovali v Štanjel.

Vodna postaja Štanjel

Za oskrbovanje parnih lokomotiv v prometu so bile potrebne razmeroma velike količine vode. V času, ko javno vodovodno omrežje še ni bilo razvito, je bila to zahtevna naloga. Posebej na Krasu. Odsek proge od Prvačine do Štanjela štejejo za težak gorski odsek, saj doseže njen vzpon ponekod 25 promil. To pa pomeni, da so lokomotive težkih vlakov prisopihale v Štanjel z zelo majhno zalogo vode v tenderjih ali zalogovnikih. Zato so se morale v Štanjelu oskrbevati z vodo za vožnjo do Trsta. In v ta namen so tod, na robu Krasa, zgradili vodno postajo. Naprej proti Repentabru namreč ni bilo več primerne vode.

Glavne sestavine vsake železniške vodne postaje so bili eden ali več visoko in blizu tirov postavljenih vodnih rezervoarjev ali zbiralnikov, iz katerih so vodile cevi do napajalnika ob tirih, kjer so vodo točili v zalogovnike ali cisterne. Cevni vodi med rezervoarji in napajalniki so bile velikega notranjega premera, običajno 250 milimetrov. To zato, da je voda z lahkoto dotekala v napajalnike in da je bil čas za polnjenje lokomotivskega zalogovnika kar se da kratek. Zato so lahko v Štanjelu med petminutnim postankom vlaka natočili do 8.500 litrov vode. Napajalnik je bil na koncu postaje, tako da se je lokomotiva ustavila pri njem, ko je ves vlak uvozil v postajo. Ob napajalniku je bil v tiru tudi čistilni jarek, tako da so lahko sočasno med natakanjem vode spraznili in očistili še pepelnik lokomotive. Dnevno so v lokomotive oziroma njihove zalogovnike natočili v povprečju po 150.000 litrov vode. Njena trdota se je gibala med 12,5 in 13,5 nemških trdotnih stopinj.

ŽELEZNICE NA KRASU

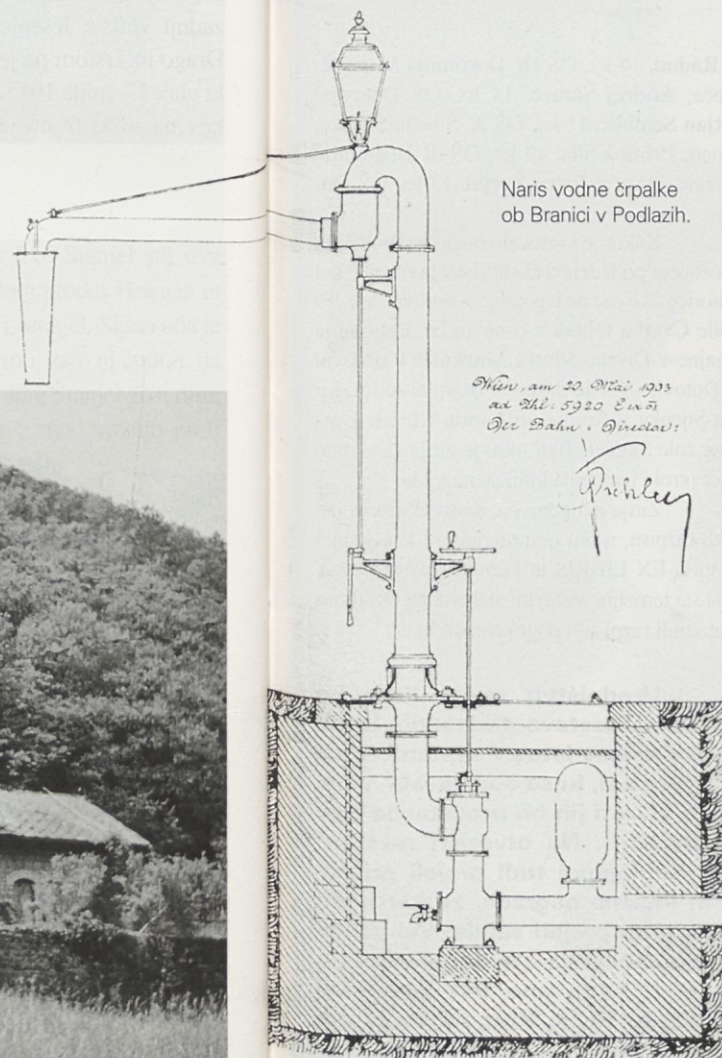
Vodna postaja v Štanjelu je imela dva betonska rezervoarja v pobočju nad portalom predora pod starim delom vasi na hribu. Vsak rezervoar je mogel sprejeti po 480.000 litrov vode. To so dovajali iz reke Branice. V ta namen so v zaselku Podlazi ob Branici zgradili črpalno postajo, iz katere je tlačilka potiskala vodo po litoželeznem cevovodu v betonska rezervoarja nad postajo. Cevovod med črpalno postajo v Podlazi in rezervoarjema v Štanjelu je dolg 1700 metrov in poteka tudi skozi predor. Spoji litoželeznih cevi z notranjim premerom 150 milimetrov so bili tesnjeni s svincem, zato so zadnja leta uporabe vodovoda že močno puščali. Višinska razlika med nivojem vode v Branici in rezervoarjema v Štanjelu je bila 172 metrov. Ker sta bila rezervoarja med vojno in takoj po njej zanemarjena, sta bila netesna. Izguba vode je bila zato precejšnja.

Od leta 1906 do leta 1956 je vodo iz Podlazov v Štanjel potiskala parna batna tlačilka Vortington z zmogljivostjo 300 litrov na minuto. Paro z največjim nadtlakom 10 barov za pogon parnega stroja je dajal stoječ parni kotel Fielldo, narejen leta 1905 v Celovcu (Masek F. Ludvig). Premog za kurjenje parnega kotla so vozili z železniških postaj Štanjel in Branik. Leta 1956 so namesto zastarele in dotrajane parne batne tlačilke vgradili v črpalnišču centrifugalno črpalke z zmogljivostjo 150 litrov na minuto. Poganjal jo je elektromotor z močjo 11 kW, kar je bilo za nizkonapetostno omrežje preveč. Zato so leta 1960 iz vasi Branica zgradili do črpalnišča v Podlazi 2150 metrov dolg 10 kV daljnovod in pri črpalnišču postavili transformator. Vklapljanje in izklapljanje črpalke je krmilil plavač v štanjelskih rezervoarjih. Električni vod za krmiljenje črpalke so potegnili kar na drogovih PTT telefonskega omrežja.

V črpalnišču Podlazi so vodo prečiščevali s filtriranjem skozi pešeni filter in stalno preverjali njeno bakteriološko stanje, saj je bilo na vod za napajanje lokomotiv na štanjelski železniški postaji priključeno tudi celotno vodovodno omrežje potniške postaje, železniških stanovanjskih hiš in nekaj bližnjih gospodinjstev.

V Podlazi, kjer se Braniška dolina zoži, je vodno črpalnišče, ki je nekdanje oskrbovalo s pitno vodo železniško postajo Štanjel in okoliška poslopja. Sedaj je kot tehniški spomenik prepuščeno skrbi države za našo kulturne dediščine.

Naris vodne črpalke ob Branici v Podlazi.

Pred devetimi desetletji, ko so zgradili železniško progo skozi Štanjel, je bila tod oskrba prebivalstva z vodo vezana na vodnjake in studence z vsemi spremljajočimi neugodnostmi, kot so bile suša, nevarnost njenega onesaženja, odročnost nahajališč, itn. Zato je pomenila tudi voda na štanjelski železniški postaji gibalo napredka. Vse železniške postaje in čuvajnice so bile namreč oskrbljene z zadostnimi količinami pitne vode neglede na letni čas in lego objekta.

Ko je motorna vleka vlakov po letu 1974 nadomestila parno vleko, je črpalnišče v Podlazi služilo le še za oskrbovanje gospodinjstev na postaji Štanjel s pitno vodo. To pa je bilo neracionalno, saj je velika in dotrajana instalacija oskrbovala le kakšno desetino gospodinjstev z vodo. Leta 1984 je vodna postaja prenehala obratovati. Njene dotedanje uporabnike so pozneje priklopili na javno vodovodno omrežje. V nekdanjih štanjelskih vodnih rezervoarjih je sedaj skladišče in hladilnica šampanjca.

Črpalnišče v Podlazi se je s svojo tipično arhitekturo lepo skladalo v krajino soteske Branice in dopolnjevalo idilo bližnjega Stubljevega mlina na parceli št. 142, k.o. Štanjel. Stavba črpalnišča sedaj sameva in razpada, krajino pa je izkazala nova gradnja na mestu porušenega mlina Tako se, žal, uničuje pri nas kulturna in tehniška dediščina ter kviri krajina!

* Sedanja kilometraža proge ima začetno točko na postaji Jesenice. Do konca prve svetovne vojne je imela postaja Štanjel kilometrsko lego 174,026 km iz Šentvida na Glini. Italijani pa so za izhodišče vzeli začetek proge na postaji Trst-sv. Andrej, zato je imela takrat postaja Štanjel kilometražo 31,534.

Andreja Rustja, študentka zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani - Zavrh 9/g, 1211 Ljubljana-Šmartno

Projekt za železniško progo Štanjel-Postojna

Ob gradnji železniške proge Jesenice-Gorica-Trst je avstrijska vojska zahtevala tudi železniško povezavo med Štanjelom in Postojno. Zvezo med Štanjelom in Postojno so trasirali že leta 1898, ko so študirali traso proge Gorica-Štanjel-Trst sv. Andrej. Na zahtevo Ministrstva za železnice na Dunaju so leta 1903 spremenili načrte za železniško postajo Štanjel, tako da so zgradili večjo postajo in ji namenili vlogo cepne postaje. Načrtovali so, da bo proga Štanjel-Postojna zgrajena do leta 1910.

Od Postojne bi železniška proga potekala skozi Goriče, kjer bi bila postaja, do Razdrtega in od tam skozi 1400 metrov dolg predor v Senožeče. Postaja v Senožečah naj bi bila za župnijsko cerkvijo. Prvotno so načrtovali progo iz Senožeč skozi Dolenjo vas in po dolini Raše proti Štanjelu. Pozneje so se odločili za spremenjeno traso, ki je iz Senožeč vodila proti Gabrku, kjer naj bi bil krajši predor. Postajališče za Dolenjo vas naj bi bilo pri cestarski hiši. Od tod naj bi se proga nadaljevala proti Štanjelu po senadolski gmajni.

Prva svetovna vojna in italijanska zasedba Krasa sta te načrte potisnili v pozabo.

Podelitev posebnega priznanja in nagrad v septembru na otvoritvi razstave

TRIDESET IZBRANIH - ŠTIRINAJST NAGRAJENIH

Agencija Kras

Žirija predstavnikov Društva Exlibris Sloveniae in revije Kras, v kateri so bili dva likovna pedagoga, grafični oblikovalec in odgovorna urednica revije, predsedoval pa ji je predsednik Društva Exlibris Sloveniae Ervin Kralj, je 28. maja pregledala prispеле predloge otroških ekslibrisov o Krasu. V razpisnem roku, ki je bil naknadno podaljšan do 5. maja 1998, so predloge ekslibrisov poslale štiri šole. Žirija je odločila, da prejme posebno nagrado za kolekcijo ekslibrisov v zahtevni barvni tehniki Osnovna šola Dutovlje z mentorico Vlasto Markočič. Izbrala je tudi štirinajst enakovrednih ekslibrisov, katerih avtorji prejmejo nagrade. Na razstavi in v reviji Kras pa bo predstavljenih poleg nagrajenih še 16 izbranih ekslibrisov. Knjižne nagrade prejmejo tudi vse sodelujoče mentorice.

Posebno priznanje prejme za kolekcijo sedmih barvnih ekslibrisov osnovna šola Dutovlje z mentorico Vlasto Markočič. Učenci Eldin Audibašič, Tadej Benko, Marijana Furlan, Aljoša Jeranče, Mateja Kodrič, Katja Švara, Tine Tavčar in Erika Žerjal so izdelali kolekcijo barvnih linorezov z izključno kraško tematiko.

Razpisane knjižne nagrade prejme za predložene ekslibrise 14 učenk in učencev in sicer: Eldin Audibašič, 13 let, OŠ Dutovlje; Tadej Benko, 14 let, OŠ Dutovlje; Tilen Čehovin, 9 let, OŠ Štanjel; Marijana Furlan, 13 let, OŠ Dutovlje; Polona Grča, 9 let, OŠ Štanjel; Aljoša Jeranče, 14 let, OŠ Dutovlje; Mateja Kodrič, 13 let, OŠ Dutovlje; Marjan Lozej, 13 let, OŠ A. Šibelja-Stjenka, Komen; Uroš Polh, 14 let, OŠ Dr. Bogomirja Magajne, Divača; Kristjan Radan, 14 let, OŠ Dr. Bogomirja Magajne, Divača; Primož Sila, 12 let, OŠ Dr. Bogomirja Magajne, Divača; Katja Švara, 13 let, OŠ Dutovlje; Tine Tavčar, 13 let, OŠ Dutovlje; Erika Žerjal, 13 let, OŠ Dutovlje. Nagrajeni ekslibrisi bodo predstavljeni na razstavi in v reviji Kras.

Za razstavo in za objavo v reviji Kras je žirija izbrala še 16 ekslibrisov naslednjih avtorjev: Tilen Čehovin, 9 let, OŠ Štanjel; Polona Čotar, 13 let, OŠ A. Šibelja-Stjenka, Komen; Uroš Fajdiga, 9 let, OŠ Štanjel; Matej Ferfolja, 11 let, OŠ A. Šibelja-Stjenka, Komen; Miha Gec, 11 let, OŠ A. Šibelja-Stjenka, Komen; Anita Gomezelj, 14 let, OŠ Dutovlje; Polona Grča, 9 let, OŠ Štanjel; Luka Kocina, 13 let, OŠ Dutovlje; Špela Kodrič, 13 let, OŠ Dutovlje; Sašo Krizman, 13 let, OŠ Dutovlje; Uroš Polh, 14 let, OŠ Dr. Bogomirja Magajne, Divača; Krist-

jan Radan, 14 let, OŠ Dr. Bogomirja Magajne, Divača; Andrej Samec, 14 let, OŠ Dutovlje; Boštjan Semolič, 11 let, OŠ A. Šibelja-Stjenka, Komen; Primož Sila, 12 let, OŠ dr. Bogomirja Magajne, Divača; Petra Žerjal, 13 let, OŠ Dutovlje.

Kakor je svetovalo razpisno sporočilo, so učencem pri izdelavi ekslibrisov pomagale kot mentorice likovne pedagoginje v osnovni šoli. To so bile Cvetka Oblak v osnovni Dr. Bogomirja Magajne v Divači, Vlasta Markočič v osnovni šoli Dutovlje, Tanja Samec v osnovni šoli A. Šibelja-Stjenka v Komnu in Vanda Mržek z osnovne šole Štanjel. Tudi njim je žirija za skrbno delo z otroki namenila knjižne nagrade.

Žirija je ugotovila, da so ekslibrisi ustrezali razpisu, razen treh predlogov, ker na njih ni napisal EX LIBRIS in lastnikovovega imena. To pa sta temeljni sestavini slehernega ekslibrisa in zato tudi razpisnih pogojev natečaja!

Uredništvo revije Kras bo pripravilo razstavo tridesetih izbranih ekslibrisov letos v septembru na eni izmed šol, ki so sodelovale v natečaju. Hkrati jih bo predstavilo tudi v reviji Kras. Na otvoritvi razstave bodo nagrajenci tudi prejeli priznanje in knjižne nagrade, za kar bodo pravočasno prejeli vabila. Vsi udeleženci natečaja za otroški ekslibris o krasu pa bodo eno leto prejeli brezplačno revijo Kras na svoje domove!

Aerodrom Ljubljana

Ko
letite,
ne pozabite!

Z vami ob vsakem vzletu in pristanku

Duty&Tax
FreeShop

Svet v malem

SKB NET KO BANKA PRIDE K VAM

Storitve, ki jih lahko opravite,
ne da bi stopili v banko.
Doma in v tujini.
365 dni na leto.
Za uporabnike Interneta.

- Pregled stanja na računih
(žiro, tekoči, devizni).
- Pregled in izpis prometa.
- Izvajanje plačil s položnico
ali s prenosnim nalogom (virmanom).

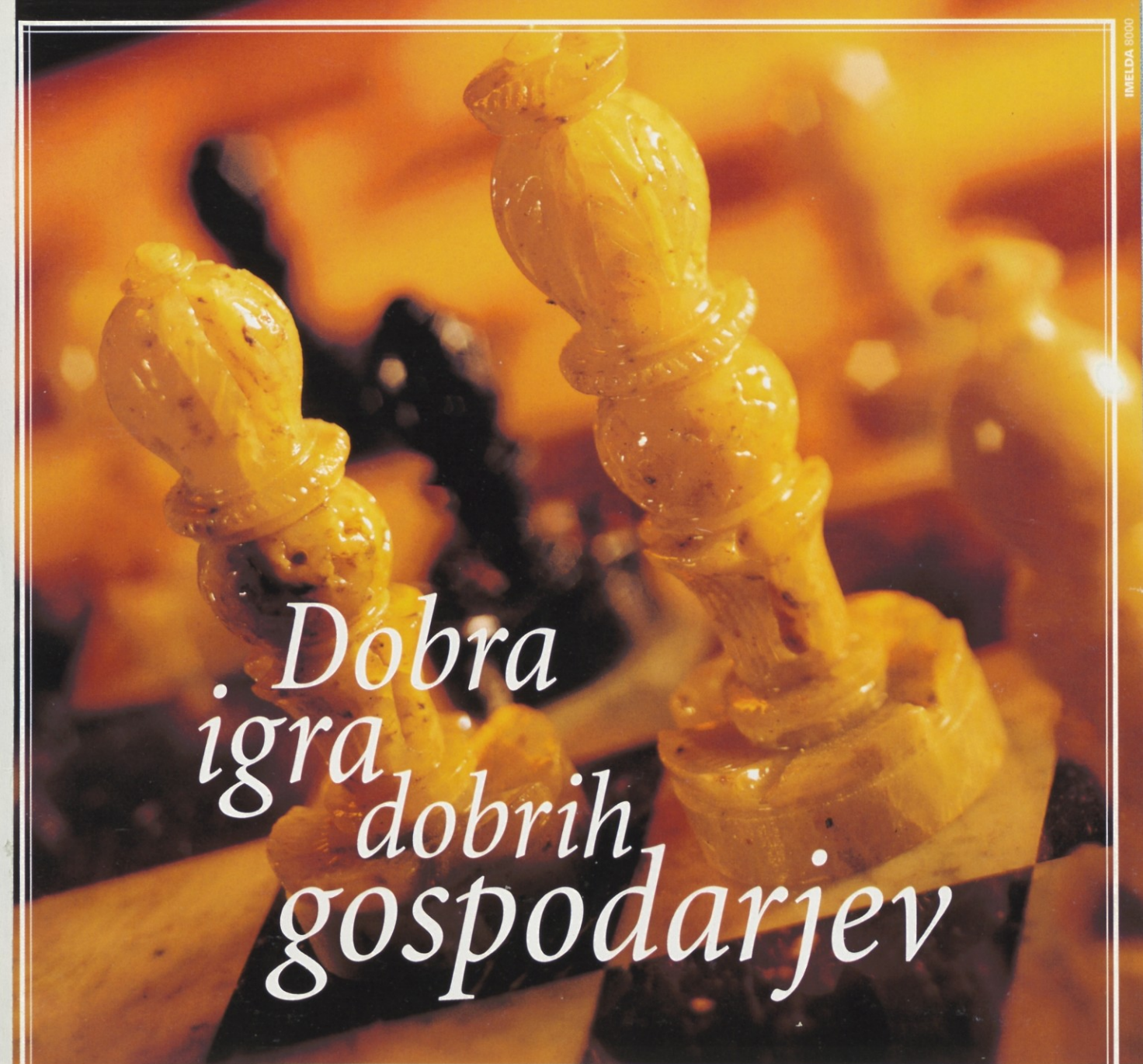
Predstavitev si oglejte
na <http://www.skb.net/>

Podrobnejše informacije o SKB NET-u
dobite v svoji matični enoti SKB banke,
v Sektorju elektronskega bančništva
(061 / 131 82 95) ali pa nam pošljite
elektronsko pošto (skb.net@skb.si).

SKB BANKA D.D.

Za danes. In za jutri.

*Dobra
igra
dobrih
gospodarjev*

S profesionalnim delom smo dosegli dobre poslovne rezultate, pridobili zaupanje evropskih sosedov ter obogatili tako Goriško kot državo. Prepričani smo, da mora imeti uspeh dobrih gospodarjev tudi človeški obraz, zato podpiramo tudi nekomercialna prizadevanja za lepše in duhovno bogatejše življenje. Verjamemo v uspeh slovenskega poslovnega optimizma, zaupamo ljudem, s katerimi sodelujemo, spoštujemo gosta – sodobnega človeka, obremenjenega z intenzivnim delom.

V igri je več kot igra.

HIT Hoteli Igralnice Turizem

Kliči me varno

Od več kot 120.000 uporabnikov mobilne telefonije v Sloveniji jih ima telefon vgrajen v vozilo le slaba četrtnina.

Telefoniranje med vožnjo s slušalko v roki je po novem zakonu o varnosti v cestnem prometu **nedovoljeno**, poleg tega pa tudi **nepraktično in nevarno**.

Zato si v vozilo vgradite komplet za prostoročno telefoniranje. Sprejem signala bo boljši, telefon zavarovan pred padci in poškodbami, telefoniranje in vožnja pa varnejša.

Samo še do 30. junija letos lahko avtoinštalacijo za svoj mobilni telefon (NMT ali GSM) kupite s **30-odstotnim popustom**. Prav tako vam ponujamo **30-odstotni popust pri montaži** avtoinštalacije (velja le pri Mobitelovih pooblaščenih monterjih).

Dodatne informacije in pojasnila dobite na **Mobitelovem Centru za pomoč naročnikom 24 ur na dan** na številki **041 700 700** ali **0609 777** (za klice iz slovenskih mobilnih omrežij sta brezplačni), **v najbližjem Mobitelovem centru** in na internetu.

Kliči me varno

mobitel

SLOVENSKI OPERATER
NMT & GSM

<http://www.mobitel.si>